

**ALENE MED BARN
LEVEKÅR OG MESTRING
ULIKE BERETNINGER**

En kvalitativ studie av seks eneforsørgerfamilier

PED-3900

Mona Rist

Mastergradsoppgave i pedagogikk

Institutt for lærerutdanning og pedagogikk

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Universitetet i Tromsø

Høsten 2011

FORORD

Etter at en lang og krevende arbeidsprosess er over, er det mange som skal takkes. Først vil jeg takke til alle mine informanter for at dere lot meg få ta del i livene deres. Uten dere, hadde det ikke blitt akkurat denne oppgaven. Videre vil jeg takke min veileder; Gry Paulgaard, ved Universitetet i Tromsø, for kyndig og konstruktiv hjelp underveis i prosessen. Du fikk ”åpnet øynene” mine en rekke ganger da jeg sto fast.

En stor takk må også rettes til foreldrene mine, for all hjelp med barnepass og annen støtte underveis. Dere er uvurderlige! Øvrig familie og venner må også takkes for praktisk hjelp, gjennomlesning, støtte, tålmodighet og gode tanker. Særlig vil jeg takke min bror, Gabriel for stor redigeringshjelp i innspurten.

Sist, men ikke minst må jeg få takke mine egne, eie gode og tålmodige barn; Aurora, Johan-Andrè og Guro. Takk for at dere har holdt ut med meg som mamma i denne slitsomme tida! Og, takk for at dere har vært inspirasjonskilde for oppgavevalget.

Mona

November 2011

Innhold

SAMMENDRAG.....	5
1.0 INNLEDNING.....	7
1.1 Oppgavens struktur og oppbygning	9
2.0 TIDLIGERE FORSKNING OG TEORETISK GRUNNLAG FOR STUDIEN	11
2.1 Mor eller far som enslig forsørger.....	11
2.2 Overgang til ny livsfase.....	12
2.3 Risiko, resiliens og mestring	13
2.4 Bronfenbrenners sosialøkologiske modell	16
2.5 Marginalisering og sosial eksklusjon	18
2.6 Bourdieus begreper	22
2.7 Oppsummering	24
3.0 FORSKNINGSMETODE OG EMPIRISK GRUNNLAG	25
3.1 Kvalitativ forskningsmetode	25
3.2 Gjennomføring av intervju	26
3.3 Transkribering og analyse	27
3.3.1 Tema/kategorier.....	28
3.3.2 Empirisk grunnlag	29
3.4 Studiens kvalitet	31
3.5 Etske vurderinger	32
3.6 Begrensninger ved undersøkelsen.....	34
4.0 ETTER ET SAMLIVSBRUDD – UTFORDRINGER OG RESSURSER I FAMILIENE	35
4.1 Når den ene forelderen er lite til stede i barns liv	35
4.1.1 Barnas opplevelser.....	38
4.2 Livssituasjon: risiko og ressurser	40
4.2.1 Foreldrenes psykiske helse	41
4.2.2 Barn av psykisk syke foreldre	44

4.2.3 Ressurser og tilpasningsevne.....	49
4.3 Oppsummering: Etter et samlivsbrudd – utfordringer og ressurser	52
5.0 ØKONOMI OG ARBEIDSTILKNYTNING	55
5.1 Ulik forståelse av begrepet fattigdom	55
5.2 Arbeidstilknytning, økonomi og tilgang på forbruks-goder	56
5.2.1 Relativ fattigdom	56
5.2.2 Trygge økonomiske forhold	60
5.3 Strategier	61
5.3.1 Materielt – handlingsorienterte strategier.....	61
5.3.2 Pedagogisk – verdiorienterte strategier	62
5.3.3 Barns strategier	64
5.4 Oppsummering: Økonomi og arbeidstilknytning.....	66
6.0 SOSIALE RELASJONER – FAMILIE OG LOKALMILJØ.....	69
6.1 Bostedene	70
6.1.1 Stranda.....	70
6.1.2 Vika	73
6.1.3 Omlandet	74
6.2 Fritid og aktiviteter.....	76
6.3 Oppsummering: Sosiale relasjoner – familie og lokalmiljø.....	79
7.0 SÅRBARHET, RESSURSER OG MESTRING	81
7.1 Foreldresamarbeid.....	81
7.2 Vanskelige livssituasjoner.....	82
7.2.1 Arbeidstilknytning – sosialt nettverk – resiliens	83
7.3 Strategier for skjerming – deltakelse på sosiale arenaer	85
7.4 Avsluttende kommentar	88
KILDELISTE.....	91
VEDLEGG 1.....	95
VEDLEGG 2.....	97
VEDLEGG 3.....	101

SAMMENDRAG

Denne undersøkelsen har sett på hvordan enslige forsørgere og deres barn opplever og håndterer sine liv med varierende betingelser. Utgangspunktet for studien var å se på betydningen av faktorer som økonomi og sosialt nettverk for aleneforeldre, og hvordan disse aspektene influerer på barns deltakelse på viktige sosiale arenaer. Undersøkelsen har en kvalitativ tilnærming, med intervju av voksne og barn som metodisk verktøy. Seks eneforelderfamilier ble intervjuet om sine opplevelser og erfaringer i hverdagen. Familiene har sin geografiske spredning fra ulike steder i nord - Norge. Resultatene viste at også andre faktorer foruten økonomi og sosiale relasjoner har betydning for hvordan disse familiene mestrer sin hverdag og sine liv. Store belastninger og utfordringer i livet hos mange av familiene håndteres og mestres på ulikt vis. Tilpasning av resiliens og evne til mestring er et viktig aspekt i denne studien. Psykiske problemer hos noen av foreldrene kombinert med manglende arbeidstilknytning og mangelfullt sosialt nettverk viste seg å være sårbarhetsfaktorer i enkelte av familiene, der barna står i fare for å være i en utsatt posisjon. Marginaliserende prosesser over tid, kan for enkelte av barna i denne studien føre til sosial eksklusjon. Svak økonomi gjør at flere av de voksne må ty til ulike strategier for å skjerme barna. I undersøkelsen kom det også fram funn på at også barn skjermer foreldrene, ved egne mestringsstrategier av både direkte og mer passiv art. Funnene indikerer på at det å være en del av en eneforsørgerfamilie ikke er ensbetydende med problemer økonomisk eller sosialt. Bildet er mer sammensatt. Når flere uheldige prosesser får virke sammen over tid – som manglende yrkesaktivitet, helseproblematikk og mangelfullt sosialt nettverk, kan dette få større konsekvenser i en familie der det bare er en voksen, og dette har betydning for barns oppvekstvilkår. Kunnskap om variasjoner innen eneforsørgerfamilier kan ha relevans for alle som jobber med barn og familier.

1.0 INNLEDNING

Utgangspunktet for denne studien var et ønske om å finne ut hvordan forskjellige enslige forsørgere opplever sin økonomiske situasjon, og hvorvidt en eventuelt begrenset familieøkonomi får konsekvenser for barna. En del velferds- og levekårsundersøkelser viser ofte at enslige forsørgere i gjennomsnitt kommer dårligere ut enn andre grupper, og at enslige forsørgere har en høyere risiko for forbruksfattigdom enn andre lavinntektsfamilier (Sandbæk 2010). Underveis i denne intervjustudien, så oppdaget jeg at mine funn til en viss grad var sammenfallende med tidligere forskning, men at bildet også var langt mer sammensatt enn først antatt. En rekke andre funn kom til syne under datainnsamlingen, og dette gjorde at min studie endret seg ganske radikalt ettersom arbeidet skred fram. Faktorer som sosialt nettverk som familie og venner, arbeidstilknytning, psykisk helse og rusproblematikk var nye elementer som kom fram, og fokus i undersøkelsen ble endret. Økonomi eller en eventuelt svekket økonomi blant enslige forsørgere er fortsatt et viktig element i denne oppgaven, men det må settes i sammenheng med andre faktorer og sees i lys av prosesser som virker over tid. I min studie har jeg derfor vektlagt å belyse hvordan enslige forsørgere opplever og mestrer sine liv – og hvilke konsekvenser det kan ha for barna å leve i disse familiene.

Det har skjedd store endringer i familien og familiestrukturen de siste par tiår. De endringene som familien har gjennomgått de siste 20 årene, må kunne sies å være noe av årsaken til den økte interessen for forskning på området. Det som kommer klarest til uttrykk her, er kvinnenes (mødrenes) økte deltakelse i yrkeslivet og økningen av samboerskap og samlivsbrudd. Brandth og Moxnes (2004) kaller dette for

”[...]en stille revolusjon”, og forklarer disse familieendringene som en ”overgang fra en patriarkalsk kjernefamilie til en post - moderne eller senmoderne familietype” (opcit.:7)

Vi har økt likestilling mellom kvinner og menn, men også mye større forskjeller og differensiering mellom familiene. En studie av barn og familier, som ble foretatt i 1986, viste at 83 prosent av alle barn under 18 bodde med begge foreldre (gifte eller samboende), mens 17 prosent ikke bodde med begge foreldrene (Jensen 2004:35). Barnestatistikken (SSB) er definert som ”personer i alderen 0-17 år som er registrert bosatt sammen med minst en av sine foreldre”. Denne statistikken ble foretatt første gang i 1989, og viste da at 18 prosent av barna i Norge bodde sammen med bare mor eller far. Pr. 1. januar 2011 viser statistikken at

25 prosent av barna bor med bare en mor eller far. Ved årsskiftet bodde 21 prosent av barna med mor og 4 prosent med far.

I denne studien bygger jeg på Randi Kjeldstad (1998) ved Statistisk sentralbyrå sin anvendelse av begrepet *livsfase* for å beskrive enslige forsørgere. Kjeldstad påpeker at:

”Å være enslig forsørger er ikke å tilhøre en gruppe i befolkningen. Å være enslig forsørger er å være i en livsfase. Mens det å betrakte mennesker som gruppemedlemmer, gjerne henspeiler på noe varig og statisk, viser livsfasebegrepet til midlertidighet og foranderlighet. Livsfaser varer bare en avgrenset periode i livet; de avløser tidligere livsfaser, og de avløses av nye” (Kjeldstad 1998:17).

Jeg har vært opptatt av å få innblikk i ulike enslige forsørgeres liv og hvordan de opplever denne livsfasen. Hvordan er familielivet organisert i ulike former for ressurser, og hvilke konsekvenser har dette for barna. Den foreliggende analysen vil vise at livet og levekårene for enslige forsørgere arter seg svært forskjellige. Det å være enslige forsørgere innebærer en rekke fellestrekk for de som opplever denne livsfasen, men likevel utgjør enslige forsørgere en like lite ensartet gruppe mennesker som andre foreldre. Eneforsørgertilværelsen har blitt vanlig i dagens samfunn, derfor er det grunn til å anta at også de som går inn i eneforsørgerfasen er som ”folk flest”. ”Folk flest” er forskjellige, og dette gjelder også enslige forsørgere (Kjeldstad 1998:18). Mine informanter har vist seg å være svært forskjellige. Avgjørende for hvordan den enkelte tilpasser seg og møter den nye livsfasen som enslig forsørger kan avhenge av en rekke faktorer.

I min studie har jeg ønsket å belyse hvordan personer som opplever å bli alene med den daglige omsorgen og forsørgelsen for barn, møter denne livsfasen under varierende betingelser og ulike ressurser. Fokuset har deretter vært å se på hvilke konsekvenser dette kan ha for barna. Variasjoner og et mangfoldig bilde har vært en målsetting i denne studien.

En del problemer hos blant barn som vokser opp i eneforelderfamilier har blitt satt i sammenheng med at det bare er en voksen i familien.

”Isolasjon og det å være alene om oppdrageransvaret, kombinert med dobbeltarbeid og ofte dårlig økonomi, utgjør en belastende ramme som kan gjøre situasjonen vanskelig” (St. meld. Nr. 17 1977-78:50 fra Imsen 1992:300).

Dette bildet er blitt mer nyansert i dagens samfunn, nettopp fordi eneforsørgertilværelsen er stadig mer utbredt og har blitt en vanlig fase i livet for mange mennesker. Det kan likevel

være interessant å se på hvorvidt eneforsørgerfasen kan påvirke barn i forhold til integrering og deltakelse på sosiale arenaer. Min undersøkelse bygger på feltstudier i sentrale og mer perifere strøk nord i landet. Informantene er ulike både i alder og kjønn og livssituasjon generelt. Dette var av avgjørende betydning for meg for å kunne få et mest mulig nyansert og helhetlig bilde i denne studien.

Opgavens problemstillinger er:

Hvordan opplever og håndterer ulike enslige forsørgere sine liv?

Hvilke faktorer spiller inn for den enkeltes tilpasning til denne livsfasen, og er det en sammenheng mellom familiesituasjon og muligheter for barnas deltakelse på viktige sosiale arenaer?

For å finne svar på disse spørsmålene, gjorde jeg en kvalitativ intervjustudie. Mine funn fra feltarbeidet ble knyttet opp mot teori og tidligere forskning, og deretter analysert.

1.1 Oppgavens struktur og oppbygning

Opgaven har som fokus å få fram fortellingene til mine åtte informanter: Seks voksne og to mindreårige personer, alle med ulik bakgrunn og i ulik livssituasjon.

I neste kapittel vil jeg redegjøre for tidligere forskning som har vært relevant for denne studien, og jeg vil også redegjøre for det teoretiske grunnlaget som skal anvendes i analyse av intervjuene. Etter dette følger et kapittel for metode og empiri, hvor valg av forskningsmetode blir belyst og blant annet hvordan datainnsamlingen har forekommet. Jeg har i denne delen også vektlagt å tydeliggjøre de etiske retningslinjer fordi materialet er sensitivt. I analysedelen anvender jeg sitater fra mine informanter for å ivareta en fortellende form. Jeg har valgt å organisere analysen ut fra tre hovedkategorier: Etter et samlivsbrudd – utfordringer og ressurser i familiene. Økonomi og arbeidstilknytning. Sosiale relasjoner – familie og lokalmiljø. Til sist har jeg en oppsummerende redegjørelse for de viktigste funnene i oppgaven.

2.0 TIDLIGERE FORSKNING OG TEORETISK GRUNNLAG FOR STUDIEN

Oppgavens hovedmål er å undersøke hvordan livsfasen som enslig forsørger kan oppleves av forsørgerne selv og deres barn. For å kunne gjøre dette, og for å få en faglig tilnærming til problemstillingene, er det nødvendig å analysere og synliggjøre den informasjonen som ble gitt av informantene, men også å se dette i lys av forskning som er gjort på dette området.

Kort fortalt kan det sies at en enslig forsørger, er en person som kjennetegnes av å ha hovedomsorgen og eventuelt også den økonomiske forsørgelsen (forsørgerrollen) av seg selv og barn(a). Eneforsørgerens alder definerer ikke denne livsfasen, men den defineres til en viss grad av alderen på eneforsørgerens barn (Kjeldstad 1998:17). Vilkår for å kunne betegnes som enslig forsørger er som regel at man må bo og oppholde seg i Norge, og må ha vært med i folketrygden i Norge de tre siste årene.

2.1 Mor eller far som enslig forsørger

Statistisk Sentralbyrå ved Randi Kjeldstad kom med en rapport i 1998, basert på en kvantitativ studie omkring enslige forsørgere: ”Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til en ny livsfase.” Fokus for rapporten var å sette søkelyset på eneforsørgerfasen som en av mange livsfaser, ikke å se på eneforsørgere som en særegen gruppe i samfunnet. Rapporten belyser at livet og levekårene for enslige forsørgere arter seg forskjellig.

En av de store forskjellene, i følge Kjeldstad, er mellom enslig mor og enslig far. Her er det både snakk om hvilken livssituasjon man er i når man blir enslig forsørger, og hvordan livet som enslig forsørger arter seg. Et kjent faktum er at det er mange flere enslige mødre enn fedre. Mødrenes bakgrunn skiller seg ikke spesielt fra andre mødre, men rapporten antyder at de enslige fedrene i dag er en relativt ressurssterk gruppe. I tillegg vil eneforsørgerfasen arte seg annerledes for menn enn for kvinner. I følge Kjeldstad er disse mennene eldre, har bedre utdanning og er tilknyttet arbeidslivet i større grad ved overgang til den nye livsfasen enn det kvinner er. I tillegg har de ofte forsørgeransvar for større barn, og den nye livsfasen blir således nokså midlertidig fordi barna blir store og selvstendige innen forholdsvis kort tid,

eller fordi fedrene raskere finner en ny partner. Ofte blir kvinner enslige forsørgere som ganske unge. I følge rapporten starter en av tre enslige mødre denne livsfasen før de fyller 25 år. Dette gjelder bare for to prosent av fedrene. Et annet kjennetegn er at blant de ”tidlige” eneforsørgerne, er det bare halvparten som har hatt ektefelle eller samboer, mens omtrent alle av de som ble enslige forsørgere mot slutten av 30-årene eller senere, har blitt det som følge av samlivsbrudd. Videre viser også analysen at de som tidligere har vært gift eller samboende, raskere inngår i et nytt samlivsforhold enn de som ble enslige forsørgere som følge av graviditet og fødsel utenfor ekteskap eller samboerskap.

2.2 Overgang til ny livsfase

Å bli enslig forsørger innebærer store endringer i tilværelsen, likevel kommer det fram i rapporten til Kjeldstad (1998) at de fleste ikke bryter med tidligere virksomhet. Flertallet av de som er under utdanning, fortsetter med det, og likeledes av de som er i jobb, fortsetter flesteparten å være yrkesaktive etter overgangen til denne livsfasen.

”..analysen viser stor stabilitet i den enkeltes gjøremål før og etter overgang til denne livsfasen. [...] Å ha høy utdanning i utgangspunktet øker sannsynligheten for yrkesaktivitet og heltidsarbeid som enslig forsørger. 96 prosent av dem som startet fasen med høy utdanning, er i jobb kortere eller lengre tid som enslig forsørger, åtte av ti i heltid. Holdningen til å være i lønnet arbeid er imidlertid ikke signifikant mer positiv blant de høyere enn blant de lavere utdannede. Det tyder på at det å ha høy utdanning ved overgang til livsfasen som enslig forsørger har større betydning for *evnen* til selvforsørgelse enn for *viljen*. [...] Svake ressurser eller en utsatt posisjon på et område henger ofte sammen med svake ressurser på et annet. For eksempel har de som blir enslige forsørgere som svært unge, ofte lav eller uferdig utdanning, de som har lav utdanning, er sjeldnere i jobb og oftere hjemmeværende i utgangspunktet osv” (Kjeldstad 1998:11)

Sitatet viser at enslige forsørgere i stor grad etter overgang til den nye livsfasen fortsetter med den typen virksomhet de hadde fra før. Kjeldstad påpeker at høy utdanning setter ensligere forsørgere i en større posisjon til å forsørge seg selv. På samme måte viser hun at enslige forsørgere som er svakere stilt i utgangspunktet, også ofte er sjeldnere i jobb etter den nye livsfasen. Den nye livsfasen er som regel ikke avgjørende for den enkeltes gjøremål videre. Jeg finner det som interessant å undersøke hvorvidt dette mønsteret også gir seg til syne hos mine informanter.

2.3 Risiko, resiliens og mestring

Min undersøkelse fikk endret retning på grunn av ulike uventede funn. Psykiske problemer, vold – og rusproblematikk og dramatiske samlivsbrudd var fenomener som kom fram under feltarbeidet. I psykologien brukes ofte begrepene risiko og resiliens i forbindelse med dramatiske og belastende påkjenninger. Det finnes mange typer risikofaktorer i livet. Professor Anne Inger Helmen Borge ved Universitetet i Oslo, deler psykososial risiko i tre nivåer: individuell, familiær og samfunnsmessig risiko. Min studie vil berøre de to første nivåene. Å bli utsatt for risiko, virker forskjellig inn på mennesker. Det viktigste er ikke risikoen i seg selv, men de prosessene som aktiveres. (Borge 2010).

”For eksempel leder ikke depresjon hos foreldre nødvendigvis til psykiske problemer hos barna. Men dersom depresjonen faller sammen med en uheldig oppdragerstil, kan den være skadelig” (Borge 2010:50).

Det skilles også innen resiliensforskning mellom akutt og kronisk risiko. Borge (2010) hevder at enkeltstående kriser ikke nødvendigvis behøver å gi varige men. Derimot kan barn som utsettes for små doser kronisk risiko være mer utsatte for skjevutvikling enn om de ble utsatt for store doser akutt risiko. Dette fenomenet er også overførbart til voksnes mestring av stress. Lazarus (via Borge 2010), en av de mest kjente teoretikerne innenfor mestring blant voksne har uttalt: ”It`s not the large things that send a man to the madhouse” (Borge 2010:58). Daglig stress og små doser risiko, er altså mer alvorlig og skadelig enn akutt risiko. Alvorlighetsgraden for risiko kan også vurderes ut fra om flere risikoforhold spiller sammen eller hopper seg opp og virker kumulativt. Psykososial risiko kan forklares som en rekke uheldige forhold der mange risikofaktorer virker sammen. Borge sier:

”Barn som har svake vennerelasjoner, viser antisosial atferd og har prestasjonsangst i skolearbeidet, er utsatt for et slikt samspill mellom risikofaktorer” (Borge, 2010:59).

Noen mennesker håndterer og mestrer motstand, mens andre er mer sårbare for påkjenninger og belastninger i livet. Til dette knyttes resiliensbegrepet. Opprinnelig stammer begrepet resiliens fra fysikken, med referanse til objektets evne til å vende tilbake til utgangspunktet etter å ha vært strukket eller bøyd. Senere er begrepet blitt tatt i bruk innen utviklingspsykologien. Nesten halvparten av alle barn som lever under vanskelige oppvekstvilkår, greier seg likevel bra videre i livet. Dette fenomenet har vært viet liten vitenskapelig interesse i mange år. Fokus har i stedet vært å rette søkelys mot det som

går galt (Borge 2010). De siste tiårene har det derimot vært en økt interesse for resiliensforskning, der det har vært studert utviklingen hos barn som har vært utsatt for stress og påkjenninger – men som likevel tilpasser seg og fungerer godt. Jeg bygger her på en bok av psykolog og spesialist i klinisk psykologi ved Sørlandet Sykehus; Helge A. Sølvsberg. Han refererer til en av pionerene innen resiliensforskning; Michael Rutter, som har forsket på barn av psykisk syke foreldre. Rutter finner at mange klarer seg meget bra og utvikler ikke noen form for psykiske lidelser. Rutter konkluderer med at hvorvidt barn av psykisk syke foreldre selv vil utvikle en psykisk lidelse er avhengig av personlige faktorer og omsorgspersoner i nære omgivelser. Alder er også av avgjørende betydning for sårbarhet til dette. God selvtilit og tillit til andre mennesker er viktig, samt det å kunne skape en mening i tilværelsen og følelse av egen mestringssevne. Den viktigste faktoren er likevel hvorvidt man har tilknytning til minst en viktig omsorgsperson i sin nærhet. Det kan være eldre søsken, en bestemor, lærer eller en annen signifikant person. Jo yngre personen er, desto mer er den avhengig av trygge, kjærlige og modne støttepersoner for at tilpasning av resiliens skal finne sted (Sølvsberg 2011:62,63).

Forskningen retter seg spesielt mot barn av psykisk syke foreldre, men resiliens er et begrep som også kan anvendes for å beskrive voksne individers evne til motstandskraft i vanskelige livssituasjoner. I artikkelen: ”Enslige mødre – familier med store psykososiale belastninger”, trekker forfatterne fram:

”den relativt store andelen av utvalget som ikke ser på seg selv som mer plaget enn andre [...] og dette må sees i lys av resiliensbegrepet” (Aamodt, Jørgensen, Aamodt 2002:198)

Begrepet resiliens er en fornorskning av det engelske ordet ”recilience”, og betyr ”god psykososial fungering hos barn til tross for opplevelse av risiko” (Borge 2010.:11). Enkelt fortalt handler det om å fungere normalt under unormale forhold. Resiliens viser at det er store individuelle forskjeller på hvordan risiko oppleves og håndteres. Alle har vi våre særegne og spesifikke handlingsreportoarer ved møte av stress eller risiko. Det sentrale ved forståelsen av resiliens er at det ikke handler om å unngå en problemfylt tilværelse for å kunne oppnå resiliens. I følge Borge (2010) er det nødvendig med en ”passe dose risiko” for å utvikle resiliens. Resiliens går altså ut på å handle ”riktig” i en risikofylt sammenheng.

Det er viktig å merke seg at resiliens og resilient ikke er synonymer. Mennesker kan være resiliente for enkelte påkjenninger utenfra, men derimot ikke resiliente for andre. Å være resilient kan betraktes mer som en egenskap i mennesket, mens resiliens er mer sammensatt fordi det både kobler individuelle egenskaper og utenforliggende miljøfaktorer sammen. Det handler altså om en interaksjon mellom mennesker og risikofylte omgivelser. Resiliens inkluderer både individuelle egenskaper og prosesser, og de egenskaper og prosesser i det miljøet som individet inngår i. I alles liv kan det oppstå dramatiske og følelsesmessige belastninger som kan skape eller utløse psykisk sykdom. Likevel ser man at samme type belastninger og påkjenninger virker forskjellig på mennesker. Det finnes faktorer personlighetsmessig og i det miljøet individet inngår i som gjør det mer eller mindre motstandsdyktig. Resiliensforskning dreier seg altså om å undersøke hvilke faktorer som kan få mennesker til å fungere godt til tross for påkjenninger.

Ofte blir mestring brukt som en forståelse av resiliens. Dette er ikke helt riktig, fordi mestring i mye større grad enn resiliens er knyttet opp mot læring og atferd, hevder Borge (2010). Mennesker behøver ikke å være utsatt for risiko for å vise evne til mestring. Vi kan alle bli bedre til å mestre hverdagens små eller store problemer. Mestring kan erfares uten ha opplevd risiko. Resiliens er derimot knyttet opp mot risiko, og det kan ikke læres – det utvikles. Vi kan kalle resiliens for positiv mestring, mens mestring i seg selv ikke bestandig behøver å ha positivt fortegn. Det er likevel rimelig å anta at individer gjennom mange positive mestringserfaringer, legger grunnlag for å kunne utvikle resiliens. I min oppgave benytter jeg hovedsakelig ordet resiliens mest, men av og til er det naturlig å bruke ordet mestring.

Det er altså en rekke faktorer som virker inn for tilpasning av resiliens eller ikke. Både individuelle faktorer og miljøfaktorer kan virke beskyttende eller påvirke sårbarhet for mennesker. Sårbarhetsfaktorer er med på å øke den negative påvirkningen for risiko, mens de beskyttende faktorene demper og reduserer en negativ påvirkning. I individet, familien og omgivelser rundt eksisterer beskyttende mekanismer som virker mot risiko.

Et positivt selvbilde, intelligens, selvtillit, problemløsende egenskaper, autonomi, skole – og arbeidsprestasjoner, humor og god fysisk og psykisk helse er individuelle trekk som kan være beskyttende faktorer. Ved fravær av disse individuelle egenskapene, kan

antakeligvis menneskers sårbarhet økes. Beskyttende faktorer kan være trygge og gode familierelasjoner med emosjonell støtte, og støttepersoner i omgivelsene for øvrig. For barn er det viktig med tilknytning til minst en signifikant voksen. Vennekretsen kan også bidra til resiliensfremmende prosesser (Borge 2010). Videre i denne oppgaven vil jeg se på en teoretisk modell av sosialt nettverk.

2.4 Bronfenbrenners sosialøkologiske modell

I min oppgave er jeg opptatt av å undersøke sammenheng mellom sosialt nettverk og resiliens. For å gjøre dette har jeg benyttet meg av Bronfenbrenners økologiske modell.

Ethvert individ er en del av en helhet, og et sosialt system er også en del av andre grupper og sosiale systemer. Urie Bronfenbrenners sosialøkologiske modell forteller oss noe om dette. Modellen er systemteoretisk og tydeliggjør hvordan menneske og miljø gjensidig påvirker hverandre. Menneskets ”verden” består av ulike systemer som gjensidig påvirker hverandre og påvirker det enkelte individ. Modellen til Bronfenbrenner er laget for å beskrive barns situasjon og sosiale utvikling, men kan brukes på mennesker i alle aldre fordi den baserer seg på samhandling mellom mennesker. Modellen består av fire systemer eller områder. På hvert av disse systemene beskrives menneskenes aktiviteter, roller, relasjoner og samhandling med andre. Det som skjer innenfor ett system, vil være påvirket av – eller påvirke andre system.

Mikrosystemet

Dette systemet handler om den nære kontakten, de menneskene vi har direkte kontakt med og samhandler med. Dette kan være familie, venner, nærmiljø, skole og arbeid. Mikrosystemet kan være av ulik karakter og avhenger av roller og relasjoner til andre mennesker. Det handler også om valgte og tilskrevne aktiviteter. Vi velger ikke selv den familien vi blir født inn i og et barn kan for eksempel ikke velge bomiljø eller skole, men det kan til en viss grad velge sine fritidsaktiviteter. Relasjonene til andre mennesker på disse arenaene skaper et mikrosystem og det er hele tiden en gjensidig vekselvirkning mellom individet og ”de andre” (Fyrand, 2001:36).

Mesosystemet

Mesosystemet består av flere mikrosystemer og samhandlingen dem i mellom. Det som

foregår innenfor et mikrosystem, kan påvirke et annet mikrosystem. Mikrosystemene påvirker hverandre og danner et mesosystem. Det som skjer på hjemmearenaen, kan påvirke barns skolehverdag for eksempel. Det er viktig for barn og unge at de ulike aktørene innenfor de forskjellige mikrosystemene kjenner og støtter hverandre og representerer en form for likhet i forhold til normer og verdier. Barn og unges verden må ”henge sammen” (Fyrand, 2001:37), ellers kan det skapes forvirring og utrygghet. Gode mesosystemer er en av de viktigste beskyttelsesfaktorene for barn og unge.

Eksosystemet

Eksosystemet påvirker oss på en mer indirekte måte. Arbeidslivets tidsbestemmelser påvirker barn. Skolesituasjonen til sønnen kan påvirke moren. Hun kan bli bekymret, og forholdet mellom henne og skolen blir påvirket. Foreldrenes sosiale nettverk kan påvirke barnet. ”Eksosystemet er formelle eller uformelle samfunnsinstitusjoner som opererer på det lokale samfunnsnivå, og som griper inn i den enkeltes verden, enten direkte eller indirekte” (Imsen 1992:290).

Makrosystemet

Makrosystemet påvirker oss også indirekte fordi det består av overbygninger av institusjoner på samfunnsnivå, sånn som regjeringen, lover, offentlige tjenester. Dette systemet påvirker alle de andre systemene, men påvirkningen går også den andre veien:

”[...] hendelser i én eller flere familier, barnehager eller skoler (mikrosystemer og mesosystemer) kan føre til endringer i lover eller samfunnsmessige holdninger (makrosystemet)” (Tetzchner, 2001: 19).

Vår sosiale verden er delt inn i Bronfenbrenners modell, og den viser hvordan hver enkelt av oss er i samspill med de systemene vi er en del av. Enkeltmennesket sees på som en del av og i forhold til omgivelsene. Det kan skje endringer i systemene over tid. Barn kan få flere søsken, foreldre kan skille seg eller familiemedlemmer kan bli syke. Samfunnsendringer kan også oppstå der nye lover blir vedtatt for eksempel. Dette kan få konsekvenser for alle systemene. Den økologiske modellen viser at faktorer utenfra kan ha konsekvenser for familielivet. De ulike systemene er organiserte, aktive og selvregulerende. Likevekt eller homøostase tilstrebes opprettholdt av den indre styringen, mens den ytre bidrar til gjensidig

tilpasning til omgivelsene samt en opprettholdelse av grensene. Modellen er eklektisk, i den forstand at den trekker inn elementer fra ulike teorier. Økologi fungerer i denne sammenhengen som et paraplybegrep for ulike teorier (Ogden 1990:232).

Det er både en styrke og en svakhet i at den økologiske modellen bygger på systemteori. Dens styrke bygger på at den evner å fange opp virkelighetens kompleksitet; alt henger sammen. Det kan likevel være vanskelig å forstå hvordan sammenhengene oppstår og påvirkes (Opcit.).

2.5 Marginalisering og sosial eksklusjon

Utgangspunkt for valg av begrepene marginalisering og sosial eksklusjon må sees i lys av sosiale relasjoner og nettverk, fordi marginaliseringsprosesser kan være med på å svekke det enkelte individs muligheter for samhandling med andre mennesker på viktige sosiale arenaer. Marginaliseringsprosesser over tid, kan i verste fall føre til sosial eksklusjon og utstøting. Begrepet; marginalisering, kom inn i sosialvitenskapen i 1870-åra, og Robert Park og ”Chicagoskolen” brakte det på banen i 1920-åra (Heggen, Jørgensen og Paulgaard, 2003). Det sosiologiske begrepet marginalisering refererer til en mellomposisjon eller et spenningsfelt til ulike poler eller til sentrum. Det handler om individers manglende deltakelse i aktiviteter og på arenaer hvor det forventes at de skal delta. Marginalisering oppfattes ofte som motsatsen til integrering. Dette er ikke helt riktig fordi marginalisering består av prosesser som svekker forankring, deltakelse og tilhørighet på viktige arenaer mens integrering viser til en dypere forankring på de samme arenaene. Marginalisering vil si å stå i en slags mellomposisjon mellom sosial inkludering og ekskludering. Å være i en marginal posisjon betyr å kunne være utsatt for risiko for sosial utstøting. Likevel må ikke denne situasjonen oppfattes som endelig og irreversibel, fordi marginaliserende prosesser kan dempes og komme inn i spor som sikrer integrering (Heggen, Jørgensen og Paulgaard 2003:56). Men der hvor marginaliserende prosesser finner sted på flere arenaer samtidig, er risikoen større for sosial utstøting.

Harsløf og Seims artikkel: ”Fattigdom i en norsk velferdskontekst” sier følgende om begrepet marginalisering:

”Marginalisering referer nokså løst til prosesser som gir folk en svak tilknytning til et gitt handlingsfelt, mens ekskludering refererer til det å slett ikke ha tilknytning til feltet” (Hersløf, Seim 2008:19).

Bakken, Fløtten og Sletten (2004) poengterer at økonomi henger sammen med ungdoms relasjoner til jevnaldrende. Forskerne skriver at familiers svake økonomi kan gi en økt risiko for sosial isolasjon. Ungdommer marginaliseres via svak familieøkonomi, som igjen kan stenge dem ut fra en del sosiale arenaer med jevnaldrende. Her er det både snakk om muligheter for å delta i fritidsaktiviteter og god tilgang på materielle goder. I artikkelen belyses tidligere forskning (Wærdahl 2003) på området, der en undersøkelse konkluderer med at ubegrenset tilgang på materielle goder ikke var et vilkår for å bli populær, men at tilgang på en såkalt ”standardpakke” av utstyr var viktig for å unngå å bli upopulær.

Artikkelen trekker også fram andre årsaker til sosial isolasjon enn de rent økonomiske. Familier med dårlig råd kan også slite på andre områder og være ressursvake på andre områder enn de rent økonomiske. Her kan det være snakk om psykiske problemer, rusmisbruk eller langtidsledighet. Slike familieforhold kan få konsekvenser for barns og unges oppvekstvilkår både på kort og lang sikt. Foreldrenes problemer kan smitte over på barna og deres status i forhold til jevnaldrende. Psykologisk forskning har vist at det er en sammenheng mellom oppvekstvilkår hjemme og hvordan barns sosiale kompetanse dannes. Sosial kompetanse dannes gjennom samspill med omgivelser over tid. Populære barn har mange venner og har derfor også mye større mulighet til å utvikle sin sosiale kompetanse og i tillegg knytte nye relasjoner etter hvert som de vokser til (Bakken, Fløtten og Sletten, 2004:71). Likevel er det en kompleksitet i dette med vanskelig familieforhold, dårlig økonomi og sosial isolasjon. Vanskelig økonomi kan naturlig nok også tære på foreldres psykisk helse, som igjen kan gi konsekvenser for barna deres.

Å leve slik ”på grensen” over lang tid med de følger det har for barns oppvekstvilkår har ikke vært studert i stor målestokk i Norge inntil det siste tiåret, derimot har det vært gjort omfattende forskning internasjonalt. Det finnes en rekke studier innen amerikansk forskning på dette området. Novas rapport nr. 16 i 2010 av Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen og Suseg har vektlagt en amerikansk studie av Edin og Lein fra 1997. Denne amerikanske studien omfattet en kvalitativ undersøkelse der 379 enslige mødre fra fire amerikanske byer ble intervjuet. En av de interessante problemstillingene til dette prosjektet handler om hvor

mødrene får pengene sine fra. Mødrene levde enten av offentlige overføringer eller lavtlønnsarbeid, men hadde tre strategier for å få inntekter til å gå opp mot utgifter. De kunne jobbe formelt eller uformelt, de kunne få økonomisk støtte fra fraværende fedre eller fra annet nettverk, og de kunne få hjelp fra offentlige eller private kontorer til å betale forfalte regninger. Det spesielle er likevel måten de fikk til å forvalte økonomien sin på. Det kom fram i prosjektet at mødre som hadde vokst opp med offentlige overføringer, hadde større materielle problemer, og de som manglet nettverk eller kompetanse til å skaffe seg penger eller andre goder, var spesielt sårbare. Mødre som var en del av et sterkt nettverk, kunne derimot nyte godt av hjelp både av økonomisk og ikke-økonomisk art. Sistnevnte handler om hjelp av barnepass, bytte av klær, gjensidige tjenester osv. Nettverkets betydning var helt avgjørende for mødrene. Vi kan ikke sammenlikne det norske og det amerikanske velferdssamfunnet. Likevel gir disse amerikanske forskerne et godt bilde på hvordan disse mødrene takler sin økonomi, og vi får et innblikk i hvordan det er å balansere et ”liv på grensen” for en selv og for barna (Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen, Suseg 2010).

Som nevnt over kan marginaliseringsprosesser over tid og på flere arenaer samtidig føre til sosial eksklusjon og isolasjon. Begrepene sosial eksklusjon og isolasjon er ofte knyttet til økonomi og økonomisk knapphet over tid. Forskning viser til at ofte sees fattigdom i sammenheng med lav sosial integrasjon. Harsløf og Seim (2008) viser til dette via Bøhnke (2008), som sier fattige mer enn andre savner personlig og intim kontakt, og at de deltar mindre i ulike sosiale nettverk og foreninger (Fattigdommens dynamikk, 2008:19).

Ridge (2002) sier at mange barn utelukkes fra samvær med jevnaldrende fordi den økonomiske knappheten gjør det umulig å delta på en del av de arenaene der det sosiale samspillet foregår. Hun mener at sosial eksklusjon er et bedre dekkende begrep for fattigdom og vansker i barndom, enn hva begrepet fattigdom alene gjør. Likevel advares det også fra andre hold (Mogstad 2005 i Thorød 2006) mot å blande fattigdomsbegrepet sammen med eksklusjonbegrepet. Mange mennesker kan for eksempel være ekskludert fra mange sosiale sammenhenger grunnet annet enn av økonomiske årsaker; for eksempel kan det være snakk om funksjonsnedsettelse, minoritetsbakgrunn osv. Likevel knytter mye av den litteraturen jeg tar for meg i min undersøkelse, sosial eksklusjon sammen med økonomisk knapphet. Thorød (2006) refererer til Commins (1993) definisjon for sosial eksklusjon som ”mangel på

kontakt eller utestengning fra en eller flere av fire sosiale arenaer: 1) Det demokratiske eller juridiske system som gir sivil integrering, 2) arbeidsmarkedet som gir økonomisk integrering, 3) velferdssystemet som gir sosial integrering og 4) familie og lokalmiljø som gir mellom - menneskelig integrering” (Thorød 2006:18, 19). I min undersøkelse vil jeg se eksklusjonsbegrepet i lys av arbeidstilknytning og økonomi, samt familie og lokalmiljø.

Mennesker som lever med økonomisk knapphet over tid, kommer sjelden til syne i offentligheten. De har mer enn nok med å få dagene til å gå i hop. Mange er også utenfor arbeidsmarkedet, og er avhengige av offentlige overføringer. Disse kommer ofte utenfor de tre første arenaene. De fattige mangler både økonomisk og symbolsk kapital. Da er det kun den siste arenaen som står igjen, som er knyttet opp mot mellom - menneskelig integrering i familie og lokalmiljø. Her blir også barna berørt. Det handler om hverdag og hverdagsliv, og her kan hvert enkelt individ i større grad styre selv. Grunnlaget for sosialisering og integrasjon ligger i de nære omgivelser. For barna er foreldrene en viktig del av dette nærmiljøet, men etter hvert som barna vokser, utvides dette sosiale samspillet. Betydningen av andre viktige personer utover de første primærpersonene (foreldrene) øker med alderen. Jevnaldrene og skolen er viktige brikker her. Thorød (2006) sier at en mislykket integrering her, vil kunne føre til eksklusjoner også på de andre arenaene når barna blir voksne.

Barn vil sammenlikne seg med jevnaldrende mer og mer i takt med alderen. Det er viktig ikke å skille seg ut. Forbruksgoder blir viktig for dem, og det samme gjelder det å kunne delta i aktiviteter utenfor hjemmet som koster penger. Fødselsdagsselskaper er ofte ikke lenger bare et selskap i hjemmet, men blir ofte arrangert på bowlinghaller, diskoteker osv. Idrettsaktiviteter krever dyrere utstyr samt kontigenter. I tillegg oppfordres det ofte om å delta i en såkalt ”klassekasse” på skolen slik at elevene kan delta på ulike arrangementer eller skoleturer. Det forventes at barn og unge stiller med ”standardpakke” av eget utstyr. Dette er for eksempel egen datamaskin – helst også med printer, sykkel, ski, skøyter, slalåmski og ellers er godt utrustet i forhold til idrettstøy. I tillegg oppfordres det til aktiviteter og opplevelser utenfor klasserommet. Dette kan være store merutgifter i en familie der økonomien er knapp. Således merkes konsekvensene av en knapp økonomi i økende grad etter hvert som barna vokser. Derfor er det kanskje ikke så rart at i et land som Norge, som har en generelt høy levestandard, må det oppleves som ekstra vanskelig ikke få innpass i

disse nettverksarenaene. Det å savne materielle forbruks-goder og aktiviteter innebærer også en opplevelse av et sosialt tap og kan gi en følelse av sosial nedrangering og kan bidra til svekket selvfølelse.

2.6 Bourdieus begreper

I denne studien ønsker jeg å trekke resiliens - begrepet videre, og inn i andre teorier for menneskelige ressurser og tilpasningsevne og som en del av kapitalbegrepet til Bourdieu, der jeg forsøker å knytte resiliens opp mot habitus – og som en komponent av denne. Dette synes jeg er formålstjenlig fordi jeg i min undersøkelse finner resilient tilpasning som en form for kapital som er av avgjørende betydning for mine informanter. Dette vil jeg synliggjøre spesielt i den oppsummerende sluttdelen av oppgaven.

Kampen for anerkjennelse er helt fundamental innenfor menneskelig interaksjon, i følge Bourdieu (1995). Han skriver om menneskelige ressurser; kapital. Bourdieu bruker kapitalbegrepet for å vise hvordan samfunnets posisjoner og verdier symboliserer makt. Mennesker kan ha kapital på ulike områder: sosialt, økonomisk og kulturelt. *Symbolisk kapital* er den måten vi er på, de kunnskaper og ferdigheter vi har som verdsettes innenfor et *sosialt felt*. Hvis en har mye av den typen symbolsk kapital som det etterspørres på et sosialt felt, vil man på en mye lettere måte ”gli inn” i dette miljøet og ha muligheter for posisjoner som er populære. Økonomisk kapital er å ha god økonomi, bolig og tilgang på materielle ressurser. En form for kulturell kapital kan være utdanning. Den øvre middelklasse besitter høy kulturell kapital. Her finner vi akademisk viten samt en kodeks for atferd, språk, litteratur, kunst, interiør osv. Det å være født inn i en klasse med slik innflytelse, vil gjøre barnet i bedre stand til å delta på dette feltet fordi kodene sitter i kroppen og preger hele tilværelsen, såkalt *kroppsliggjort kulturell kapital*. Slik er det også lett å kunne opprettholde sin klasse, fordi klassetilhørigheten preger dagliglivet og hele oppveksten til barnet. Å ha *sosial kapital* kan være å kjenne og være venner med personer i viktige posisjoner og samfunnslag. Dette kan gjøre det lettere å få innpass til de arenaer det er viktig å være en del av. Det er viktig å ha de såkalte riktige sosiale nettverk, og dette betegner Bourdieu som overklassens ressurs. Litteraturen skiller ofte mellom *bånd*, *broer* og *stiger*. Bånd er

relasjoner mellom personer av nokså like ressurser. Broer er relasjoner mellom mennesker med ulik bakgrunn og ressurser. Stiger er relasjoner til mennesker i samfunnet med høyere sosioøkonomisk status og representerer muligheter for personer til å ta seg fram i samfunnet og bedre sine levevilkår. (Stjernø, Saltkjel 2008)

Familier kan ha ulike typer kapital. Noen familier kan ha økonomisk kapital, uten å besitte så mye kulturell kapital, og omvendt. Noen familier har verken økonomisk, kulturell kapital, og heller ikke sosial kapital i form av venner og bekjente med innflytelse.

Habitus

Bourdieu skriver at all erkjennelse skjer gjennom kroppen. Alt vi erfarer og lærer, setter seg i kroppen, og dette merket fra fortiden preger nåtiden. Dette er habitus. Ulike klasser har ulik habitus; måter å snakke på og atferd sosialt sett. Ens habitus viser hvilken klasse man kommer fra. Dette kan sees i sammenheng med den tidligere omtalte kroppsliggjorte kulturelle kapitalen. En habitus som har mye kroppsliggjort kapital, vil bety en livsstil som er preget av de samme versjonene av det gode, vakre og det sanne som en finner i den objektiverte kulturelle kapitalen (Heggen, Jørgensen og Paulgaard, 2003:106). Livsstil og smak, og også avsmak for andre gruppers smak er viktig for en persons habitus. Habitus skaper en selvforståelse, gir felles perspektiver innad i en gruppe samt at den også er med på å avgrense forskjellige grupper fra hverandre.

Bourdieus studier er fra Frankrike som har en mye mer hierarkisk samfunnsstruktur enn den norske hvor det tross alt er mindre forskjeller mellom klassene, likevel er det mulig å trekke noen paralleller. Barn fra ressurssterke familier, der utdanning og fritidsaktiviteter er viktig, har en mye enklere innfallsport til å videreføre dette sporet, fordi de kjenner seg igjen i en slik verden. Den kulturelle kapitalen er internalisert.

I min undersøkelse vil jeg se på habitus som består av en kapital som gjør oss mer eller mindre motstandsdyktig. En habitus som setter deg i stand til å fungere godt til tross for påkjenninger og belastninger har en resiliens eller motstandskraft.

Sosiale felt

I min undersøkelse ønsker jeg blant annet å avdekke hvorvidt mine informanter deltar på forskjellige sosiale arenaer, og hvilke faktorer som er avgjørende for deltakelse eller ikke

deltakelse. Bourdieus teori om sosiale felt, kan derfor benyttes i denne sammenhengen. Sosiale felt, kan for eksempel være institusjoner. På et felt er det alltid noen som dominerer og noen som blir dominert, fordi det alltid er knapphet på godene, iflg Bourdieu. På feltet er det et sett med regler som alle må tilpasse seg og følge. Skolen er et eksempel på et sosialt felt som ivaretar og belønner middelklassens kulturelle kapital og de som har ressurssterke foreldre som er opptatte av utdanning og støtter opp under lekser og skoleaktiviteter. Andre sosiale felt kan være forskjellige fritidsaktiviteter, som idrett, musikk, speideren osv. For barn er det en viktig ressurs å ha foreldre som er interessert, er med på trening, deltar i dugnader samt ivaretar barnas behov for det utstyret som behøves for å være med på disse aktivitetene. På det sosiale feltet er det viktig med anerkjennelse. De fleste foreldre ønsker og jobber for at barna skal kunne delta på sosiale felt og oppnå anerkjennelse. Men det finnes barn som stiller svakt i denne sammenhengen. Foreldre med dårlig økonomi og personlige problemer for eksempel, kan ikke gi denne støtten, og barna får dermed ikke posisjonert seg og oppnår ikke anerkjennelse på disse viktige sosiale feltene. De er viktige fordi de kan fungere som beskyttende faktorer for barn og unge mot å ende opp i ugunstige miljøer, og gjøre de ”gale” tingene.

2.7 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg tatt for meg ulike teorier og litteratur som jeg benytter gjennom bearbeidelsen av empirien. Ulike enslige forsørgeres liv vil bli belyst ut fra en rekke tema, der funn vil bli koblet opp mot forskjellige teorier, og deretter analysert. Jeg velger å se på psykiske problemer og vanskelige livssituasjoner i sammenheng med spesielt resiliensbegrepet. Økonomi og arbeidstilknytning settes i forbindelse med kapital og deltakelse på sosiale felt, samt utviklende mestringsstrategier for skjerming. Marginalisering og sosial utstøting sees i lys av sosiale relasjoner og økonomi. Det overordnede målet er å sette alle disse temaene og mine funn i et helhetsperspektiv, fordi hvert tema og funn er en del av en helhet; informantenes livsverden.

3.0 FORSKNINGSMETODE OG EMPIRISK GRUNNLAG

I dette kapitlet tar jeg for meg hvilken metode som er brukt i denne studien. Jeg vil redegjøre for utvalg, datainnsamling, temavalg og analysearbeid. Jeg vil også gjøre rede for etiske retningslinjer og studiens kvalitet. Til slutt vil jeg vise se på begrensninger ved studien.

3.1 Kvalitativ forskningsmetode

I følge Postholm (2005: 68) hviler kvalitativ forskning på den forutsetning at alle er bærere av livsvisdom, også de som ikke kan regne eller skrive. Forskeren kan benytte seg av ulike former for intervju som viktige redskaper i forskningen. Formålet med et intervju er å få en dypere innsikt i menneskers livssituasjon. Informasjonen som kommer fram i intervjuet skal forskeren forsøke å få belyst fra informantenes perspektiv. Forskeren skal altså innhente beskrivelser av menneskers livsverden, og formålet skal særlig ta hensyn til tolkninger og meningen med de fenomenene som blir beskrevet. (Kvale 2008). Individens hverdagslige livsverden, deres erfaringer og deres forhold til dette skal forskeren avdekke og tolke meningen av. Forskningsintervjuet er en spesiell form for samtale som bygger på dagliglivets samtaler, men det har en viss form for struktur og hensikt. Forskningsintervjuet er en faglig samtale, den konstruerer kunnskap mellom forsker og informant. Det er forskeren som definerer intervjuet, derfor er ikke forskningsintervjuet en samtale mellom to likeverdige parter (Opcit.).

Det *halvstrukturerte intervjuet* er den mest utbredte formen for forskningsintervju. Dette er et halvplanlagt, formelt intervju. Denne intervjuformen har en overordnet intervjuguide, men her kan rekkefølgen variere ut ifra hver enkelt intervjusituasjon. Her kan informanten være med på å styre retningen av intervjuet, og andre tema og kategorier kan avdekkes enn det som forskeren i utgangspunktet har forestilt seg. Det halvstrukturerte intervjuet kan plasseres innenfor den fortolkende tradisjonen. Forskeren kan både ha en empatisk forståelse av informantene samt forstå deres atferd, og inntar således en subjektiv rolle fordi forskeren både snakker til og med informantene. Forskningen blir verdiladet. Virkeligheten blir ikke avdekket, slik den har som formål innenfor den positivistiske tradisjonen, men den blir konstruert mellom forsker og informant.

Forskeren åpner for at informanten kan komme med egne tema og spørsmål

underveis. I denne studien har jeg benyttet meg av det halvstrukturerte intervjuet fordi det var en formålstjenlig tilnærming for mitt valg av tema til undersøkelsen. Jeg hadde intervjuguide med temaer og støttespørsmål, men ba mine informanter i størst mulig grad om å snakke fritt og åpent under intervjuet. Underveis i intervjuene kom det også opp andre temaer enn de jeg hadde sett for meg på forhånd. Det gjorde at intervjuene endret karakter underveis. Da jeg intervjuet de mindreårige informantene var det likevel nyttig å anvende strukturen i intervjuguiden fordi barna ikke hadde så lett for å snakke fritt og åpent som de voksne informantene.

3.2 Gjennomføring av intervju

Intervjurunden ble foretatt tidlig på vinteren 2011, og tok noe tid på grunn av informantenes ulike bosteder. Intervjuene ble gjennomført ved bruk av diktafon og varte fra 30 minutter til 1,5 timer.

Rammen for intervjuene var to intervjuguider, en for de voksne og en for barna. Mange av temaene her visste jeg at kunne avdekke personlige og sensitive opplysninger. Informantene ble forespurt om å dele erfaringer om seg selv som de kanskje ikke hadde fortalt til så mange. Et eksempel på hvordan dette kunne føles er følgende sitat fra en av mine informanter helt på slutten av intervjuet:

”...det her var jo nesten som å være hos psykolog. Det var som å være i terapi, æ ble litt sliten.”

Det var nettopp derfor viktig at intervjuene skulle gjennomføres på en sånn måte at informantene følte seg komfortable og avslappede underveis. Med unntak av en informant som kom hjem til meg for intervju, besøkte jeg alle informantene hjemme hos dem etter først å ha spurt dem hvor de ønsket at intervjuet skulle gjennomføres. Jeg hadde korte oppstartsamtaler før intervjuene begynte, noe som anbefales av blant annet Postholm (2005) for at stemningen skal bli mest mulig avslappet. Her snakket vi om løst og fast.

Alle informantene skrev i forkant under på en samtykkeerklæring. De mindreårige informantene måtte i tillegg ha underskrift fra sine mødre. Samtykkeerklæringen ga kort informasjon om studien. I tillegg ble informantene opplyst om at de hadde anledning til å

trekke seg når som helst, at de ville bli anonymisert i oppgaven, samt at alt innsamlet materiale ville bli destruert etter at oppgaven var levert. Denne informasjonen ga jeg også muntlig.

Jeg startet alle intervjuene med at informantene snakket fritt og ga meg generell informasjon fra livet sitt og for de voksne informantene var det med fokus på fra da de ble enslige forsørgere. Her kunne det komme fram svar på spørsmål som opprinnelig kom seinere i intervjuguiden, eller ga meg annen informasjon enn det jeg hadde tenkt på forhånd. Slik sett ble intervjuguiden veiledende. Alle intervjuene hadde dessuten forskjellige oppfølgingsspørsmål.

I og med at intervjuprosessen tok noe tid, ga det meg anledning til å reflektere rundt hvert enkelt intervju. Jeg merket meg blant annet at intervjuene med de mindreårige informantene bar preg av at jeg spurte og de svarte, mens da jeg intervjuet de voksne informantene ble intervjuet det mer samtalepreget. Jeg følte at jeg kom mer inn på de voksne informantene enn de mindreårige. Denne følelsen ble også forsterket da jeg leste gjennom transkriberingen etterpå.

3.3 Transkribering og analyse

Etter hvert som intervjuene var ferdige, ble de transkribert. Transkriberingsprosessen var en utfordring på mange måter. Av og til var lyd kvaliteten noe dårlig, og disse sekvensene måtte gjennomhøres en rekke ganger for at jeg skulle få med meg det som ble sagt. I tillegg ble det avbrytelser i enkelte av intervjuene fordi andre mennesker kom inn i rommet. Dette kan selvsagt ha påvirket intervjuet i sin helhet også. Enkelte ord er utydelige og vanskelige å høre. I tillegg var det selvsagt et stort arbeid å utføre, fordi mine åtte intervjuer utgjør nesten hundre sider med transkribering.

Analyseprosessen er den delen av studien der forskeren går igjennom dataene for å sette funnene inn i kategorier. Dette gjøres gjennom intens og nøye gjennomgang av datamaterialet (Postholm 2005). Jeg har systematisk analysert datamaterialet ut fra en hermeneutisk tilnæringsmåte der helhet og deler har fått belyse hverandre. Dette er en tolkende lytting til alle utsagn fra informantene, hvor meningen i teksten fortolkes ut i fra

informantenes ståsted som kobles mot teori og deretter blir muliggjort for nye omtolkninger innenfor intervjuets hermeneutiske sirkel (Kvale 2008). Alle intervjuene er gjennomlest i sin helhet. Deretter har jeg konsentrert meg om enkelte uttalelser som har synliggjort viktige fenomener for min studie. Med dette menes at jeg i tolkningen av enkelte utsagn har forsøkt å trenge mer ned i dybden enn det som er uttalt. Analysen av avsnittene er reflektert og satt opp mot helheten av intervjuene. Kvale (2008) ”beskriver denne måten for intervjuanalyse som ”ad hoc meningsgenerering”.

Selv om analysearbeidet i en kvalitativ studie ikke er så klart adskilt fra det å intervju informanter og transkribere intervju, så startet det systematiske analysearbeidet etter at intervjuene var transkribert. Kvale (2008) omtaler dette som meningskategorisering fordi den kan strukturere og redusere en lengre tekst. Kategoriene kan være utviklet på forhånd eller oppstå under analyseprosessen. Kategoriene kan også tas fra faglitteratur eller fra informantens uttalelser (opcit.). Enkelte av mine kategorier var utviklet på forhånd, mens andre kom underveis i det systematiske analysearbeidet. Kategoriene er hentet fra det teoretiske perspektivet til oppgaven. Her må det nevnes at en del av kategoriene innebar nye momenter til oppgaven, som igjen krevde mer litteraturstudier underveis i prosessen. Jeg hadde også en del endringer i kategoriene mens jeg analyserte, men kom til slutt fram til tre hovedkategorier, som jeg syntes belyste mine informanternes livsverden på best mulig måte.

3.3.1 Tema/kategorier

Da mesteparten av mitt intervjumateriale kommer fra foreldrene, velger jeg i hovedsak å la deres ”stemme” være framtrepende her. Med det menes at jeg belyser empirien hovedsakelig fra deres ståsted. Likevel vil jeg la barnas uttalelser også komme til syne.

Jeg ønsker å trekke fram variasjoner blant foreldrene. Jeg har valgt å se på forskjeller og likheter mellom de voksne i denne undersøkelsen når det gjelder kjønn, bosted og livssituasjon. Videre vil jeg diskutere hvordan foreldres livssituasjon influerer på barnas muligheter. Jeg ønsker å se på hvilke forhold som spiller inn som beskyttende faktorer eller som en risiko for sårbarhet for de voksne og barna. Dette vil jeg gjøre ved hjelp av tre hovedtemaer.

I den første kategorien vil jeg se på samlivsbrudd og foreldresamarbeid. Jeg har undersøkt hvordan samarbeidet fungerer etter samlivsbruddene mellom de voksne, og hvorvidt dette får konsekvenser for barna, og på hvilken måte. Her vil jeg beskrive livssituasjon, og sosiale ressurser for å belyse hvordan informantenes utfordringer i livet preger dem. Jeg ønsker å undersøke hvordan informantene mestrer vanskelige livssituasjoner i den livsfasen de nå er inne i.

Den andre hovedkategorien handler om arbeidstilknytning og økonomi. I denne studien søker jeg å finne ut hvordan tilknytning til arbeidsmarkedet kan påvirke den økonomiske situasjonen. Jeg ønsker også å se hvordan økonomi påvirker familieliv og prioriteringer. Her vil jeg beskrive skjerming. Med dette menes hvilke strategier foreldrene bruker i håndtering av økonomiske vansker.

Den tredje hovedkategorien er sosiale relasjoner som familie og venner. Jeg ønsker å undersøke hvilke sosiale nettsverk voksne og barn har, om bosted er en faktor her og hvilken betydning nettverksrelasjoner har for dem. Jeg vil videre undersøke hvilke muligheter mine informanter har til fritidsaktiviteter.

3.3.2 Empirisk grunnlag

Definisjonsmessig er en enslig forsørger en som alene har omsorgen for og eventuelt også er alene om forsørgelsen av barn. Dette er det viktigste av utvalgskriteriene. Jeg la også vekt på at de enslige forsørgerne hadde vært i denne livsfasen over tid. I tillegg ønsket jeg å få fram stemmene til de enslige forsørgerne som hovedsakelig var alene med barna mesteparten av tida, både sett ut fra et tidsperspektiv og ansvarsmessig perspektiv. Jeg ønsket også en variasjon blant mine informanter angående livssituasjon, bosted, alder, kjønn og antall barn. Til slutt ønsket jeg også å intervju enkelte av de enslige forsørgernes barn. Her var alderen av avgjørende betydning. Jeg ville intervju litt større barn, derfor satt jeg en aldersgrense på ti år.

Det er mange meninger angående hvor mange informanter som er gunstig å ha med i en mindre forskningsstudie. Postholm (2005) refererer til Dukes (1984) som foreslår at forskeren intervjuer fra tre til ti personer. Postholm anbefaler at man holder seg til det lavest

anbefalte antall personer. I og med at jeg ønsket å belyse variasjoner blant mine voksne informanter, samt også ha med mindreårige informanter, satte jeg meg likevel et høyere krav enn dette. Jeg satte meg et krav på mellom fem til ti personer.

Mitt empiriske materiale består av intervju med seks voksne og to barn. Mine informanter er rekruttert ut fra eget nettverk og snøballmetoden. Jeg ønsket å komme i kontakt med enslige forsørgere som hovedsakelig er alene om omsorgen for sine barn. Det viste seg også at alle de voksne har foreldreansvaret alene. Jeg ønsket også å komme i kontakt med noen av barna til disse informantene. Jeg fikk tillatelse fra de tre foreldrene som jeg spurte. Dessverre ble det et frafall her blant barna. Det er en gutt som var bortreist på intervjutidspunktet.

Jeg ønsket også en variasjon blant mine voksne informanter, både i forhold til bosted (by/bygd), kjønn, alder og livssituasjon og i forhold til hvor mange barn de har.

De voksne er i alderen 33 til 46 år. De mindreårige informantene er litt større barn. Blant de voksne informantene er det bare en mann. Barna er to jenter. Alle mine informanter bor i Nord-Norge og har norsk bakgrunn. Alle informantene og deres bosteder har fått fiktive navn i denne studien.

I småbyen "Vika" bor "Gunhild", "Kari" og "Ingunn". Ingunn er Gunhilds datter. Både Gunhild og Kari er tilflyttet fra andre kanter i landet. Gunhild har ingen familie i Vika, mens Kari har en bror som bor på stedet.

I utkanten av Vika ligger "Omlandet". Her bor "Hanne" og datteren; "Synnøve". Hanne har ingen familie i nærheten.

I den lille bygda "Stranda" bor "Eva", "Berit" og "Erlend". Informantene fra Stranda har alle familier og venner boende på samme plass.

Fem av de voksne har egen bolig, den sjette er leietaker.

Begge barna går på skolen. Den ene jenta går på barneskolen, mens den andre har begynt på ungdomsskolen. Fire av de voksne informantene i denne studien er i full jobb. Ei mor studerer i tillegg til full jobb. De to andre voksne er utenfor arbeidslivet på grunn av sykdom, og mottar arbeidsavklaringspenger fra NAV. Alle de voksne har studert ved høyere undervisningsinstitusjoner, men to av dem har ikke fullført sine studier. En av informantene

har en høyere grad, og jobber nå selv innenfor en høyere undervisningsinstitusjon. Tre av de andre voksne har utdanning utover treårig høyskole- eller universitetsutdanning.

Ei mor har tre barn. Det må dog nevnes at det eldste barnet er voksent nå, og har flyttet hjemmefra. Fire av foreldrene har to barn hver, og ei mor har et barn. Alle de voksne har til felles at de har vært enslige forsørgere over lang tid.

3.4 Studiens kvalitet

I enhver studie vil man søke verifiserbarhet. Intervjufunnene generaliserbarhet, reliabilitet og validitet må undersøkes. Verifiseringsarbeidet bør være en del gjennom hele forskningsprosessen (Kvale 2008).

Generaliserbarhet har vært en tilstrebelse innenfor positivistiske versjoner av samfunnsforskningen. Et motsatt, humanistisk syn går derimot ut på at hver enkelt situasjon er unik og hvert fenomen har sin egen indre struktur og logikk. Postmodernistisk tankegods derimot bytter ut universell kunnskap og tro på det unike og individuelle med mangfoldet i kunnskapen og kontekstualisering (opcit.). Dette understøttes også av Sørhaugs (1996) anbefalinger av ”tykke beskrivelser” ved at flere kontekster trekkes inn for at fortolkninger og meningsforståelser blir mest mulig riktig. Mitt utvalg av informanter kan ikke si noe fullstendig om øvrig populasjon i landet. Likevel kan studien gi en beskrivelse av et variert utvalg av målgruppen.

Reliabilitet knyttes vanligvis opp mot resultatenes pålitelighet. Vanlige kriterier for reliabilitet er at resultatene kan reproduseres og gjentas (Postholm, 2005:169). Dette er derimot helt ulogisk ved bruk av kvalitativt intervju. Det er umulig å gjenta et intervju på samme måte. Intervjuerens reliabilitet kan også etterspørres. Dette kan knyttes i sammenheng med ledende spørsmål for eksempel (Kvale 2008). Andre mulige feilkilder kan være overføring fra muntlig til skriftlig data gjennom transkriberingsprosessen. Bruk av diktafon reduserer slike feilkilder, men lydopptaket kan av og til være dårlig. Dette opplevde jeg også i min undersøkelse. Silverman (1993) via Postholm (2005) trekker inn begrepet autentisitet

som erstatning for reliabilitet innen kvalitativ forskning. Her er målet å nå frem til en ”autentisk” forståelse for informantene og deres erfaringer.

”Informantene kan være uvillige til å snakke om sensitive emner som det er for tyngende å snakke om. De kan også ha behov for en positiv selvrepresentasjon. Kanskje har de en tendens til å huske positive saker og undertrykke de negative.” (Postholm 2005: 170)

Som nevnt før, merket jeg en stor forskjell på de voksne og de mindreårige informantenes evne og vilje til å åpne seg. Dette krevde ytterligere refleksjon og grundig tolkning under analysearbeidet, for at påliteligheten skulle bli så stor som mulig. Jeg måtte se barnas og foreldrenes utsagn i en sammenheng.

Validitet viser til styrken og riktigheten i valg av metode. Er metoden formålstjenlig opp i mot problemstillingen? Kriteriet for validitet ligger i om fortolkningen av utsagnet er riktig dokumentert og logisk konsekvent (Postholm, 2005: 170). I denne studien tok jeg for meg enkeltindividers opplevelse av å være enslig forsørger, og å være barn av enslige forsørgere. Et intervju ville gi meg de mest utfyllende svarene, fordi jeg her kunne gå i dybden i hvert enkelt intervju. Intervjuet ga meg en mulighet til å hente inn beskrivelser av spesifikke situasjoner og hendelser, og jeg kunne stille oppfølgingsspørsmål ved de ulike temaene.

Ofte har forskeren en forforståelse på forhånd. I følge Postholm (2005) kan ikke forforståelsen legges bort av forskeren, men forskeren skal være bevisst og åpen om den både for seg selv og for andre. En refleksiv og kritisk bevissthet om sin rolle i forhold til forskningsfeltet og sine informanter er avgjørende. Forskeren bør i størst mulig grad utvikle en metodisk nøyaktighet for å få tak i helheten i intervjuene. Dette er fordi noen informanter kan ha større påvirkning på forskeren enn andre, og forskeren kan være påvirket av forventninger (opcit:171). Jeg har forsøkt å være bevisst min forforståelse, og har gjort mitt beste i å være åpen for både funn som var forventet og de som ikke var det.

3.5 Etske vurderinger

Prosjektet ble meldt til personvernombudet, og jeg har fulgt vedtaket fra NSD når det gjelder

måten jeg skulle ta kontakt med informantene på. Voksne og mindreårige informanter fikk både skriftlig og muntlig informasjon, og de hadde anledning til å trekke seg underveis i prosjektet.

Både foreldre og barn samtykket i at barna deltok i undersøkelsen. Foreldrene var tilgjengelige og under samme tak da jeg foretok intervjuene av barna. Jeg var nøye med å observere barna under intervjuene, og unngikk temaer og spørsmål som kunne virke stressende. Dette kan ha gjort at jeg gikk glipp av vesentlig informasjon, men det var viktig for meg barna ikke skulle føle seg ubekvemme under intervjusituasjonen.

Jeg har intervjuet barn og foreldre i meget vanskelige livssituasjoner. Underveis i intervjuprosessen fikk jeg innblikk i informasjon av veldig sensitiv art. Nasjonal forskningsetisk komitè for humaniora og samfunnsfag (NESH) har retningslinjer der det påpekes at

”Forskere har et spesielt ansvar for svakstilte gruppers interesser i løpet av hele forskningsprosessen”(Alver, Øyen 1997:60).

Det var viktig for meg å behandle mine informanter respektfullt i intervjusituasjonen, og i tillegg behandle den informasjonen jeg fikk konfidensielt. Alle som er sitert i min undersøkelse har fått fiktive navn, det samme gjelder deres bosteder. Flere sitater og detaljer i sitater er utelatt av anonymiseringshensyn. Dette kan være med på å svekke meningsinnholdet i analysen.

En annen utfordring i denne studien, er at jeg forsker og driver feltarbeid i egen kultur. Jeg er selv i livsfasen som enslig forsørger og enkelte av informantene er tilknyttet eget nettverk. Dette kan være med på å farge mine inntrykk og fortolkninger. Jeg tror dog at det ga meg ekstra tilgang på informasjon, fordi jeg var åpen omkring denne problemstillingen for mine informanter. Likevel kan det være vanskelig å skape distanse, og forskeren kan lett bli ”hjemmeblind”. Dette er ofte et av dilemmaene ved kulturstudier. Den som kommer utenfra, kan ha problemer med forståelse, mens den som kommer innenfra, vil kunne ha problemer med analytisk distanse (Paulgaard 1997:71). Jeg har forsøkt å være bevisst på min rolle her som informant i egen kultur, det er ikke mitt liv og mine erfaringer som kommer fram. Jeg har fått nye perspektiver og økt innsikt gjennom dette feltarbeidet og i analysearbeidet.

3.6 Begrensninger ved undersøkelsen

Undersøkelsens styrke er at det er gjennomført grundige intervjuer med et variert utvalg av informanter som spenner over alder, kjønn, bosted og livssituasjon. Samtidig kan undersøkelsen ha sin begrensning ved at den ble mer problemorientert enn det som opprinnelig var hensikten. Hvis utvalget hadde vært et annet, kunne også funnene vært helt andre. Jeg kan derfor ikke vite om funnene som presenteres her, er typiske for alle ulike typer av enslige forsørgere i populasjonen forøvrig. Etisk sett kan det kan også være vanskelig å balansere problematikk opp mot forhold som viser mestring og kompetanse (Alver, Øyen 1997). Det kan lett ende opp i stigmatisering av svake eller marginale grupper i samfunnet, uten at positive aspekter trekkes fram. Dette har jeg forsøkt å være bevisst på i denne studien ved at jeg også har vektlagt positive sider hos de familiene som har det vanskelig.

Et annet forhold som også kan ha satt sine begrensninger ved denne studien, er at enkelte av informantene kan ha underrapportert vanskelighetene i sin egen situasjon. Det er naturlig at informantene ville fremstille seg selv i et godt lys og gi et best mulig inntrykk av seg selv, og dermed mer eller mindre bevisst eller ubevisst kan ha underrapportert vanskeligheter.

Spesielt er det tenkelig at dette fenomenet kan knyttes til de mindreårige informantene i min undersøkelse. Som det kommer fram andre steder i studien, var det vanskelig å få barna til og ”åpne seg”, i motsetning til foreldrene som snakket åpent og fritt. Det var likevel viktig for meg å respektere dem – og ikke presse dem til å snakke om forhold som opplevdes som ubehagelige. Samtidig kan det hende at barna hadde behov for å vektlegge positive aspekter ved sitt liv, samt at de ønsket det av lojalitetshensyn til sine foreldre. Det viste seg at intervjuene med foreldrene ga meg et større innblikk i barnas situasjon, enn barnas egne beskrivelser.

Studiens relevans kan mulig kobles opp mot forskjellige fagfelt. I arbeid med barn og familier kan denne undersøkelsen gi en innsikt i hvordan det kan være å leve i eneforelderfamilier med varierende betingelser.

4.0 ETTER ET SAMLIVSBRUDD – UTFORDRINGER OG RESSURSER I FAMILIENE

Oppvekst hos barn med to foreldre under samme tak kan arte seg svært forskjellig fra familie til familie. Det samme gjelder for barn som vokser opp med enslige foreldre. I min undersøkelse velger jeg her å belyse foreldresamarbeidet i etterkant av et samlivsbrudd og hvordan perioder med vanskelige livssituasjoner kan påvirke både foreldre og barn – og hvordan disse utfordringene tas hånd om.

Alle foreldrene i min undersøkelse har vært enslige forsørgere over tid. De er alene om omsorgen for sine barn. Dette kalles også for å være bostedsforelder, hvor barnet eller barna bor og har adresse hos dem. De voksne har også foreldreansvaret alene. Å ha foreldreansvar betyr å ha det juridiske ansvaret for barnet. Det vil si at forelderens har rett og plikt til å delta i viktige avgjørelser på vegne av barnet (skolegang, bosted, trosspørsmål og flytting til utlandet osv.). Hvis foreldrene har felles foreldreansvar, må begge samtykke når det skal gjøres viktige beslutninger på vegne av barnet. En viktig grunn til at disse voksne har foreldreansvaret alene, er at det er kun en av dem som har vært gift før. Tidligere har praksis vært slik at samboende måtte selv sørge for å få registrert felles foreldreansvar. I dag får samboende automatisk felles foreldreansvar for barn født etter år 2006. Når gifte foreldre skiller seg, kan de bli enige om at bare en av dem skal bære dette foreldreansvaret videre, eller domstolen kan ta ansvaret fra en uskikket forelder. I min undersøkelse kommer det fram at det bare er ei mor som har vært gift, de andre informantene har vært samboende tidligere, men alle deres barn er født før 2006.

4.1 Når den ene forelderens er lite til stede i barns liv

Hvordan foreldresamarbeidet fungerer etter et samlivsbrudd er av avgjørende betydning for barns trivsel. En viktig faktor her er årsaken til samlivsbruddet og hvordan bruddet artet seg.

”Barns situasjon avhenger av hvordan foreldrene takler skilsmisken. Dersom skilsmisken foregår på en noenlunde ryddig måte, vil det være størst sjanse for at foreldrene kan samarbeide[.]” (Fyrand 2001:107).

To av mine voksne informanter forteller om traumatiske samlivsbrudd, der rusmidler og vold var utløsende årsaker. Ei mor beskriver det slik:

Æ oppdaga jo da at min mann var narkoman. Og det var jo da at æ så at han..., æ merket at han forandra personlighet og var fraværende til vi kom over til drapstrusler og sånne type ting.. I sinne og rus. Vi flytta, æ og ungan, ut på dagen egentlig.
Kari

Undersøkelsen viser videre at foreldresamarbeidet også i etterkant av bruddet er svært begrenset. Flere av de voksne begrunner dette med rusproblemer, og ei av mødrene forteller at ekspartneren også har mentale problemer. Slike livssituasjoner kan være vanskelig å forene med omsorg for barn, derfor har ikke ekspartnerne samvær med barna særlig ofte. To av mødrene forteller om dette:

Ja, det er fordi han er syk og har både rusproblemer og mentale problemer. Og, han har ikke... Tidligere i deres liv, så har han ikke vært så veldig, han har ikke tatt så mye initiativ til å ha kontakt med dæm. Men vi andre har jo sørget for at han har hatt kontakt med dæm, og dæm er blitt kjent med sin far. Hanne

Per i dag, i januar, så har vi et midlertidig forlik gjennom tingretten, der æ har gått med på at hvis han rustester sæ, og de testene er negative, så får han treffe ungene to ganger hver måned under tilsyn. Det er broren hans og kona som er tilsynet.
Kari

En rekke undersøkelser viser at hvordan barna opplever skilsmissen/samlivsbruddet og hvordan foreldresamarbeidet utarbeides, er av avgjørende betydning for hvordan livet til barna arter seg etter bruddet (Moxnes 2004). Sitatene over viser at mødrene har brutt ut av forhold der rus, vold og psykiske problemer har vært skadelige elementer i barns oppvekst. De har også tatt konsekvenser av dette i etterkant ved å begrense samvær mellom barna og fedrene, og de velger å ha et omtrent ikke-eksisterende foreldresamarbeid for å verne sine barn mot omsorgssvikt. Dette er til barnas beste, i følge mødrene.

Min mannlige informant har vært enslig forsørger i nesten hele barnas oppvekst. Han fikk foreldreansvaret for barna ved dom etter at han gikk til søksmål fordi hun ville flytte med barna og ”rykke dem opp fra sin livssituasjon”, som han sier. Som oftest har enslige mannlige forsørgere omsorg for større barn, og omsorgen varer dermed over kortere tid (Kjeldstad 1998). Erlend er i så måte et atypisk funn. Han har hatt omsorgen for barna siden de var små. I tillegg har han bodd alene med dem hele tida. Barnas mor bor et godt stykke unna. Guttene har ikke noe fast samvær med sin mor. Den eldste gutten har ikke sett sin mor på to-tre år, i følge Erlend. Han forteller at barna ikke vil til mora.

Dæm er vel ikke helt fornøyd med...med ho da. Fornøyd med ho..(ler). Ho har tre andre unger med han ho er sammen med. Og dæm er ikke så glad i han fyren som er i lag med mora, for han er visst voldelig. Forfylla. (...)...det er tungt å ta vare på og være alene med unger, det er sikkert. Spesielt så lite samvær som den andre forelderen var med på. Og det var også snakk om avlastningshjem. Men det ville ikke ungene mine være med på. Så æ har vært sammen med dæm bestandig.
Erlend

Sitatene fra Erlend viser hvor lite kontakt sønnene har med sin mor. Hun er omtrent totalt fraværende i livene deres. Dette må man kunne anta at har preget guttenes oppvekst. Erlend føler at det har vært en tung oppgave å være alene med barna hele tida, men at han på en måte ikke har hatt noe valg, for barna ville bare være hos han.

Kun en av voksne har et godt og nært samarbeid med sin ekspartner. De er fortsatt venner, og gjør mange ting sammen med datteren. Berit synes det er synd at datteren ikke ser faren sin oftere, men at det er vanskelig på grunn av lang avstand og farens arbeidssituasjon. Det var lettere å organisere samværet med ekspartneren i tida før datteren begynte på skolen, for da kunne hun reise bort til faren. Likevel samarbeider foreldrene godt, og faren kommer så ofte som mulig til Stranda for å besøke barnet.

Vi samarbeider veldig godt. Jeg skulle ønske for... (datteren) sin del at hun så faren mer, for de har et veldig sterkt bånd. Selv om han har vært mye borte fra henne, og det har vært lange perioder hun ikke har sett han, så har de sterke bånd. De har kanskje, jeg vet ikke hvordan jeg skal si det, men bedre kjemi...de prater lettere sammen enn det jeg og hun gjør. Hun åpner seg mer for han enn for meg.
Berit

På 1950-1960-tallet var det en vanlig oppfatning at barna av skilte foreldre ikke skulle opprettholde kontakten med begge partene. Det ble for belastende for barna. Familieforskere anbefalte at all kontakt skulle brytes med den som barnet ikke bodde fast sammen med. I dag regnes dette som skadelig for barna. Kun der det viser seg at kontakt med begge foreldrene er skadelig, bør kontakten kuttes (Moxnes 2004). Dette har flere av de voksne i min undersøkelse tatt konsekvensene av. De vil skjermes sine barn fra rusproblemer og vold. Likevel er det et gjennomgående tema blant enkelte av foreldrene at de ønsker at situasjonen skal bedre seg. Sitatet under viser dette:

Æ har jo et håp om at han skal være rusfri. For han hadde jo barn fra før vi begynte i lag. Og æ oppfatta han som en veldig god far. Han lå på golvet, han lekte, han var ute og syklet, han gikk på ski, kjørte på trening. Han gjorde alle de her typiske pappatingan. Og det må han ha mista i løpet av vårt forhold. Så...man har jo alltid et håp i forhold til ungan mine. Æ har et håp om at han skal komme sæ.
For ungan sin del. Kari

4.1.1 Barnas opplevelser

Barna uttrykker savn over ikke å være en del av en såkalt kjernefamilie lenger. En av dem sier det slik i sitatet under:

Ja..æ synes jo at det var bedre da det var to foreldre på en måte. Så det er jo litt dårlig da. Men det er litt vanskelig å beskrive akkurat hvordan æ har det og sånn. Men det er noen ganger sånn at hvis æ er på besøk hos ei venninne,...og så spør pappaen sånn at "skal vi ta oss en biltur?" eller sånt..Da blir æ litt misunnelig. Eller hvis det er en familie som skal i badeland...så er liksom alle der. Dæm fær i badeland alle i lag. Ingunn

Ingunn har et mer bevisst forhold til hvordan det er å være en del av en familie der mor og far bor sammen enn Synnøve fordi hun, søsteren og moren ikke har bodd uten faren så lenge som Synnøve. Bruddet er tre år gammelt. Ingunn nevner derimot ikke faren når jeg intervjuer henne. Det er mulig å anta at hun vil skjerme både sin mor og sin far. Begge barna gir likevel uttrykk for at de savner å være del av en såkalt kjernefamilie, og at dette forsterkes når de sammenlikner seg med barn som bor med begge sine foreldre. Synnøve ønsker også mer samvær med sin far enn det hun har i dag.

....Ja, også skulle æ ønske at æ bodde sånn en uke hos pappa og en uke hos mamma. Men det får æ ikke lov til. Så, når æ blir større, så kan æ bestemme det sjøl. Synnøve

Sitatet vitner om at jenta ikke helt er klar over realitetene og konsekvensene med økt samvær. Hun kjenner ikke så godt til farens helseproblematikk og forhold til rus, i følge mora. I tillegg fungerer samværet hos faren greit den korte tida barna er der. Faren bor et godt stykke unna, og i følge mora evner han ikke å ha mer tid med barna enn en helg annen hver måned, men at dette er en forbedring fra hvordan det har vært tidligere.

Ingunn ikke har noen kontakt med sin far, annet enn på telefon. Gunhild forteller at faren ringer når han er full, og at både hun og barna er utrygge for at de skal ha samvær med han, men at hun skjermer barna fordi det er skadelig for dem nå å ha omgang med faren.

Ingunn blir lei sæ, og sier at "æ må liksom ha kontakt med han til æ er 18 år". Ho er så redd for at, ja at æ skal sende de...hvis han krever at de skal besøke han. Liksom redd for det. Men, det har æ sagt, at det gjør æ ikke. Gunhild

Det er en vanskelig situasjon både for mor og datter. Datteren er utrygg fordi hun tror at faren kan kreve samvær med henne så lenge hun er under 18 og fortsatt umyndig. Her viser mor ansvar overfor barnet og hennes redsel, og verner henne mot fare og omsorgsvikt. Likevel

viser utsagnet hvor belastende og truende et mulig samvær med faren oppleves for jenta. Gunhild forteller videre at barnefaren heller ikke betaler bidrag for barna. Hun sier at de har en avtale om at han skal bidra litt økonomisk når ungene trenger noe spesielt, men at denne avtalen ikke fungerer i praksis.

Æ har liksom prøvd å si at: "ungene trenger det og det, og du har lovet at du skulle sette inn på konto og sånn." for det var jo det som var avtalen da. At han skulle finansiere mobiltelefonene deres...Men det blir ikke. (...) men så sier han at "æ skal sette inn penger, æ skal sette inn penger" (...) Men det kom ingenting i neste uke. Gunhild

Sitatet over viser at barnefaren er fraværende ikke bare i forhold til samvær med barna, men også økonomisk. Han er ikke til stede i barnas liv. Mora forteller at barna både er redde og samtidig føler seg sviktet av faren. Disse ambivalente følelsene viser hvor problematisk og vanskelig det er å skulle ha en relasjon til faren i etterkant av foreldrebruddet.

En av foreldrene har vært bekymret for at barna ikke har vist noen form for reaksjon etter samlivsbruddet. De viser ikke noen tegn til savn etter faren. Mora begrunner selv dette med at faren var lite tilstedeværende for barna da de bodde sammen. Det at de nå ikke bor med faren utgjør ingen stor forskjell, annet enn at de bor på et annet sted.

At de var vant til at han pappa ikke var der. Rett og slett. Pappa var han pappa som kunne se en film sammen med de. De sov på senga hans, og så film. Eller som passa de(barna) mens ho mamma var på butikken. Ikke en pappa som lekte ute med de eller dro på tur eller... Det var jo æ og ungan som dro uansett. Kari

Når barna er små, er det den aller nærmeste familien som er primærpersonene for barna. Denne "trygge basen" er av avgjørende betydning for hvordan barna utvikler seg videre både i forhold til egen personlighet og i samspill med andre, i følge førsteamanuensis i psykologi ved NTNU; Øyvind Kvello (Glaser, Bølstad 2008). Barna til Kari har "manglet" den ene av de viktigste primærpersonene i den forstand at faren ikke har vært der for dem. Han har ikke sett deres behov og ønsker, derfor reagerer de ikke nå på den fysiske atskillelsen nå i etterkant av bruddet mellom foreldrene.

Enkelte av foreldrene har akseptert situasjonen med det mangelfulle foreldresamarbeidet. Erlends barn vil ikke lenger til mora, mens for Eva, Kari, Gunhild og Hannes vedkommende er det rusproblematikk som setter begrensninger for samvær. Både de voksne og barna har avfunnet seg med at samværet er svært begrenset. For Berits vedkommende, er det ikke skadeliggjørende forhold for barnet som setter bremsen for mer samvær for datteren, men det

faktum at faren bor langt unna og har et yrke som er vanskelig å kombinere med avtalemessig samvær. Blant barna, er det Synnøve som uttrykker et ønske om mer samvær med faren. Ingunn nevner ikke dette, men uttrykker et savn i forhold til å være en del av såkalt kjernefamilie. Hvilke konsekvenser det kan få for barn med manglende samvær med den andre forelderen er avhengig av hvilken omsorg som kan tilbys. Når samværet og omsorgen kan gjøre barn skadelidende, er konsekvensen å kutte ned på samværet. I og med at foreldresamarbeidet er så begrenset som mine funn her viser, er det interessant å se hvordan foreldrene håndterer denne fasen av livet.

Underveis i intervjurunden fant jeg at mange av foreldrene og barna hadde vært utsatt for store belastninger. Det å være alene med omsorgen for barn, kan i seg selv være utfordrende og krevende. Hvis aleneforsørgeren i tillegg utsettes for store påkjenninger, vil dette kunne oppleves som en ekstra stor belastning. Det ble interessant for meg å undersøke hvordan vanskelige livssituasjoner håndteres i kombinasjon med det å være aleneforelder. Dette vil jeg forsøke å belyse i neste del av oppgaven.

4.2 Livssituasjon: risiko og ressurser

Jeg har i denne undersøkelsen ønsket å finne ut hvordan mine voksne informanter håndterer sin livssituasjon, hvordan de mestrer ulike utfordringer i livet og hvilke konsekvenser dette kan ha for barna. Hvordan foreldresamarbeidet fungerer og hvordan livet leves videre er av avgjørende betydning for barns oppvekstvilkår. Foreldrenes opplevelse og tilstedeværelse i eget liv, vil naturlig nok virke inn på barna. Problemer i livet kan oppfattes forskjellig. I denne sammenhengen blir begrepet resiliens nyttig. Det er snakk om motstandskraft eller elastisitet, og omhandler individets overordnede reaksjoner på belastninger. Her er det ikke snakk om å unngå problemer eller risiko, men finne en konstruktiv måte å håndtere disse på (Aamodt, Jørgensen, Aamodt 2002). I alles liv kan det oppstå dramatiske utfordringer og følelsesmessige belastninger som kan utløse psykisk sykdom. Likevel kan man se at samme type påkjenninger og belastninger virker forskjellig på mennesker, derfor er det interessant å se på hvilke faktorer som spiller inn som vesentlige for tilpasning av resiliens.

4.2.1 Foreldrenes psykiske helse

Mine funn i denne studien var blant annet at enkelte av de voksne sliter med kroniske psykiske lidelser, samtidig som de er alene med alt ansvaret for egne barn. Dette kan være en stor belastning, ikke bare for foreldrene som er syke, men også for deres barn. Det kan være en stor påkjenning for de nærmeste når et familiemedlem har en psykisk lidelse. Barna er de mest sårbare og de som er mest utsatt for påvirkning spesielt hvis en psykisk lidelse har rammet en av deres omsorgspersoner. Dette skaper belastninger og utfordringer, og barna kan bli preget av dette i voksen alder. I tillegg vet man at barn av foreldre med psykiske lidelser er i en risikogruppe for selv å utvikle psykisk sykdom (Sølvberg 2011).

Sølvberg hevder at det har vært lite fokus på barn som har levd med psykisk syke foreldre i faglitteratur og forskning. Disse barna omtales i dag ofte som ”de usynlige barna”. Han forteller videre at mange barn som vokser opp med psykisk sykdom hos en av foreldrene, ofte blir boende med den syke som enslig omsorgsperson. Tendensen går i retning av at barna ofte blir hos moren uavhengig av hennes psykiske helsetilstand, i følge Sølvberg (opcit:112). I min studie er dette gjeldende for begge kjønn, i og med at jeg har jeg har en mannlig og kvinnelig informant med psykiske lidelser. Disse to informantene forteller meg mye om hvordan dette preger deres liv i dag. De er begge utenfor arbeidslivet fordi de i perioder er svekket av sine sykdommer.

*Ja, etter at æ fikk ungan har æ vært optimistisk i livet for at dæm er til. Men det har vært vanskelige betingelser underveis, også har æ vært nødt til å kjempe mot min tendens til å, til å få angst, til å være sliten og nedfor. For det er jo noe som æ har slitt med i livet tidligere og generelt sånn. Men...bare det å få dæm har vært så bra at det har hjulpet på det forholdet også. Blant annet har andre ting skjedd; æ har gått i terapi, æ har blitt eldre. Etter hvert så har det stabilisert sæ mer og mer, situasjonen min. Så...i tida etter at æ har fått ungan, så har det gått jevnt oppover. Nå er æ på topp (ler).
Hanne*

Utsagnet viser at barna er en positiv dimensjon for Hanne. Hun sier ingenting om hvorvidt sykdommen preger barna, annet enn at hun i perioder er såpass sårbar og sliten mentalt at hun trenger alle sine krefter til å være mamma.

Diagnosen depresjon kjennetegnes ved en langvarig tilstand av nedtrykthet og følelse av avmakt. Den deprimerte kan ha søvnproblemer, tretthetsfølelse, dårlig appetitt og konsentrasjonsvansker. Evnen til å finne glede og mening i tilværelsen er svekket. Det

samme gjelder for selvtilliten, og skyldfølelse overfor alt og alle preger den som rammes av denne lidelsen. Den syke kan henfalle til en apatisk tomhet, eller bli veldig rastløs og urolig.

”Det er klart at en slik helsetilstand hos far eller mor vil virke inn på barn, og spesielt hvis den syke er den eneste omsorgsperson. For små barn vet vi at det vil være en katastrofe ikke å få den omsorgen og det samspillet med mennesker og omgivelser som skal til for å utvikle seg” (Sølvberg 2011: 84).

Alvorlighetsgraden og hvor kronisk lidelsen er, er av større betydning for barnas mentale helse enn lidelsestypen. For eksempel kan en depresjon innebære større risiko for barna dersom den er kronisk og alvorlig, enn shizofreni. (Borge 2010)

Hanne er alene med omsorgen for to barn, hun har en psykisk diagnose som preger hennes livsutfoldelse i varierende grad i hverdagen. Det er nærliggende å anta at dette er av betydning for barna hennes. Når hun er sliten og deprimert, vil hun naturlig nok mangle det overskuddet som behøves for å ta seg av barn, og gi dem god nok omsorg. Hun forteller om angstproblemer, og at hun kan bli sliten av å være sammen med andre mennesker. Dette kan tolkes som bekymringsfullt på barnas vegne, for de behøver samspill fra omverden. Særlig er dette av betydning fordi de bor alene med sin mor, og har dermed ingen andre nære voksenpersoner i hjemmet som kunne fungert som et beskyttende element i oppveksten. Det at mora heller ikke reflekterer rundt hvorvidt hennes sykdom kan influere på barnas oppvekstvilkår, er også noe foruroligende. Med dette menes at det er viktig at barna får litt innblikk i den voksnes psykiske problemer for lettere å kunne forstå, akseptere og håndtere at enkelte dager kan være vanskelige for familien (Sølvberg 2011). Likevel må det sees på som positivt forebyggende for barna at hun har erkjent at hun har psykiske problemer, og fått hjelp til å takle dem gjennom terapi, som hun forteller har hjulpet. Dette kan være med på å beskytte barna.

Erlend har vært psykisk syk i store deler av sitt voksne liv. Han forteller at han utviklet sykdommen under store arbeidsbelastninger mens barna var små. Det ble for krevende å beholde den jobben han hadde, og samtidig være alene med små barn. Han ble syk av alt presset, og endte til slutt på attføring. Likevel sier han at han savner den gamle jobben sin, og han føler at samfunnet rundt han ser ned på han nå som han er utenfor arbeidslivet. Belastningene har vært store i etterkant.

Æ kunne ikke drifte mer den jobben æ hadde og samtidig være aleneforsørger, så æ måtte ta et valg. Som for eksempel rett før æ slutta å jobbe, så fikk æ tilbud om den jobben i ..[...]. Men æ kunne nok ha flytta og fått mæ en jobb en annen plass, men ja, æ savner den jobben. [...] Da æ slutta å jobbe, det var en stor sorg for mæ [..] Antakelig, så hadde æ for lenge siden tatt livet mitt. Nokka som æ tenkte på med tid og stunder, ja, men det var ungan som var grunnen til at æ ikke gjorde det. Men det var såpass vanskelig å få ting til å fungere. Men, det er et kaldt samfunn. Fra å være...æ fikk mye skryt da æ var alenefar og jobba [..]. Et år etter at æ ble syk, og slutta på jobb, så hørtes det ut som om æ aldri hadde jobbet før i mitt liv. Men, det er bare sånn det er. Erlend

Utsagnet viser at Erlend har en opplevelse av å være på siden av det etablerte samfunnet. Han føler seg ikke akseptert som en fullverdig samfunnsborger lenger. Det kan se ut som at det å ha en arbeidstilknytning var en del av hans identitet, og da han falt utenfor arbeidslivet følte han seg verdiløs. På arbeidsplassen skapes sosiale relasjoner og nettverk. Erlend mistet også denne dimensjonen da han falt utenfor arbeidslivet. Han mistet sin faste, stabilt gode inntekt, han falt utenfor det sosiale fellesskapet på jobben, og han opplever i tillegg og ”å tape ansikt” utad fordi nå ”gjør han jo ikke noe”. Han har på mange måter både mistet sin sosiale og økonomiske kapital. Informanten siteres på at han i tunge stunder ikke ønsket å leve lenger fordi han er syk, han er ufør med svak økonomi og han har problemer med spesielt den ene sønnen. Selv om han bor på et lite sted, der ”alle kjenner alle”, og således kanskje burde være i stand til å forstå hverandre bedre enn det mennesker i større samfunn gjør, så føler han seg utenfor. Han sier at han lever i et kaldt samfunn. Hans opplevelse av denne tilstanden kan beskrives som å være i en utkantposisjon, en form for marginalisering. Marginalisering kan forklares som en mellomposisjon mellom sosial inkludering og sosial utstøting (Heggen, Jørgensen, Paulgaard 2003:56). Marginaliseringsprosesser kan snus og komme inn i mer positive prosesser for integrering. I Erlends tilfelle kan det virke som om arbeidstilknytning er av avgjørende betydning for hvorvidt han føler seg inkludert og integrert i det samfunnet han lever i. Det er ”forventet” at han, som voksen mann i arbeidsfør alder, skal delta i arbeidslivet. Betingelsene for å få dette til, har ikke vært de enkleste, i følge han selv. Han forteller at han etter depresjonen har han fått diagnostisert en alvorlig bipolar lidelse som preger han i stor grad, der han enten har et enormt aktivitetsnivå eller er veldig sliten og deprimert. Erlend sier at dette har gått utover barna.

Å ha en bipolar lidelse

”kjennetegnes som bølger av tung depresjon eller urealistisk og kritikkløs oppstemthet som kan vare fra noen uker til mange måneder” (Sølvberg, 2011: 85).

Mennesker med denne psykiske lidelsen kan fungere bra mellom disse periodene. Periodene med nedstemthet vil bære preg av voldsom selvkritikk og en følelse av å være til byrde for alle. Motsatt vil være tilfelle i de oppstemte periodene. Her vil den syke ha helt urealistiske forestillinger om seg selv, sine ressurser og evner. Det kan bli satt i gang voldsomme og urealistiske prosjekter, og familien kan ende i økonomisk ruin (Sølvberg 2011).

Erlend er bevisst på at hans sykdom kan ha påvirket barnas oppvekst og liv. Når den eneste nære voksenpersonen i barnas liv sliter med egne psykiske problemer som gir seg utslag av opp – og nedturer, er det ikke underlig hvis dette har preget barna. Det kan være en stor belastning å slite med egen psykisk sykdom, og samtidig skulle ta seg av barn alene.

*Så til tider har æ et enormt aktivitetsnivå, og andre tider igjen så er det helt på bunnen. Og, det er klart at det har gått ut over ungan på mange måter. Og så, selvfølgelig, så begynte man med selvmedisinering med alkohol. Så dem har sett litt drikking også. Dessverre
Erlend*

Sitatet over synliggjør at barnas omsorgsmiljø kan være preget av farens sykdom. Han forteller om opp – og nedturer; manisk energi, for deretter å falle ned i depresjoner. Slike tilstander, kombinert med alkoholmisbruk kan skade barns oppvekst. Likevel er Erlend åpen og klar over at dette ikke er bra for sønnene, han fornekter ikke hendelsene. Det at han er bevisst på egen atferd og rolle som omsorgsperson må her kunne tolkes som en beskyttende faktor, for det kan muligens være justerende for et mer gunstig oppvekstmiljø.

4.2.2 Barn av psykisk syke foreldre

Både Hanne og Erlend bekymrer seg for barna sine. Hanne forteller at sønnen klarer seg bra, han trives på skolen og har venner. Hennes bekymring er hovedsakelig pga Synnøves problemer med innpass blant jevnaldrende. Synnøve er faglig flink på skolen, med unntak av i kroppsøving. Og det er det som teller, i følge mora. I tillegg forteller hun at datteren har en sterk personlighet, hun vil helst bli både sett og hørt. På den fådelte skolen som Synnøve går på, er ikke utvalget av jevnaldrende så stort. Og de to jentene hun kan være sammen med, stenger henne ute. Hanne bekymrer seg også for at disse problemene til datteren, kan ha gitt seg somatiske utslag, fordi hun har hatt store smerter i rygg, nakke og hode. Synnøve har gått til behandling både hos fysioterapeut og kiropraktor, og det har hjulpet noe. Hanne forteller

videre at datterens fysiske smerter og de problemene hun strir med på skolen blant jevnaldrende, påvirker konsentrasjonsevnen og motivasjonen til skolearbeid til datteren i perioder. Mangel på sosiale relasjoner og sosial støtte kan gi utslag av både somatiske og psykiske problemer (Fyrand 2001). Det er nærliggende å anta at datterens mangelfulle og problematiske relasjoner til jevnaldrende – som har vart over tid, kan være faktorer som virker inn og setter fysiske ”spor”, samt også kan påvirke hennes psykiske helse.

Hvordan familielivet fungerer er også en faktor som kan influere på barns evne til å inngå i vennerelasjoner. Psykologisk forskning har vist at det er en sammenheng mellom oppvekstvilkår hjemme og hvordan barns sosiale kompetanse dannes og evne til å danne vennsksrelasjoner. Her er det snakk om en kompetanse som berører kunnskaper, ferdigheter og holdninger som kan få barn og unge til å skaffe nye vennsksrelasjoner, samt vedlikeholde dem. Barn og unge som er populære og har mange venner, har større mulighet til å utvikle sin sosiale kompetanse og vil derfor he lettere for å knytte kontakter og nye relasjoner med jevnaldrende (Bakken, Fløtten, Sletten 2004). I denne studien kan det antas at sårbarhetsfaktorene: psykisk syk forelder og få jevnaldrende venner forsterker hverandre, og dermed setter Synnøve i en ekstra utsatt posisjon.

Erlend er bekymret for begge sønnene sine. Den eldste har nylig ”droppet ut” av videregående skole til tross for at han har vært skoleflink hele tida. Han har gått på skole i Vika, og Erlend er redd for at guttens homofile legning har gitt han problemer på skolen. Han tror ikke at det er så enkelt å være homofil i Vika. Det er enklere på Stranda, for der kjenner alle hverandre, og det er lettere å ta tak i problemene der. Den eldste sønnen flytter nå tilbake til Stranda. Likevel sier Erlend at denne sønnen hittil har klart seg bra fordi han har en sterk personlighet. Den største bekymringen har han overfor den yngste sønnen, som han mener har forskjellige psykiske diagnoser.

Han har vel noe av det dem kaller for ADHD. Men det er ikke bare å diagnostisere sånne. Men, han har nå ikke hatt det lett da på skolen. Så det har vært barnevern, barnpsykologer...eller ungdomspsykiatrisk poliklinikk heter det vel. [...] Æ har en diagnose, æ som far.[...] og æ er medisinerert for det. Og det er som kjent visstnok arvelig, og æ kjenner mæ jo igjen i han ... i mange trekk. [...] Han isolerer sæ, til tider da. Det går i perioder opp og ned. Ja. Erlend

Erlend er bekymret for at sønnen har arvet hans psykiske diagnose, som kan være arvelig. Senere tids forskning viser at de som er mest sårbare arvemessig sett, også er de som er mest

mottakelige for et dårlig miljø (Weisæth 2002). Arvelighetsforskningen tydeliggjør at ytre miljøbetingelser spiller en stor rolle for om genetisk arvede disposisjoner skal utløses eller ikke (Sølvberg 2011:48). Det er mulig at sønnen er arvemessig disponert for sykdommen, i tillegg til at miljøet i oppveksten har fått påvirke han ytterligere.

En dramatisk voldsepisode tidligere i sønnens oppvekst, der politi og videre rettsvesen var involvert, har vært med på å prege gutten i stor grad fordi det opplevdes som svært belastende også i etterkant av episoden. Han er veldig bitter på voksne, særlig myndighetspersoner. Faren forteller at sønnen er bitter på lærerne på skolen, han er bitter på barnevernet, og han er også bitter på faren. Det kan tolkes dit hen at sønnen føler seg sviktet av de voksne som burde ha hjulpet han da han hadde det veldig vanskelig. Han mangler tillit til voksne som burde ha fungert som støtte for han. Han mangler andre signifikante voksne utenom faren, som selv sliter i sitt liv. Dette gjør sønnen ekstra sårbar og har satt han i en risikoposisjon for manglende tilpasning for resiliens. Erlend sier at det har vært veldig mye å ta tak i, og at det ikke er alt han har krefter til. Utfordringene er store, sønnen har mange problemer i livet sitt, og faren sliter selv med sin sykdom. Sitatet under viser tydelig hvor vanskelig det er:

....Når du stenger dørene inne i døren, så klarer du ikke å komme inn til den personen. Da står du faktisk hjelpeløs, og klarer ikke å hjelpe den. Han er fryktelig bitter. Vi har jo vært gjennom runder med barnevernet. Han er blitt truet med å bli sendt på ungdomshjem...[...])Men det har tatt utrolig mye tid for meg og hanskes med det. Med barnevernet, med han... og det opplegget demmes, for alt er halvgjort. Så vi har tapt mye på det. Og uansett kor sjuk æ har vært, så har det hele tida at man har måttet jobbe mye med det. Med han...da. Hele tida. Og enda nå, når han fyller 17, så er det like mye. Æ må passe like mye på han.
Erlend

Belastningene er store. De to voksne er mest bekymret for det ene barnet. Begge barna til disse foreldrene har samme arvemateriale (selv om gentyper ikke er lik) og har vært i noenlunde samme miljø, likevel opplever de at barna får ulikt utkomme i løpet av oppveksten. Resiliensforskning på barn som lever med psykisk syke foreldre viser til at disse barna kan oppleve belastningene forskjellige, og de samme uheldige eller dramatiske forhold kan virke forskjellig fra menneske til menneske (Sølvberg, 2011).

”Søsken utsettes for samme familierisiko, men de opplever og fortolker det forskjellig. Man må alltid ha i mente at barn reagerer svært ulikt på samme type risiko. Resiliens kommer derfor til syne på forskjellige måter hos de enkelte barna” (Borge 2010:90).

Personlige egenskaper kan altså spille en rolle her, fordi dette er sammenfallende med at Erlend siteres på at den eldste sønnen klarer seg bra fordi han har en sterk personlighet. Men bildet er nok også ganske sammensatt. I min undersøkelse kan det virke som om en rekke faktorer har spilt sammen og har utløst en form for dominoeffekt. De voksnes egne problemer påvirker barna. De voksne har i perioder nok med seg selv og sine vanskeligheter. Å være en god forelder fordrer å se barnets behov, og å se barnet som det er. Barn må gis omsorg, både fysisk og psykisk ut fra barnets behov og forutsetninger. Det er nærliggende å anta at hvis foreldrenes livssituasjon er preget av belastninger som vedvarer over tid, kan det være vanskelig å gi god nok omsorg. Andre utenforliggende faktorer som kan sette disse barna i en risikoposisjon, er at de har lite nær omgang med andre voksne, som fortrinnsvis burde ha vært den andre forelderen. Erlends sønn opplever i tillegg svik av ”viktige” voksne i oppveksten. Begge barna har en skolehverdag som er vanskelig, de har få jevnaldrende å samhandle med. Det kan i tillegg se ut som at Erlends ene sønn har en tendens til ”å velge” gal omgangskrets, og dette vil jeg belyse mer senere i denne studien. En annen risikofaktor er at lærerne ikke evner ”å se” disse to barna og deres problematikk. I følge Synnøve, oppnår hun ikke forståelse fra de voksne, som sitatet under viser:

Nei, æ har jo prøvd. Æ prøvde til og med med rektor, men de brydde sæ ikke noe særlig. Så, på den måten føler æ at æ er så veldig følsom, at det bare er mæ, så da er det ikke et problem. Så da bryr ikke læreran sæ når dæm hører at det er litt men æ synes det er så mye....
Synnøve

Utsagnet viser at denne jenta føler seg sviktet av signifikante voksne, slik som også Erlends sønn opplever. Hun er utestengt fra de jevnaldrende på skolen, og forsøker å få hjelp hos lærerne og rektor, uten at det nytter. Hun blir ikke trodd og får ikke den støtten som hun behøver fra nære voksenpersoner. Synnøve har liten sosial kontakt med jevnaldrende. Utvalget av barn på hennes alder er mangelfullt, for hun bor på et lite sted. De få hun kunne ha hatt som venner, fryser henne ut. Dette gjør at hun blir mye isolert i hjemmet på fritida. Hun opplever heller ikke at de voksne på skolen kan hjelpe henne. Både mor og datter har sagt i fra til lærerne og skolens ledelse, uten at det har ført fram. PPT og barnevern har også vært involverte parter, uten at det har hjulpet, i følge Hanne. Sterke relasjoner til voksne kan være en beskyttende faktor eller resiliensfaktor. Dette mangler barnet. Hun har bare støtte fra sin mor. Det å vokse opp med en psykisk syk forelderkan være en belastning for barn

og unge, men hvorvidt den voksne evner å gi god nok omsorg, kan være avgjørende for hvordan oppveksten arter seg.

Mikrosystemene, som kan være familie, venner, skole osv. (Bronfenbrenner) påvirker hverandre og samhandler innenfor et mesosystem. Det betyr at det som skjer på hjemmefronten, kan påvirke barns skolehverdag. Hvorvidt dette er tilfelle for disse to voksne og barna, er vanskelig å gi et klart svar på. Likevel er det ikke usannsynlig at dersom foreldrene har store problemer i sine liv, kan dette gi ringvirkninger for deres barn. Begge de voksne siteres her på at de er veldig slitne i perioder, og at det er mye å ta tak i. Da er det vanskelig å være alene med ansvaret for barn. De har også sett sine egne begrensninger i perioder, og hatt kontakt med det offentlige hjelpeapparatet. Dette har ikke ført fram, og foreldrene må selv forsøke å hjelpe barna på best mulig måte videre.

Resiliensforskning (Sølvberg 2011) påpeker at det er viktig for barn med utsatte og sårbare oppvekstvilkår, at de har minst en voksen person som er til stede i deres hverdag, gir trygghet og stabilitet og ser deres behov. Både skolen og det offentlige hjelpeapparatet har sviktet, i følge foreldrene jeg har intervjuet. De voksne har sine problemer og svakere motstandskraft til å håndtere eget liv og problemer. Psykolog og traumespesialist Helen Johnsen Christie (2008) sier at en av beskyttelsesfaktorene for resilient tilpasning for barn er at minst en av foreldrene er resilient. Det har ikke disse barna, fordi foreldrene er psykisk syke. Det vil være nærliggende å anta at deres barns evne til egen mestring vil påvirkes negativt her siden det heller ikke er andre nære støttespillere i hverdagen. Dette gir konsekvenser for barnas oppvekstvilkår.

Likevel bør bildet nyanseres noe. Det å vokse opp med en psykisk syk forelder, er ikke ensbetydende med elendighet. Begge de voksne som er psykisk syke, er opptatte av at barna skal ha det bra. Når jeg intervjuer dem, forsøker de også å få fram lyspunkter i tilværelsen, de benytter seg av humor og begge gir uttrykk for at de ønsker å mestre sine vanskeligheter. Dette er i seg selv en beskyttende faktor mot risiko. Sitatene viser at de forsøker å gjøre sitt beste, og de uttrykker bekymring for barna sine. Det viser at de *ser* barna, men de opplever at de selv har begrensninger og ønsker mer hjelp fra det offentlige støtteapparatet.

Erlend vil at begge guttene skal fullføre skolegangen sin. I tillegg har han en visjon om å starte sitt eget firma, og at guttene skal kunne være med på dette. Han understreker at de må være interessert i det selv. Hanne er ikke så konkret i sine framtidsutsikter, men hun ønsker selv å kunne være en større del av samfunnet i framtida, og hun ønsker å bli kjent med flere mennesker, ikke minst for barnas del. Selv om hun ikke er så tydelig i forhold som Erlend i forhold til det å være ”utenfor” den samfunnsaktive delen, viser sitatet nedenfor at hun ønsker å være en rollemodell for barna sine i form av å kunne delta mer i yrkesaktivt liv etter hvert.

Æ håper at æ får til å være en større og mer aktiv del av samfunnet enn det æ har vært nå noen år. Være et godt eksempel for dæm i det. (...) Men jo større de blir, desto mindre behov har de for mæ, og mer behov har de vel for å se at æ er som en del av samfunnet. Ikke bare som en mamma, men som en selvstendig person. Så æ håper at æ lykkes i det.
Hanne

Det at de voksne reflekterer og planlegger framtida på en måte som influerer barna positivt, må her kunne sees på som en beskyttende faktor i denne studien, for det vitner om ønsker og håp om en bedre livssituasjon.

4.2.3 Ressurser og tilpasningsevne

Kari hadde en kortvarig depresjon etter samlivsbruddet. Hun forteller at hun har gått på lett antidepressiva og hatt noen timer hos psykolog, som har vært til hjelp for å kunne sortere ut tanker. Samvittigheten hadde plaget henne veldig i forhold til barna på grunn av samlivsbruddet.

...han (psykologen) hjalp mæ med å sortere ting på rett plass. Og at æ ikke hadde noe å ha dårlig samvittighet for. At æ faktisk er en bedre mamma nå enn før. Vi gikk mye på den der biten. Sånn at æ ikke følte at æ ødelagte familien våres.
Kari

Kari tok tak i sine egne problemer etter den vanskelige skilsmissen. Hun fikk hjelp gjennom samtaler med en psykolog til å bearbeide vanskelige tanker og dårlig samvittighet. Denne mora forteller at hun fortsatt kjenner seg sårbar i situasjoner der hun er sliten, og at mye av det psykiske stresset også gir seg utslag i ryggplager av og til. Men hun sier at hun er en veldig åpen person, hun snakker om ting som er vanskelig, og det er til hjelp for henne. Det å kunne samtale om vanskelige ting med andre mennesker kan være forløsende og til stor hjelp

å gå videre i livet for Kari, fordi hun får bearbeidet det som har vært vanskelig i livet. Dette fremhever også Sølberg:

”Vi har med oss arvemessige nedlagte egenskaper, og våre erfaringer har satt sine spor, men det at vi har et språk gir oss unike muligheter til å dele våre opplevelser med andre, reflektere over vårt liv, huske vår fortid og planlegge vår framtid” (Sølberg 2011:49-50).

Til tross for mange bekymringer rundt barna etter samlivsbruddet, så går det fint med dem nå, forteller Kari. Både det minste barnet, som fortsatt er i barnehagen, og det eldste som har begynt på skolen, ser ut til og trives og har mange venner. Kari er også en aktiv mamma som er til stede for barna, leker med dem og tar de med på tur. Selv om hun kan være sliten i perioder, ser det ut som at hun har overskudd til å ta seg av barna på en god måte. Barn har behov for minst en stabil, trygg og voksen omsorgsperson. Dette er spesielt viktig mens barna er små (Sølberg 2011). Barns mestringsevne styrkes gjennom nær kontakt med minst en voksen. En voksen som ser dem, viser omsorg, inngir trygghet og tar hensyn til barnas behov. Slike barn klarer seg oftest meget bra videre i livet til tross for harde vilkår.

Gunhild har også hatt dårlig samvittighet etter samlivsbruddet, og vært engstelig for at barna skal ha fått varige men som en konsekvens av dette. Bruddet var svært dramatisk, og informanten forteller at hun en periode hadde voldsalarm og eksmannen hadde besøksforbud. Med det menes at den som er ilagt et besøksforbud

”ikke skal forfølge, besøke eller på annet vis kontakte personen som er beskyttet av et besøksforbud” (www.domstol.no).

Men mora måtte møte til mekling med han på familievernkontoret for å unngå at det skulle bli rettssak. Dette opplevde hun som svært traumatisk.

....Det var en gang æ hadde vært på konferanse, og han var her med ungene...Så måtte de kripe ut gjennom vinduet fordi de ble så redde, og gikk inn til naboen. Den naboen vi hadde da. Og etter det så kom æ ikke hjem igjen. Da fikk æ vennene mine til å hente mæ på flyplassen, de hadde først vært og henta ungene...og så bodde vi der da til han hadde flytta ut (...) Nei, så...æ hadde jo voldsalarm...så, ja...der gikk vi jo i evigheter følte æ..og så bare lurte æ om det er fars vern eller barns vern man tenker på(...) Eller, advokaten sa jo at ”du må bare, så risikerer du ikke noen rettssak”. Så, ja...æ kunne på en måte ikke nekte da, eller æ kunne nekte, men da kunne æ risikere at det ble sak ut av det...Så da tenkte æ liksom at det kunne bli enda verre for ungene Gunhild

Utsagnet over viser tydelig hvor dramatisk bruddet har vært for familien, og i sær for de to barna. Det at barna må flykte og gå i skjul for sin egen far, må kunne beskrives som en

traumatisk hendelse. Sitatet viser også at tida rett etter bruddet opplevdes som vanskelig og krevende for mora, men at hun forsøkte å håndtere situasjonen etter beste evne for å kunne verne barna. Hun ønsket at de skulle unngå en eventuell rettssak med de belastninger som kunne følge med den. Hun viser evne til motstandskraft i en stressende situasjon. Mora forteller videre at både hun og barna har det bedre nå, spesielt siden barnefaren ikke bor i Vika lenger. Likevel forteller Gunhild at hun tror at Ingunn har et ønske om mer normale tilstander i familien, selv om foreldrene er skilt. Dette forteller også mora at hun ønsker. Likevel kan det se ut som svært vanskelig å få til, fordi faren ikke evner å involvere seg med de to barna på en sunn og tilfredsstillende måte. Sitatet under viser at Gunhild føler avmakt i forhold til hvordan eksmannen behandler barna.

Æ tror ho (Ingunn) skulle ønske at alt var helt vanlig. Mor og far som var helt vanlig, som gikk på jobb og ikke hadde noen problemer og..ja. Selv om man hadde vært skilt. At vi hadde kunnet omgås...Men det er jo vanskelig sånn som han er. Han er jo syk på en måte. På en pen måte får man jo si. Det er i alle fall sånn æ prøver å forklare det for ungene. At det er en sykdom. Det er jo vanskelig å forklare ungene hvorfor faren prioriterer alkoholen framfor barn. Men det gjør han jo.
Gunhild

Utsagnet vitner også om at mora opplever at datteren savner faren sin – den faren som han kanskje var før - i ”bedre dager”. Ingunn savner denne delen av familiedimensjonen; det å kunne ha et godt samvær med både faren og mora – selv om de ikke bor sammen lenger. Videre kan man se at det er vanskelig for mora å forklare for barna hvorfor faren har tatt de valgene som han har gjort og fortsatt tar. Hun forklarer det med at han er syk og slik skaper hun en form for mening i tilværelsen for ungene. Da blir det lettere for barna å forstå og mestre sin egen livssituasjon. Dette er med på å beskytte barna.

Gunhild er glad for at Ingunn får gå i samtaler hos sosiallæreren på ungdomsskolen, for å kunne bearbeide tanker og følelser. Begge barna har også gått til samtaler på familievernkontoret tidligere. Erfaringer og dårlige minner kan sette spor hos barn, og være en vanskelig ”bagasje” å ta med seg videre. Å få bearbeidet sine traumer med støttepersoner rundt seg i trygge omgivelser, er viktig for å kunne fordøye og mestre livets mange vanskelige utfordringer. Det kan være godt for barn å kunne snakke med andre voksne om vanskelige ting som oppstår i livet deres. Andre voksne som er nøytrale, men som ser ting fra barns ståsted. Barna er ofte svært lojale overfor sine foreldre. Ingunn nevner ingenting om disse problemene når jeg intervjuer henne. Gunhild sier at Ingunn og søsteren har beskyttet

henne, og derfor har det vært godt for barna å få snakke med andre voksne som kan hjelpe dem – uten at de føler at de svikter mora.

Ja, for de beskyttet jo mæ...for de hadde jo sett at æ beskyttet de, mens de på en måte ville beskytte mæ. Så, det synes æ er veldig fint, at de har noen å snakke med.

Gunhild

Ingunn har bokstavelig talt gjort noe konstruktivt ut av det vonde hun har opplevd. Hun oppsøker aktivt sosiallæreren på ungdomsskolen for å snakke seg ut av problemene. I følge undersøkelser (Borge 2010) er dette med på å bidra at hun selv reduserer risiko for å pådra seg symptomer eller psykiske problemer.

4.3 Oppsummering: Etter et samlivsbrudd – utfordringer og ressurser

I dette kapitlet har jeg sett på foreldresamarbeid og livssituasjon etter et samlivsbrudd. Ingen av de voksne har faste samværsavtaler med den andre forelderen etter samlivsbruddet. Fire av de voksne begrunner dette med at ekspartneren har rusproblemer og at dette ikke er forenlig med jevnlig samvær. Konsekvenser er at barna ser lite til den andre forelderen, og at de voksne ikke har noen fast avlastning for barna. Dette kan gi ringvirkninger for den livssituasjon enkelte av de voksne befinner seg i fordi de kan bli tappet for overskudd. I tillegg er det nærliggende å anta at barna kan føle savn etter en forelder som ikke er til stede i livene deres. Dette er en sårbarhetsfaktor.

To foreldre sliter med kroniske psykiske lidelser, som har vedvart over tid, og som har resultert i at de ikke er yrkesaktive lenger. Begge har barn som strever i sine liv med vennerelasjoner, på skolen og de mangler i tillegg støtte fra andre signifikante voksne. De voksne kan karakteriseres med en større sårbarhet, og dette påvirker deres barn som heller ikke har den utenforliggende styrken og beskyttelse som kreves for selv å opparbeide seg resiliens. Problemene som de voksne har, kan smitte over på barna og deres status blant jevnaldrende. Disse barna har problemer med vennerelasjoner. Lærene evner heller ikke å hjelpe dem, det samme gjelder det offentlige hjelpeapparatet. Foreldrene, som selv er sårbare og sliter i eget liv, er de eneste støttespillerne barna har. Dermed kan det se ut som at dette kan være med på å påvirke mestringsevnen og den resiliente tilpasningen til barna i negativ retning

To av de andre voksne har opplevd store belastninger etter dramatiske samlivsbrudd. Det har vært utfordringer og påkjenninger som kunne svekket deres motstandskraft. Likevel kan det se ut som at disse foreldrene har klart seg bra og at de fungerer som trygge omsorgspersoner for sine barn.

De to øvrige foreldrene som er med i denne studien, men ikke belyst i dette kapitlet, har også vært gjennom vanskelige og belastende livssituasjoner som har involvert rusproblematikk for den ene av mødrene og en svært omflakkende tilværelse tidligere i livet for den andre og barnet hennes. Disse to voksne og barna deres ser også ut til å fungere meget godt i sine liv nå.

Hvilke faktorer som spiller inn her, hvor det kan se ut som om resiliens og økt robusthet er større, er vanskelig å gi noe klart svar på, men det er tendenser som kommer til syne i min undersøkelse. Foruten individuelle egenskaper, kan det se ut som om det er andre faktorer som spiller inn for å skape en økt motstandskraft. Her er det snakk om de egenskaper og de prosesser som disse individene inngår i og er en del av, med andre ord utenforliggende faktorer. Det som er verdt å merke seg, er at i de to familiene der både barn og voksne sliter, har denne slitasjen og disse belastningene pågått *over tid*. Her er det snakk om vedvarende kronisk stress og bekymringer som får forplante seg i familiene. I de andre familiene som har opplevd belastninger, kan disse påkjenningene karakteriseres som mer tidsbegrenset – selv om de har vært dramatiske og traumatiske for enkelte av informantene. Dette stemmer overens med resiliensforskning (Borge 2010), som påpeker at det kan være det kroniske stresset som gjør mennesker mer sårbare og mindre tilpasningsdyktige for resiliens, enn enkeltstående akutte hendelser.

I min undersøkelse kan det se ut som at noen av barna blir ekstra sårbare når de vokser opp med en enslig mor eller far med manglende resilient tilpasning. Fravær av foreldresamarbeidet som det foreligger i denne studien, skaper således konsekvenser for barna, fordi de har veldig lite kontakt med den andre forelderen, som kunne fungert som en mulig støttespiller ideelt sett. Faktorer som bygger opp resiliens er både individuelle disposisjoner samt utenforliggende beskyttelsesmekanismer. Bildet er sammensatt, og mange mekanismer kan virke sammen. Faktorer som kan være av betydning i denne sammenheng, er yrkesdeltakelse og andre sosiale relasjoner og nettverk. Dette vil jeg belyse ytterligere i oppgaven.

5.0 ØKONOMI OG ARBEIDSTILKNYTNING

Forskning og dagens mediebilde gir ofte uttrykk av at enslige forsørgere er i en vanskeligstilt økonomisk situasjon. Barn av eneforsørgere er overrepresentert blant de inntektsfattige.

Thorød forteller om dette:

”Nesten halvparten av alle inntektsfattige barn tilhører husholdninger der hovedinntektstakeren er enslig forsørger. Hele 71 prosent av de inntektsfattige barna tilhører videre husholdning der de voksne har en svak tilknytning til arbeidsmarkedet” (Thorød 2006:15).

Å være alene med alle faste utgifter, som ellers kan deles mellom to voksne, kan ofte være en utfordring. Tilknytning til arbeidsmarkedet kan være avgjørende for den økonomiske situasjonen, men det kan også være en mulighet for sosiale relasjoner. Arbeidstilknytning styrker og kan skape en forutsigbar økonomi, men det kan også gi mennesker muligheter for mer samspill og interaksjon med andre mennesker.

5.1 Ulik forståelse av begrepet fattigdom

En person kan beskrives som fattig dersom han eller hun mangler ressurser til delta i samfunnets aktiviteter og opprettholde den levestandarden som er vanlig i dette samfunnet.

”Poverty (...) is the lack of resources necessary to permit participation in the activities, customs and diets commonly approved by society” (Townsend via Grødem 2008:231).

Dette er den mest brukte fattigdomsdefinisjonen som beskriver fattigdom i vår del av verden, også kalt relativ fattigdom. Med dette menes det at i tillegg til å sikre fysisk overlevelse, så trenger mennesket ressurser for å kunne fungere i et sosialt fellesskap. Fattigdomsfenomenet må forstås i relasjon til det samfunn et individ lever i (Fløtten, Pedersen 2008:37).

Grødem (2008) forsøker i sin artikkel å operasjonalisere denne definisjonen på fire ulike måter: forbigående inntektsfattigdom, vedvarende inntektsfattigdom, forbruksfattigdom og subjektivt opplevd fattigdom. Inntektsbaserte tilnærminger til fattigdom er det vanligste i moderne fattigdomsforskning, og både i Norge og resten av Europa er relativ inntekt - tilnærmingen den vanligste. Man regnes som fattig dersom man har vesentlig mindre å rutte med enn det som er vanlig i det samfunnet man lever i, i følge denne tilnærmingen (Grødem

2008:232). Denne tilnærmingen baserer seg altså på inntektsnivået til husholdningen relativt til de inntektene andre har. Tilnærmingen har blitt kritisert for ikke å gjenspeile faktiske levekår, og man har søkt å utvikle standardbudsjetter for å fokusere på forbruk i husholdningen relativt til det forbruket andre i samfunnet har. ”De som mangler vanlige forbruksgoder eller et vanlig forbruksmønster – der ”vanlig” defineres ut fra hva som er gjengs i det landet respondenten bor i – kan beskrives som fattige” (Bøhke 2008 via Grødem 2008:232). Også subjektive mål kan benyttes som fattigdomsindikatorer. Her vektlegges det og utforske menneskers egen vurdering av hvorvidt de opplever seg som fattige eller ikke (Sandbæk 2010:23).

5.2 Arbeidstilknytning, økonomi og tilgang på forbruksgoder

Jeg ønsker i denne delen av oppgaven å forsøke å knytte de overnevnte indikatorene på fattigdom i analysen. Hovedsakelig vil dette bli et subjektivt innblikk fra foreldrenes egen opplevelse av sin økonomiske tilstand. Jeg kjenner ikke deres inntektshistorie. Likevel vil arbeidstilknytning, og tilgang på vanlige forbruksgoder gi en pekepinn for å kunne vurdere den økonomiske situasjonen.

5.2.1 Relativ fattigdom

Tre av foreldrene forteller om perioder med store økonomiske problemer. To av disse er utenfor arbeidslivet grunnet sykdom, og dette har vedvart over lang tid. Den ene mora begrunner manglende yrkesdeltakelse med sin angstlidelse, og forteller om perioder med store økonomiske vanskeligheter.

..det har jo vært veldig mye. Eh, det..æ har vel ikke hatt full kapasitet, holdt æ på å si. Æ har ikke normal kapasitet, antakelig ikke... Æ blir vel fortere sliten fordi det er et større arbeid for mæ, både å få gjort ting og å være i lag med folk utenfor hjemmet. Såne ting. (..)Så...vi har hatt mat i skapet hele tida, men det har holdt hardt altså. Vi levde noen måneder uten vaskemaskin og æ har ikke briller, det skulle æ hatt for lenge siden. Ungan...æ har ikke kunnet gjort det dæm ville. Vi har ikke bestandig råd til å ha frukt i skåla og det er hardt å kjøpe den der tranflaska, ikke sant...det er kjempedyrt. Ikke noen ferietur på oss akkurat i sommer.
Hanne

Sitatet vitner om at hun kan betegnes som vedvarende inntektsfattig fordi hun har vært utenfor arbeidslivet over lang tid og mottar bistand fra det offentlige hjelpeapparatet. Sitatet

forteller også om en opplevelse av å ha svekket økonomi, en subjektiv fattigdom. Hun sliter med å få ”endene til å møtes”, og har i perioder vanskeligheter med og skaffe til veie alminnelige forbruks-goder. Likevel er hun i den heldige situasjon at hun eier egen bolig, som nå er nedbetalt. Hun har overtatt barndomshjemmet. Slik sett har hun lave boligkostnader. I tillegg har hun søsken som har lånt henne penger til reparasjon av bil og innkjøp av kjøleskap. Uforutsette ekstraavgifter og det stadig økende behov for utstyr til barna i takt med alderen, har til tider vært vanskelig å håndtere for Hanne. Hun kan således også beskrives som forbruksfattig

*Når det er noe som skal skje på skolen, og de må ha med brus og godterier, og det skal kjøpes lodd og sånt, så må æ bare gjøre det. Men det er liksom bestandig en sånn kamp om å holde tritt med det utstyret. Hvis dæm for eksempel får anledning til å være med på en båttur, så...vi har jo ikke noen redningsvester. Æ kan jo ikke sende med dæm det. Og skal dæm i slalåmbakken med skolen...vi har ikke noe slalåmutstyr. Da må vi leie. Så..det er helt klart at økonomien begrenser mulighetene mye, uansett om man er flink med pengan. (...) I løpet av i hele fjor vinter, klarte æ ikke å kjøpe skistaver til ho Synnøve. Vi kunne kanskje ha ofra, æ kunne kanskje latt være å kjøpe hellegodt til dæm i kanskje en måned, da hadde æ hatt penger til de skistavan. Dæm koster tre hundre kroner. En gang så var æ på butikken og spurte – dæm skulle ha tre hundre for dæm alle plassan. Og, æ stod på den ene butikken og sa: ”Kan æ få dæm for to hundre kroner, for æ har to hundre kroner, men ikke mer enn det?” Men dæm var ikke villige til å prute. Men det resulterte i at ho Synnøve måtte gå med skistaver som var altfor små i hele fjor.(.....) Han (sønnen) fikk ikke satt inn det han hadde skrevet i juleavisa (på skolen) fordi vi ikke hadde usb-penn. Det blir forventet at man skal ha datamaskin, at man skal ha sportsutstyr uten at man har noen rett til å få støtte til det selv om man er trygdet.
Hanne*

Det mora forteller her viser at barna kan ha problemer med å delta på en del sosiale arenaer med jevnaldrende og kan utsettes for sosial ekskludering som følge av knapphet på økonomiske ressurser. Sønnen ble utestengt fra skolens juleavis grunnet mangel på usb-penn, og datteren måtte bruke altfor små skistaver.

Ubegrenset tilgang på materielle goder er ikke et vilkår for å bli populær blant jevnaldrende, men tilgang på en såkalt ”standardpakke” av utstyr er viktig for å unngå å bli upopulær (Wærdahl fra Bakken, Fløtten, Sletten 2004). Savn av materielle forbruks-goder og aktiviteter innebærer også en opplevelse av et sosialt tap og kan gi følelse av sosial nedrangering og kan bidra til svekket selvfølelse. Sosial eksklusjon knyttes innen forskning (Thorød 2006) ofte opp mot økonomisk knapphet. En manglende og mislykket integrering blant jevnaldrende og på skolen, kan føre til eksklusjoner også på andre arenaer i voksen alder.

Fattige mennesker mangler både økonomisk og symbolsk kapital (Thorød 2006). I følge Bourdieu er det viktig å ha den form for symbolsk kapital som det etterspørres innenfor et

spesifikt felt. Skolen kan være et sosialt felt for eksempel, og den symbolske kapitalen som dominerer her er kunnskaper og ferdigheter. Elever har ulike ressurser tilgjengelig for å oppnå anerkjennelse på dette feltet. Skolen anerkjenner elever som innehar en habitus eller en form for kroppsliggjort kulturell kapital som samsvarer med den øvre middelklassens kulturelle kapital. Barn og unge trenger støtte for å få posisjonert seg på skolen og blant jevnaldrende. I de familiene der denne støtten mangler, der foreldrene mangler økonomi, overskudd eller har mange bekymringer, vil barna kunne risikere ikke å få posisjonert seg og heller ikke oppnå anerkjennelse på sosiale felt som er viktige for dem. Hannes barn opplever at den svake økonomien setter begrensninger for dem på dette sosiale feltet både til å få posisjonert seg selv (altfor korte skistaver vil nok føles som noe ydmykende), og til å få lov til å være med på arrangementer i skolens regi (juleavis).

Erlend forteller også om perioder med store økonomiske vanskeligheter etter at han havnet utenfor arbeidslivet. Han har vært arbeidsufør over lang tid, og mottar penger fra NAV.

Sitatet under kan gi en beskrivelse av han også som vedvarende inntektsfattig.

Æ kan si det sånn at ja...æ jobbet jo veldig mye. Og der var penger nok. Men så ble æ sjuk, og kom inn i NAV-systemet. Som enslig, og havnet på attføring, og da gikk det rett til...ja, det gikk dårlig. Så, æ havna på offentlig gjeldsordning. Nå er æ ferdig med den. Men det har vært tungt. Vi har vært så fattige at æ husker at ei stund så levde vi tre stykker, æ og guttan, på under fire tusen i måneden. Så vi måtte dra og samle tomflasker ved elva. Men, vi kunne jo skaffe oss mat på mange måter. Vi fisket og....
Erlend

Erlend sier at det har vært vanskelig å kunne gi barna det han har ønsket. Han har ikke hatt økonomi til å tilby barna ferieturer og opplevelser som koster mye, men de har likevel benyttet seg av naturen i nærheten. Tidligere levekårsforskning utført ved NOVA (Sandbæk 2010), viser til at det er en høyere risiko for forbruksfattigdom blant enslige forsørgere enn andre lavinntektsfamilier, og at det er en sterk sammenheng mellom forbruksfattigdom og yrkesaktivitet. Begrepet forbruksfattigdom er også i tråd med Townsends fattigdomsdefinisjon der tilgang på vanlige forbruksgoder blir en indikator på om man regnes som fattig eller ikke. Mine funn er her sammenfallende med NOVA sin undersøkelse. To av de voksne er utenfor arbeidslivet, og de er alene med forsørgelsen av barn. Dette har forverret deres økonomiske situasjon i den forstand at de er forbruksfattige. Dette skaper konsekvenser for deres barn, for foreldrene kan ikke gi barna det som andre barn får. I følge Borgeraas (2006) er det en tendens til at barnefattigdommen er voksende. Dette er

bekymringsfullt fordi barn har ingen mulighet til selv å påvirke sin egen materielle situasjon, og det bryter med prinsippet om sjanselighet i vårt velferdssamfunn (Op cit:16).

Svak familieøkonomi kan for disse to av foreldrene settes i sammenheng med at de er ressurs svake på andre områder også enn de rent materielle. Den svake økonomien henger sammen med individuelle egenskaper som psykiske problemer. Dette kan få konsekvenser for barna deres. Foreldre som har problemer i sitt liv, kan risikere å smitte dette over på barnas status.

”En mulighet er at måten foreldrene lever sitt liv på, og deres status i nærmiljøet har betydning for de unges posisjon blant jevnaldrende der og da” (Bakken, Fløtten, Sletten 2004: 71).

Forskning (Kjeldstad 1998) viser også at de som blir enslige forsørgere som unge, ofte har lav eller uferdig utdanning, og er sjeldnere i jobb. Dette er sammenfallende for de to foreldrene som er utenfor arbeidslivet i dag. Begge to har vært enslige forsørgere lenge, de har ikke fullført sine påbegynte studier og har vært utenfor arbeidslivet lenge.

Kari er i full jobb, og studerer deltid i tillegg. Hennes økonomiske situasjon er spesiell fordi problemene med økonomien kom i kjølevannet av skilsmissen. Hun forteller at skilsmisseoppjøret enda ikke er ferdig fordi hennes og eksmannens hus ikke er solgt. Når huset blir solgt, vil situasjonen bedres betraktelig, for da vil hun være gjeldsfri. Men når jeg intervjuer henne, har hun det svært vanskelig økonomisk sett. Hun kan likevel ikke beskrives som inntektsfattig, for hun har en fast stilling og en grei inntekt. Hennes svake økonomi begrunnes med store utgifter, og således kan hun kalles for å være forbruksfattig. Hennes opplevelse av situasjonen vitner også om subjektiv fattigdom.

*Æ har ingen økonomi. Vi har sånn etterslep i forhold til det huset. Æ blir trukket hver måned...avtalen var at han skulle bo der, og huset skulle være til salgs. Æ blir trukket fem tusen i måneden enda. Sånn at...æ finnes ikke å jour med regninger. Den ene inkassoregninga etter den andre og den tredje...
Kari*

En annen av foreldrene forteller at det kan være problematisk med uforutsette utgifter. Dette er også sammenfallende med forskning gjort på området vedrørende enslige forsørgere og økonomi (Sandbæk 2010). For mange eneforeldre kan uforutsette utgifter eller regninger ha stor betydning for hvorvidt de kan få økonomien til ”å gå rundt”. Mora som siteres under, forteller at det kan bli vanskelig økonomisk hvis for eksempel noen av hvitevarene i huset

plutselig er ute av stand, fordi hun ikke har vært i stand til å legge seg opp noen form for ”buffer”.

...hvis vaskemaskinen og kjøleskapet ryker samtidig, så må æ ta opp lån, for æ sitter ikke med ti tusen på kontoen. Eva

5.2.2 Trygge økonomiske forhold

I min undersøkelse kommer det fram at halvparten av foreldrene betrakter økonomien som bra, selv om den ene mora beskriver det som litt problematisk med uforutsette utgifter. Alle disse tre foreldrene er i faste arbeidsforhold, og deres økonomiske situasjon sammenfaller således med tidligere nevnte forskning utført ved NOVA der yrkesaktivitet og økonomi settes i sammenheng. To av mødrene forteller også at de enten kan sette penger til side eller sløse litt. Det handler bare om prioriteringer.

For to av foreldrene som bor på Stranda har lave boligpriser gjort det mulig for dem å kjøpe eneboliger. Disse to har også familie som kan støtte dem økonomisk ved behov. Den ene forteller:

...jeg har også veldig god hjelp fra foreldre hvis det er noe jeg trenger for eksempel til..(datteren). Siden jeg holder på å pusse opp, så går det en del penger. De har vært veldig behjelpelige. Og faren til ..(datteren), han er også med på å dra lasset. Ja, jeg får mye hjelp. Jeg er kanskje litt bortskjemt. Berit

Sitatet over viser at også bosted og familie og nettverk er av betydning for den økonomiske situasjonen, som igjen influerer på hvordan foreldrene opplever sine liv. Dette er faktorer som jeg også vil komme tilbake til senere i oppgaven.

Å være enslig forsørger, har ikke en direkte sammenheng med svært dårlig økonomi. Bildet er mer sammensatt, og her kommer andre faktorer inn i tillegg, som sykdom og manglende yrkesdeltakelse. Slike livsbetingelser kan vanskeliggjøre denne livsfasen økonomisk sett. Hvordan familiene håndterer sine økonomiske problemer, og hvilke konsekvenser det utgjør for barna, skal jeg se nærmere på i neste del av oppgaven.

5.3 Strategier

I følge forskning som er utført ved Nova (Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen, Suseg 2010), viser det seg at foreldre gjør det de kan for å skjerme sine barn slik at de ikke berøres av familiens dårlige økonomi. Likevel kan dette være vanskelig i enkelte tilfeller når økonomien blir svært knapp. Foreldrene i min studie opplever dette i mer eller mindre grad. De voksne vil skjerme sine barn for livets realiteter og de begrensninger som økonomien setter. Flere av dem tyr til ulike strategier i så måte.

5.3.1 Materielt – handlingsorienterte strategier

Flere av foreldrene har økonomiske bekymringer, og de ønsker å skjerme barna for disse problemene. Mange av de voksne tar i bruk de materielt – handlingsorienterte strategiene for å hindre at barna skiller seg fra barnefellesskapet. Her er det snakk om å prioritere barna gjennom ofte å avstå fra egne behov, det kan også være snakk om å få støtte fra eget nettverk – økonomisk eller å arve nødvendige forbruks-goder. Det kan også være snakk om å måtte ta opp kreditt og avbetalingsordninger når de føler seg tvunget til det.

*Vi har PC, cd-spiller og mobiltelefon. (...) Det har vi fordi familien har forbarma sæ over oss. Sørget for at vi har fått deres brukte, og ungan har fått nye telefoner i bursdagsgave, og ho (datteren) fikk..deler av familien på farssida spleiset på en mini-PC til ho til jul, og han (sønnen) fikk usb-penn med i julestrømpen. (...) Æ har ofte lyst til å kjøpe musikk og æ skulle gjerne hatt ei vinterjakke som er varm, ikke sant æ skulle gjerne hatt briller. Det gleder æ mæ til æ kan kjøpe..
Hanne*

*Æ tenkte på det her i fjor: Hvordan skal æ få anledning, råd og sjanse til å ha konfirmasjon? Også har vi konfirmasjon sørpå også; tanteungen min. Så vi skal reise dit ned i konfirmasjon, og så skal vi ha konfirmasjon her sjøl. Også må man ha klær, og så skal man ha dress, også skal man ha fest og gaver...åhhh. Men, tar det litt nå og litt da..(..) Bestiller på nett. Har bestilt klær på nett, betalt i avdrag. Det er bare sånn man må gjøre. Eller..æ må gjøre det sånn.
Eva*

Her ser vi tydelig hvordan barna skjermes gjennom bruk av de materielt – handlingsorienterte strategiene. Foreldrene tyr til hjelp gjennom eget nettverk og gjennom kreditt og avbetalingsordninger. Dermed oppnår de at barna deres ikke skiller seg så mye fra andre barn. En annen form for de materielt – handlingsorienterte strategiene benyttes når alle muligheter er prøvd, er bistand fra det offentlige støtteapparatet. To av mødrene har vært i denne situasjonen, og har vært nødt til å ty til hjelp fra NAV og barneverntjenesten. Den ene forteller om det slik:

Og, da sa de på barnvernet at de ikke kunne gjøre så veldig mye, men at de kanskje kunne bidra litt økonomisk, sånn at ungan både kunne få nye vinterklær og at de kunne få være med på de her tingan som de hadde lyst til å være med på organisert.
Hanne

Sitatet viser at hvis ikke det offentlige hjelpeapparatet hadde bistått denne familien, så kunne barna risikere å bli utestengt fra sosiale arenaer med jevnaldrende. Dette understøttes av tidligere forskning (Grødem 2008) som viser til at inntekstfattigdom virker negativt på muligheten for organisasjonsdeltakelse.

5.3.2 Pedagogisk – verdiorienterte strategier

Av og til må enkelte av foreldrene erkjenne at deres barn ikke kan få alt som andre barn får, og noen ganger er det nødvendig å realitetsorientere dem, for de har ikke noe annet valg. De benytter seg da av de pedagogisk – verdiorienterte strategiene (Thorød 2006).

Ho (datteren) var veldig opptatt av at ho ville ha en DS, for alle andre har DS. "Det har ikke ho mamma råd til. Det har ikke ho mamma penger til. Men hvis du sparer, så skal vi åpne sparebøssa på bursdagen din, og hvis du da ikke har nok til en DS, så skal ho mamma betale resten." (..) Så der sier æ ifra, men æ sitter ikke akkurat og skriker over regningsbunken når ungene er til stede. (..) Men æ har sagt at det har ikke ho mamma råd til. Ho mamma er nødt til å kjøpe mat. Ho kan ikke kjøpe leker.
- Kari

DS, eller Nintendo DS er en håndholdt spillkonsoll som er svært populær blant barn i dag, og mange er eiere av denne spillemaskinen. Her kommer det fram at Karis ene barn også ønsker seg det som "alle andre barn har", selv om hun tidligere har fortalt at de ikke merker så mye av presset fordi ungene enda er små. Barna sammenlikner seg tidlig med jevnaldrende, og dette øker i takt med alderen. Sitatet viser at de pedagogisk – verdiorienterte strategiene benyttes når mora erkjenner at de ikke kan oppnå likhet på alle områder. Dette vil hun at barnet skal lære å mestre, og derfor er hun åpen overfor datteren omkring mangelen på penger. Hun forklarer at hun har ikke penger til å kjøpe leker, for hun må kjøpe mat som er viktigst. Likevel gir hun barnet et håp om at dette ønsket kan oppnås seinere – og slik får hun barnet til å akseptere og mestre situasjonen.

Bildet er likevel ikke så enkelt bestandig, for det er ikke alltid at åpenhet om situasjonen er nok til å fjerne frustrasjonen til barn over å mangle det som andre har. Det kan være vanskelig for barna å forstå og akseptere at de ikke kan få det samme som andre barn får. Det er viktig ikke å skille seg ut. I velferdsstaten Norge, der levestandarden generelt sett er

meget høy, vil det kunne oppleves som ekstra vanskelig spesielt for barn som kommer fra lavinntektsfamilier når de sammenlikner seg med andre barn. Barn er oppmerksomme på hvor mye andre har, og det skaper forventninger hos dem og gjør at det kan ha negative konsekvenser å vokse opp i et hjem med lav inntekt i et rikt land som Norge. En av de voksne forteller at han har orientert barna om økonomien, men sier at den yngste sønnen er bitter fordi faren ikke kan kjøpe det som de fleste andre familier har.

...han yngste karen synes at det er jævlig urettferdig at de andre har scooter og ikke vi. Erlend

Sitatet her viser at sønnen har et materielt savn som kan virke inn på selvfølelsen gjennom en sosial tapsfølelse. Forbruksgoder blir viktigere for barn etter hvert som de blir større. Gutten er sint fordi faren ikke kan kjøpe snøscooter, som andre familier har. Bruk av snøscooter på fritida er vanlig på vinteren på dette stedet. Sønnen føler at han utestenges fra en viktig arena blant jevnaldrende. Dette klarer ikke faren å unngå fordi hans økonomiske situasjon er så vanskelig. Han kan ikke skjerme sønnen for dette, og han lykkes heller ikke i å få sønnen til å akseptere og mestre realitetene. Sitatet over kan sies å være sammenfallende med en av Ridges (2000) konklusjoner fra en studie av barnefattigdom i Storbritannia:

”What emerges is a disturbing picture of how children from low-income families begin to experience the reality of their ‘differentness’ at an early age” (Ridge 2002:5).

Sønnen føler både et materielt savn, samtidig som han har en opplevelse av sosialt tap fordi han skiller seg ut blant jevnaldrende. Han *ser* sin egen anderledeshet.

En annen form for de pedagogisk – verdiorienterte strategiene benyttes ofte av mine voksne informanter for at barna skal skjermes. Mange søker etter alternative opplevelser enn de som koster mye økonomisk sett. I tillegg er det flere av de voksne som forsøker å lære sine barn å sette pris på hva de faktisk har, de reflekterer rundt ikke-materielle verdier, og forsøker å få barna til å forstå at de ikke kan få alt de peker på, og at all verdens lykke ikke kan kjøpes for penger. De forteller også om positive aspekter ved ikke å ha så god råd.

....Men æ har heller prøvd å sette det i forhold til verden altså, æ prøver å fortelle dæm at vi har det så godt uansett altså, at vi ikke engang burde ønske å leve et sånt fråtseliv, som æ egentlig opplever at mange gjør. At det er ikke noe mål og ha det sånn, at vi ikke burde ønske det. At vi ikke burde strebe etter det, at vi ikke skal være lei oss for at vi ikke har det sånn fordi at æ vet at...æ er heldig som bor i Norge og som får noe støtte i det hele tatt. I de fleste andre land i verden, så hadde æ antakelig ikke fått det...fra det offentlige, tenker æ. Og, æ prøver å lære ungan også å sette ting i perspektiv..altså

ikke bare i det perspektivet i forhold til rikmannsungen rundt oss, men også i forhold til ungan i resten av verden.

Hanne

Du lærer dæ å hente ressurser der du minst aner det. (...) Da vi bodde i Vika, kunne æ ta en tur med ungene, og gå ned fra...til ..., og samle tomgods for tre tusen kroner. Som folk slenger i fra sæ. Og det hadde æ ikke trodd... Så har vi lært oss å skru. Vi har lært oss å dra på avfallsplasser og hente ting som er i orden, og kunne selge det. Han..(sønnen), han kan snekre. Han kunne det allerede i en alder av fjorten år. Dæm kan skru på biler, vaske, ta sæ ekstrajobber. Ja, masse rart.

Erlend

Du blir kreativ. Det er positivt. For vi må egentlig finne på ting som ikke koster noe. Og det bør ikke koste så mye. Så, vi koser oss. Nå har vi innført at på fredagene så ser vi på kino i senga. Så popper vi popcorn, og så slår vi av lysene og så ser vi på film i lag. Det kan vi gjøre. For å dra på kino, en voksen og to barn, det er uaktuelt. Så, vi har laget oss vår lekekino.(...) Æ kjøper ikke ungan med at "nå skal vi på storsenteret og handle". De får ikke alt de peker på, og æ tror ikke at de synes at æ er noen dårligere mor av den grunn. (...) Men, du blir kreativ, vi baker brød, vi lager kjøttboller i lag, vi styrer. Så når vi får lønninga, så lager vi og fryser ned. Så vi har til magrere tider. Vi er litt sånn. Det er ikke bare negetivt å ha lite penger. Vi blir rike på samhold. Det høres jo ut som en floskel, men vi blir rike på samhold og kjærlighet. Men ikke på materielle ting.

Kari

Min undersøkelse viser her at de voksne fokuserer på ikke-materielle verdier. Ei mor sammenlikner seg selv og barna med vanskeligstilte mennesker i den tredje verden. Dette er med på å redefinere hennes egen og familiens situasjon, og kan nok være med på å skape en form for mening i tilværelsen. De to andre sitatene viser at foreldrene finner på alternative opplevelser for barna. I tillegg opplever de at det å ha svak økonomi, får fram en kreativitet hos dem som de forsøker å overføre til barna. Likevel viser sitatet under at bekymringene er der ofte:

Så, æ synes egentlig vi har...hadde æ sluppet de bekymringene...med det å ha penger. Det går helt greit å leve med lite penger, for vi koser oss i lag, vi finner på ting, andre typer ting.(...) Men, som sagt, æ skulle ønske at æ slapp de bekymringene som man har. Som man gjerne mister nattesøvnen av. For man lurar på om man har penger. (...) Men vi har der vi trenger, men som sagt, ryker vaskemaskinen, så har vi ikke rom til å kjøpe noen ny vaskemaskin. Og det hjelper jo lite; vi får ikke noe mer rent tøy selv om det er mye kjærlighet.

Kari

5.3.3 Barns strategier

Også barna kan ha et ønske om å skjermes sine foreldre fordi de er lojale overfor dem. Her kan de benytte seg av direkte strategier i form av for eksempel småjobber, eller motta pengegaver fra slektninger (Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen, Suseg 2010). De kan også benytte seg av såkalt aktive og passive strategier. Barna redefinerer den økonomiske situasjonen på en mer positiv måte (lik de pedagogisk – verdiorienterte strategiene). Eksempelvis kan det være å si at det er bedre å ha et sted å bo, enn at

boligen er veldig stor og fin. De passive strategiene kan være når barna distanserer seg fra problemene. De kan for eksempel unngå å komme med egne ønsker om ting som koster penger av hensyn til foreldrene (Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen, Suseg 2010). Barna er ofte klarover situasjonen, selv om foreldrene ikke sier så mye om den økonomiske tilstanden. Moren til min ene mindreårige informant forteller barna ikke får lommepenger, men at de som regel har litt penger som de har fått fra øvrig familie.

*...Ja, fordi dem har familie da. (..)hvis æ sender ho av gårde en eller annen plass med penger, så kommer ho tilbake med mer penger enn da ho dro..(..)ja, ho fisker på kaia, og selger fisk og alt mulig. Springer rundt i husan til familien, og det er alltid noen som stikker noen kroner i lomma til ho.
Hanne*

Hun mener at barnet har fått forståelsen for at penger er noe som må jobbes for, selv om hun ikke er i lønnet arbeid. Datteren benytter seg av direkte strategier. Hun får småslanter av slekt og venner, og tyr til småjobber. Barnet er klar over den økonomiske situasjonen, men beklager seg ikke.

*Sånn går det, at først så trenger æ det, men etter hvert så får æ det også. Men så dukker det opp flere ting som æ legger merke til hele tida, som andre får, som æ ikke har. (...) Hvis æ ikke har penger, så spør æ ho mamma på mobilen hvis æ er hos venner eller på skolen. (også snakker vi på skolen om vi skal dra på kino. Men da må æ spørre mamma først.) Og, så sier ho "Nei, æ har ikke penger. Det må du ordne sjøl." Da tar æ mine egne penger. Men..bare hvis æ ikke sparer til noe æ virkelig vil ha...så da må æ bare droppe det. Eller, hvis det er noen dager til kinoen, så prøver æ å jobbe for pengan hvis æ ikke har.
Synnøve*

Sitatet viser at datteren ofte ønsker seg ting som andre jevnaldrende har – og som regel får hun også disse forbruksvarene – men bestandig etter at de andre har fått det. Hun er bevisst på at familien har dårlig råd. Hun tilpasser seg ved å benytte direkte strategier som egne sparepenger, men av og til innser hun at hun ikke kan få det hun ønsker seg. Dette er også sammenfallende med Ridge sin studie av lavinnteksfamilier i Storbritannia:

”Children and young people also showed a considerable awareness of their parents` financial situations, and there were signs that some of them were trying to protect their parents from impact of poverty, in some cases through denial of their own needs and aspirations” (Ridge 2002:109).

Jenta fokuserer også på ikke - materielle verdier. Hun forteller at det er andre ting som er viktigere enn å få alt man ønsker seg hele tiden. Hun benytter seg altså både av direkte strategier via småjobber og av aktive strategier gjennom redefinering av familiens økonomiske vansker, som sitatet under viser.

Da får man tid til å være med vennan, da får man tid til å gjøre mer lekser og få bedre karakterer på skolen. Mer tid til viktigere ting.

Synnøve

Utsagnet viser at hun fokuserer på skoleprestasjoner samt det å ha omgang med jevnaldrende foran det å ha rik tilgang på materielle goder. Det kan se ut som at hun på en måte også skaffer mening i tilværelsen for seg selv, samt at hun også skjerner sin mor. Barnet er lojal overfor mora.

5.4 Oppsummering: Økonomi og arbeidstilknytning

Min undersøkelse viser at halvparten av de voksne har økonomiske problemer som gir begrensinger for både barn og voksne i hverdagen. Dette er sårbarhetsfaktorer for familiene og skaper bekymringer og usikkerhet. De øvrige voksne betegner økonomien som bra og forutsigbar. Fire av de voksne har høyere utdanning og fast arbeidstilknytning. Alle fire har etter at de kom inn i denne livsfasen, fortsatt med sitt virke. Med det menes at enkelte av informanten fortsatter med studier – for så gå inn i arbeidslivet, mens andre fortsatte som yrkesaktiv da de ble aleneforsørgere. Dette er sammenfallende med Kjeldstads (1998) forskning på området, for hun konkluderer med at de aller fleste enslige forsørgere ikke bryter med tidligere virksomhet etter at de kommer inn i denne livsfasen.

Blant de voksne med svak økonomi over lang tid, må manglende yrkesdeltakelse grunnet sykdom settes i sammenheng med en svekket husholdning. I tillegg har de ikke fullført sine påbegynte utdannelse. Dette sammenfaller også med forskningen til Kjeldstad (opcit.), der en hun kobler svake ressurser opp mot manglende yrkesdeltakelse. Faktorer som lav eller uferdig utdanning kan altså også settes i sammenheng med manglende yrkesaktivitet, i tillegg til sykdom. Den vanskelige økonomien har i perioder vært problematisk å håndtere, spesielt når det kommer til uforutsette utgifter og et stadig økende materielt behov for barna i takt med alderen. Barna til disse voksne har ikke den samme tilgangen til den såkalte ”standard utstyrspakken” som de fleste andre jevnaldrende har. Dette har ført til at de i enkelte sammenhenger står i fare for å utestenges fra forskjellige sosiale arenaer der barn på samme alder deltar. De voksne forsøker å skjerm barna i størst mulig grad ved hjelp av forskjellige strategier. De benytter ofte seg av materielt – handlingsorienterte strategier. Dette er for eksempel å prioritere barna ved å avstå fra egne behov. Det kan også dreie seg om lån og

gaver gjennom eget nettverk, gjenbruk – og til slutt når alle muligheter er utprøvd, søkes bistand gjennom det offentlige hjelpeapparatet.

Pedagogisk – verdiorienterte strategier tas i bruk når foreldrene erkjenner at de ikke kan tilby sine barn det de ønsker. Flere av de voksne forsøker å realitetsorientere barna. De prøver også å lære barna å akseptere dette, samt mestre skuffelsen av at de ikke kan få det som andre jevnaldrende får. Mange av dem fokuserer i stedet på ikke – materielle verdier og alternative opplevelser for familien. Ofte overlapper de to ulike strategiene hverandre.

I min undersøkelse kom det i tillegg fram at også barn kan være oppmerksomme på familiens svake økonomi. Den ene jenta skjerner tydelig sin mor, og hun vektlegger også ikke – materielle verdier gjennom redefinering av familiens svake økonomi.

6.0 SOSIALE RELASJONER – FAMILIE OG LOKALMILJØ

Deltakelse i sosiale sammenhenger i og utenfor familien er viktig. Barn sosialiseres gjennom kontakt med andre mennesker, og det er en økende erkjennelse om at vi gjennom relasjoner skapes som mennesker. Relasjoner har også betydning for vår helsetilstand, livskvalitet og framtid (Fyrand 2001).

Ut fra et symbolsk interaksjonistisk perspektiv dannes vår selvoppfatning gjennom samhandling med andre. George Herbert Meads teori om symbolsk interaksjonisme beskriver hvordan det ”objektive” selvet framtrer. Mennesket observerer ikke seg selv direkte, men gjennom å observere andres reaksjon på dets væremåte og handlinger. Gjennom å ta den annens perspektiv, kan vi se hvordan andre vurderer oss og danne oss vår ”objektive” selvoppfatning. Denne prosessen kalles også for ”speilingsteori”. Vi speiler oss i andres reaksjoner på oss selv (Imsen 1992).

”Slik foregår våre tilpasninger til andres skiftende reaksjoner, gjennom en prosess der vi analyserer våre egne responser på andres stimuli” (Vaage 1998:120).

Reaksjonene fra omverdenen som vi responderer på, må komme fra såkalte ”signifikante andre”, de som betyr noe for oss. Eksempler i så måte kan være nær familie, venner og lærere osv. Et godt sosialt nettverk kan således være med på å danne grunnlag for en positiv selvoppfatning.

Det sosiale nettverket er i kontinuerlig endring og utvikling avhengig av alder, livssituasjon, endringer og livserfaringer. Barn og unge har en begrenset mulighet for å kunne velge dem de vil omgås med. De fødes inn i en familie, og er avhengige av de nærmeste i sine omgivelser i sin utvikling. Adgangen til selv å kunne velge viktige mennesker i sitt sosiale nettverk er begrenset. Voksne mennesker har en helt annen mulighet til å kunne velge sine relasjoner og kontaktflate som har de ressurser som er til beste for dem selv. For både barn og ungdom, er foreldrenes innflytelse av stor betydning når det kommer til samspill og sosiale relasjoner. I artikkelen til Kvello, med tittel: ”Tidlig samspills betydning for barn og unges vennskap med jevnaldrende: Vi kommer alle hjemmefra”, poengterer forfatteren dette:

”Foreldres sterke påvirkning på barnas utvikling har vært dokumentert gjentatte ganger over en årrekke. [...] På den måten legger foreldre sterke føringer for barnets sosiale fungering, inkludert hvordan de lykkes med sine vennskap” (Kvello 2008:45)

Kvello påpeker her at foreldres sosiale nettverksrelasjoner er av betydning for barnas sosiale fungering. Dette støttes også av Fyrand:

”Hvis foreldrenes eget nettverk er preget av stabilitet, kjærlighet og aksept, kan dette øke foreldrenes evne til å oppfatte og møte barnets behov – de blir gode foreldre. Nettverket kan også være til nytte for foreldrene ved å vise ulike rollemodeller for oppdragelsen av barna” (Fyrand 2001:103)

Forskning viser også at det er sammenheng mellom sosialt nettverk og helse. Cassel i Fyrand (2001) konkluderer med at et manglende sosialt nettverk kan utløse sykdom. De samme konklusjonene kom Durkheim til allerede i 1897. Han fant at de som hadde de dårligste sosiale båndene og få sosiale forpliktelser, lettest begikk selvmord. Det har i ettertid blitt utført en rekke undersøkelser som peker på sammenhengen mellom helse og det å være i en marginalitetsposisjon. Både ulike typer psykiske og somatiske lidelser oppstår lettere hos mennesker som har liten sosial støtte (Fyrand 2001).

I min undersøkelse vil jeg se på de nære relasjonene; familie og venner. Jeg vil se på omfang og betydning en av disse nettverksrelasjonene. Min undersøkelse viser at mine informanter inngår i ulike nettverk. Dette gjelder både blant de voksne og barna.

6.1 Bostedene

Informantene som inngår i denne studien bor på ulike steder, henholdsvis på kystbygda, i småbyen og i utkanten av småbyen. I de følgende avsnittene ønsker jeg å undersøke hvorvidt bosted har betydning for jevnlig kontakt med nær familie og venner.

6.1.1 Stranda

Alle mine informanter fra Stranda har nær familie og slekt bosatt på stedet. Dette har betydning både for de voksne og deres barn. I bygdesamfunn har ofte barn også multiplekse relasjoner, og barnas nettverk er både blant jevnaldrende, naboer og slekt både blant barn og voksne. Dette kjennetegner også voksnes nettverk i bygdesamfunn (Fyrand 2001). Slik er det også på Stranda. Familie, slekt og venner er vevd inn i barnas nettverk både på skolen og på

fritida. Fra de to mødrene fortelles det om gode nettverk der de kan få hjelp med ungene ved behov. Ei mor har også stor støtte fra sine foreldre, som stiller mye opp for barnebarnet.

(..)Det har vært veldig lett for meg å ha dem (foreldrene), for jeg har vel i den forstand aldri hatt barnevakt, som mange andre har. Hvis jeg trenger å reise bort eller..

Berit

Foreldrene hjelper til når hun trenger hjelp med datteren, i tillegg har Berit et stort nettverk på stedet som hun har glede og nytte av. Hun forteller at også datteren har mange venner på Stranda. Alt dette er med på å skape en enkel og positiv tilværelse for denne informanten og datteren. De får hjelp om de trenger det. Det er alltid noen fra nær familie eller nettverket forøvrig som stiller opp.

Den andre mora fra Stranda har ikke foreldre boende på stedet, men har likevel annen familie og stort nettverk der som både hun og barna har omgang med og drar nytte av. Hun forteller i intervjuet at de voksne på Stranda passer, kjører på - og ser til hverandres unger etter behov. Alle kjenner alle, og dette gjør at bostedet i seg selv blir en støttende og beskyttende faktor for denne mora og barna. Man kan spørre seg om hun ville hatt samme tilgang på ressurser innenfor sosialt nettverk hvis hun bodde et annet sted, for eksempel i en større by. Det er nærliggende å anta at denne faktoren kan være en av de store gevinstene med å bo på bygda for enkelte.

Min mannlige informant forteller også om at han benyttet seg av sitt nære nettverk i perioden da han jobbet mye før han ble syk.

Jo, æ hadde søstera mi, men man kan jo ikke ha ungan hos...men det ble jævlig tungt å hente ungan hos søstera mi hver kveld klokka sju-åtte. Mange ganger så måtte æ på jobb, og ungan måtte overnatte der. Og mange ganger så kunne æ jobbe to dager i strekk uten å komme hjem. Og så måtte æ reise bort, reise til utlandet og tilbake.. Erlend

Sitatet viser at han hadde store problemer med å kombinere sin arbeidssituasjon med det å ha aleneansvaret for barn. Likevel klarte han å utføre sine arbeidsoppgaver ei stund fordi han hadde ei søster som kunne hjelpe han med barnepass. Sitatet kan sees fra et økologisk - systemteoretisk perspektiv som viser eksosystemets (Bronfenbrenner) inngripen på individnivå eller mikronivå. Eksosystemet er samfunnsinstitusjoner som kan påvirke mennesker indirekte. Med det menes her at Erlends arbeidstid påvirket hans barn og til slutt hele hans livssituasjon. Hans arbeidssituasjon og arbeidstid ble umulig å forene med det

å ha omsorg alene for små barn. Eksosystemet, som en utenforliggende faktor, i dette tilfellet arbeidstida, påvirker mikrosystemet, som er barna og faren – familien. Til slutt får dette konsekvenser for hele deres livssituasjon, fordi faren ”møtte veggen”, ble alvorlig syk, og endte til slutt utenfor arbeidslivet som arbeidsufør.

Dette har fått konsekvenser for barna, både økonomisk og det er rimelig å anta at farens omsorgsevne er svekket i perioder når han er syk. Han forteller heller ikke noe om nære støttende relasjoner uten om denne søsteren. Det kan vitne om et litt mangelfullt sosialt nettverk, og kan være med på å isolere barna også, fordi de kanskje ikke får nok samhandling med andre signifikante voksne som kan gi ekstra veiledning og støtte i hverdagen – særlig i de periodene faren sliter med sin sykdom. Dette er med på å sette spesielt barna i en ekstra sårbar posisjon. Erlend forteller videre at han har vært bekymret for den yngste sønnens omgangskrets. Gutten vanket tidligere i en gjeng der en av vennene var mye eldre enn han selv. Denne eldre venen ble mistenkt for å være rusmisbruker. Dette vennskapet er nå avsluttet i følge faren, og sønnen pleier nå omgang med andre ungdommer. Disse er også litt eldre enn han. Upopulære barn og unge oppgir ofte vennerelasjoner til yngre eller eldre barn og unge. Dette kan skape asymmetriske forhold. Med dette menes at slike vennsforhold ikke gir jevnbyrdighet. Slike barn og unge får ikke tilegnet seg ferdigheter som er aldersadekvate, og de inngår heller ikke i den kulturen som kjennetegnes for den alderen de er i (Tetzchner 2005:516).

Æ kjenner jo..det er et veldig gjennomiktig samfunn her. Men, jo, æ har jo vært bekymret. Det var ei stund han var sammen med noen ugunstige, og han fikk mye pes for det. (...) Men nå vanker han sammen med folk som er, dæm han er i lag med, er stort sett et år eldre. Han interesserer sæ mest for biler og scooter. Erlend

Sønnen inngikk ikke i gjensidige vennerelasjoner. Aldersforskjellen mellom han og vennene var stor, og i tillegg var stimulansen fra denne vennegjengen av høyst negativ art. Kanskje opplevde sønnen en form for aksept i større grad i vennegjengen som var noe belastet, enn blant jevnaldrende? Hans valg av venner har ikke vært positivt for han. Det er mulig at utvalget av jevnaldrende var mangelfullt, og det førte til at han søkte til andre aldersgrupper. Forskning (Tetzchner 2005) viser at barn og unge som inngår i gjensidige vennerelasjoner, viser bedre sosial kompetanse og er mer tilpasningsdyktige og presterer bedre på skolen enn barn og unge som har få eller ingen venner. Dette er også i tråd med Meads teori om symbolsk interaksjonisme. Barna ”speiler seg” via vennene som er ”signifikante andre”, og

korrigeres derfra. Positiv samhandling med jevnaldrende kan skape en bedre selvoppfatning og dette har også betydning på andre arenaer som for eksempel skolen. Et godt sosialt nettverk har videre stor betydning for henholdsvis integrering eller marginalisering. Populære barn har mange venner og har derfor også mye større mulighet til å utvikle sin sosiale kompetanse og i tillegg knytte nye relasjoner etter hvert som de vokser til (Bakken, Fløtten, Sletten 2004). Det kan se ut som at Erlends sønn hadde et mangelfullt nettverk blant jevnaldrende, og dette fikk han til å søke ut blant eldre ungdommer fra et belastet miljø. Muligens var det bedre med ”såkalte ”dårlige venner” enn ingen eller veldig få venner.

6.1.2 Vika

Ingen av de andre voksne i min undersøkelse har familie som bor i nærheten, med unntak av Kari fra Vika, som har en bror på stedet. Han hjelper henne litt med ungene, forteller hun. Broren jobber borte, derfor kan han ikke avlaste henne så ofte med barna. Kari forteller videre at også gudforeldrene til sønnen stiller opp for henne, samt familien til eksmannen. Likevel, i det daglige, er det muligens det lille venninnenettverket i nabolaget som er avgjørende.

*Og æ har to venninner rett nedfor her. Og alle har barn. Så det er sånn at er ikke ho...hjemme, så gå til ho... Og er ikke ho...hjemme, så gå til ho... Så, alle ungan vet at i et av husene; er det noe, så kan vi gå til en. Så ungan kan gå litt på kryss og tvers. (...).plutselig så har æ kjøkkenbordet fullt av unger, og da kan æ bare sende melding om at nå er alle her, og nå spiser vi, så ingen trenger å begynne å lete.
– Kari*

Sitatet viser at Kari har stor nytte av dette venninnenettverket, og de har alle gjensidig nytte av hverandre vel å stille opp og passe på hverandres barn. I tillegg kan det også være gunstig for barna med ulike rollemodeller i oppdragelsen. De har flere voksne å støtte seg til og som kan veilede dem. Nettverket til Kari gir nærhet for barna og er med på å hjelpe og forme dem i oppveksten. Uten nettopp dette venninnenettverket ville muligens utfordringene for familien vært større. Både barna i nabolaget og deres foreldre drar gjensidig nytte av hverandre og er ressurser for hverandre i hverdagen.

Gunhild kommer opprinnelig sørfra, og har ingen familie i Vika, og hun har heller ikke avlastning til barna. Likevel forteller hun om et godt sosialt nettverk i Vika.

*Æ har et godt nettverk her i Vika. Æ har bodd her såpass lenge nå at noen venner blir jo som familie.
– Gunhild*

Familier som utsettes for stress for styrket sine problemløsende evner gjennom gode nettverkrelasjoner som yter hjelp og støtte (Fyrand 2001). Gunhild fikk god hjelp under det traumatiske bruddet med barnefaren som hun og barna opplevde. Hun hadde gode venner som stilte opp for henne da hun trengte det som mest. Foreldres sosiale nettverksrelasjoner er av betydning for deres innvirkning på sine barns sosiale fungering (Kvvello 2008). En rekke undersøkelser viser at foreldrenes sosiale nettverk påvirker barnas situasjon (Fyrand 2001). Dette sammenfaller også med en systemteoretisk tankegang som beskriver foreldrenes støtte fra eget sosialt nettverk (eksosystemet), har betydning for barns omsorgsmiljø og familiens fungering (mikrosystem) (Tetzchner 2005:19). Mitt funn her er også sammenfallende med dette fordi Gunhilds datter, Ingunn, forteller at hun har mange venner, trives godt og opplever at hun blir godt likt av de andre i klassen. I denne familien er både den voksne og barna sosiale og har mange venner.

6.1.3 Omlandet

Hanne, som bor på Omlandet har heller ikke familien sin i nærheten. Stedet hun bor på, er lite, med spredt bebyggelse. Det er ikke mange naboer, og heller ikke så mange jevnaldrende barn i nærheten som hennes barn kan ha omgang med. Hanne forteller at ved behov, vet hun om mennesker som kan hjelpe henne med ungene.

Altså, hvis æ blir alvorlig syk, så vet æ at ungan vil bli tatt vare på. (..)det er et lite mirakel, men æ har ikke vært sånn ordentlig, ordentlig dårlig. Sånn der influensa at man ikke klarer å røre sæ. Sånn skikkelig sjuk, det har æ kanskje vært en eller to ganga etter at ungan ble født. To ganger, tror æ, sånn spyr og febersjuk. Og da har det vært folk her, sånn tilfeldigvis har det vært folk her da. Da har vi ikke vært aleina hjemme. Så det,..Vår Herre passer på.. – Hanne

Hannes utsagn kan tyde på et noe svakt sosialt nettverk. I kapitlet vedrørende økonomi er hun sitert på at hun finner det som krevende, blir fortere sliten av å være sammen med folk utenfor hjemmet på grunn av sin psykiske lidelse. Hanne er ikke i et arbeidsforhold, hun bor på et lite sted med få naboer. Det kan se ut som at familien til en viss grad isoleres, og kan tenderes til å gli inn bak et såkalt ”rubber fence”. Begrepet er en beskrivelse av de stengslene som slike familier omgis med, der familielivet innenfor husets fire vegger blir usynlige for omverdenen og de blir lite eksponert for andre (Sølvberg 2011:52). Dette kan få

konsekvenser for barna fordi de ikke får tilstrekkelig innspill fra omgivelser.

Manglende sosialt nettverk kan være en sykdomsfremkallende faktor. Hvorvidt manglende samspill med omgivelsene har vært med på å bidra til utøsning av denne moras psykiske lidelse kan ikke undersøkelsen gi noe tydelig svar på, men det er nærliggende å anta at svake nære relasjoner ikke har en helsefremmende effekt. Hun er heller ikke i noe arbeidsforhold, og går dermed også glipp av de nettverksrelasjoner som inngår på en arbeidsplass. Hvis foreldrene har svak sosial støtte og isolerer seg, vil de bli ensomme i sine liv. Et godt og støttende sosialt nettverk kan være med på å gi ressurser og overskudd til å være gode foreldre og se barnas behov.

Min informant sier at hun ønsker å treffe nye mennesker, som også kan være med på å ta del i barnas liv. Det vitner om at hun selv ser den positive dimensjonen som økt samhandling med andre mennesker har, både for egen del og for barnas vedkommende. Foreldrenes nettverkrelasjoner er avgjørende for barnas omsorgsmiljø og relasjoner. Dette er også i tråd med den økologiske modellen til Bronfenbrenner som viser til samspillet og interaksjonen fra foreldres nettverk (eksosystem) som videre påvirker barna og funksjonen til familien (mikrosystem).

Som nevnt tidligere, er Hanne bekymret for datterens svake nettverkrelasjoner og det faktum at hennes problemer med jevnaldrende også kan ha satt somatiske spor. Datteren går mye alene og er ensom. Utvalget blant jevnaldrende er ikke stort. Synnøve forteller at det ei jente hun foretrekker å leke med, men ofte får hun ikke innpass hos henne, og blir gående alene.

...æ er mest sammen med ei jente som heter... (...) Det er ofte at æ må gå aleina for ho ...leker med andre. Synnøve

Hanne forteller videre at hun finner situasjonen fortvilende. Hun har forsøkt å ta opp problemene med lærerne, foreldrene, PPT og barnevernet uten at det har hjulpet. Hun vil gjerne forstå hvorfor og hvordan problemene oppstår; hvordan gruppedynamikken fungerer mellom datteren og de andre barna. Hanne sier at datteren kan være noe dominerende, og at dette kan være grunnen til konfliktene.

...det er likevel sånn at av og til når ho kommer hjem, så sier ho at ho føler sæ veldig aleina og ikke har noen å leke med i friminuttan. Og, det er jo, æ kan jo ikke vite koffer det er sånn...Æ har jo ikke anledning til å være flua på veggen for å se ka som skjer. Æ tror ikke at ho Synnøve er en engel som aldri gjør noe galt mot noen altså. Det er ikke det, æ innbiller mæ ikke det. Men, ho kan være ganske sånn dominerende, og det kan jo være det. – Hanne

Venner gir barn og unge en tilgang på sosial kapital som har betydning for deres utvikling og sosiale tilspasning. For eldre barn og ungdommer er vennsksapsrelasjoner med på å utvikle identiteten og å få en større forståelse av andre. Tetzchner (2005: 516) sier at barn i gjensidige vennerelasjoner er generelt sett mindre dominerende, mer sensitive for andres følelser, mindre kontrollerte og ansente og mer selvstendige enn barn uten slike venner. Gjennom samhandling med andre mennesker, utvikler barna sin selvoppfatning. Venenskap med andre styrker selvbildet, dette er også i tråd med teorien om symbolsk interaksjonisme. Mange venner styrker selvoppfatningen, og gjør det lettere å danne relasjoner videre i takt med alderen. Barn som er upopulære og som i tillegg mangler venner, er i en risikoposisjon for isolasjon og en skjevutvikling. Slik Hanne beskriver sin datter, kan det tolkes dit hen at datteren ikke får utviklet sin sosiale kompetanse tilstrekkelig fordi hun mangler nære venner. Svake nettverkrelasjoner gir liten trening for å oppnå sosial kompetanse. Hun er ikke i gjensidige vennerelasjoner som kan være med på å bidra til økt forståelse og sensitivitet overfor andre mennesker. Hun får ikke speilet seg gjennom andre, og blir ikke tilpasningsdyktig sosialt sett. Dette fører igjen til ensomhet og dårlig selvoppfatning, og er således en sårbarhetsfaktor.

6.2 Fritid og aktiviteter

I denne delen av kapitlet vil jeg undersøke hva mine informanter gjør på fritida, hvilke muligheter de har for å drive med organiserte eller ikke organiserte aktiviteter og. Jeg ønsker videre å se om det er en sammenheng mellom sosialt nettverk og engasjement på fritida.

Barna på Stranda har også jevnaldrende venner der. To av de voksne forteller at barna trives godt blant venner og driver med forskjellige fritidsaktiviteter. Det er forskjellig tilbud for barn og voksne på det lille stedet, og det er forholdsvis billig å kunne delta i aktiviteter på Stranda. En forteller at hun ikke tror at barna må avstå fra noe, men at de kanskje hadde måttet gjøre hvis de fremdeles hadde bodd inne i Vika. I Vika er organiserte fritidsaktiviteter mye mer kostbart. I tillegg kreves det mer av foreldrene i forhold til transport og dugnadsarbeid. Likevel kommer det til syne at enkelte barn ikke finner seg til rette blant utvalget av fritidsaktiviteter som tilbys på Stranda, og at det oppleves som noe mangelfullt.

*...de prøvde med fotball og trening med vekter. Alt som har vært å tilby her, men det har ikke vært noe for dem. [...] Nei, alle kan ikke bli fotballspillere og skiløpere.
Erlend*

På små steder er ikke de organiserte fritidstilbudene så mange som inne i byen.

Konsekvensen kan da bli at enkelte faller utenfor.

”Når stedet bare har et diskotek, en fotballklubb, et kor og en pub, er det større sannsynlighet for at nisjen for fotballspill eller dans er okkupert av ungdom som en ikke føler seg hjemme sammen med. I bygdebyene kan forholdene mellom ønsker og behov være problematisk. [...] Marginalisering i forhold til organiserte fritidsaktiviteter kan være et uttrykk for manglende variasjonsbredde. Det blir få nisjer og få valgmuligheter. En vil ofte oppleve at spesifikke interesser og behov ikke kan komme til uttrykk i det lokale aktivitetstilbudet” (Heggen, Jørgensen, Paulgaard 2007:144-145).

Erlends yngste sønn har ikke vært skolemotivert, han har hatt problemer på skolen, og han har heller ikke funnet seg til rette i de aktivitetene som var tilgjengelig for han på fritida. Han har også hatt omgang med belastet ungdom, som var eldre enn han selv. Han har ikke hatt tilhørighet noe sted. Dette kan også knyttes sammen med at han muligens ikke hadde nok av den kapitalen som ble etterspurt på de sosiale feltene han oppholdt seg på, og fikk dermed ikke anerkjennelse som konverterende kapital. Sosiale felt kan vurderes som beskyttende når det gjelder å bedrive såkalt uønsket atferd, eller ”holde på med de gale tingene” (Helgeland 2008:178). Sønnen følte seg ikke ”hjemme” i det organiserte fritidstilbudet som var tilgjengelig på stedet, og gled i stedet inn i et ugunstig ungdomsmiljø. På en annen side kan likevel bygda i seg selv betraktes som en beskyttende faktor i så måte, fordi alt synes; miljøet er ”gjennomsiktig”, og faren fikk raskt greie på hvem sønnen hadde omgang med – og kunne gjøre noe med det. Sønnen omgås ikke lenger sammen med disse ungdommene. Faren forteller at sønnen nå omgås med venner som interesserer seg motorer og biler.

Variasjon i hva fritida benyttes til, finner jeg også blant de voksne på Stranda. To av dem er ikke så aktive på fritida. Derimot er ei mor meget aktiv. Mye er styrt av de aktivitetene som barna driver med, men hun forteller også om egne prioriteringer, som vitner om ressurser.

Æ er veldig flink til å røke på besøk og drikke kaffe. Trene. Flink til å springe på fjellet når det er vær. På sommeren, våren og høsten. Ellers så er æ jo med på mye som går gjennom ungan. Litt sånn der...er trener for ho (datteren). Også går det jo av fritida mi, sånn der dugnad, sånn arbeidsgruppe

for å få inn penger. (...) Og så er æ med i sånn leseombud. Sånn at vi leser for de eldre på kvelden, på ettermiddagene.

Eva

Jeg finner også variasjoner vedrørende aktiviteter på fritida hos informantene inne i Vika og på Omlandet. Et fellestrekk for alle de tre voksne er at de mangler og savner mer avlastning for barna, slik at de kan få litt mer tid for seg selv. Spesielt den ene mora som fortsatt har små barn som krever tilsyn hele tida, uttrykker et ønske om mer tid alene.

..æ savner det å kunne dra til ei venninne plutselig en kveld. Bare en sånn kveldstime. Æ savner litt det å bare være mæ.

Kari

De to andre voksne har litt større barn, slik at de selv får anledning til å delta i ulike fritidsaktiviteter. De forteller at de er fysisk aktive, og en av dem liker også å være ute i naturen når hun får anledning til det. Til tross for at manglende avlastning til egne barn, forteller en av mødrene i Vika at hun har fortsatt som avlastningshjelp og – hjem for en psykisk utviklingshemmet jente også etter at hun ble alene. Jenta bor hos familien en helg i måneden.

Ja, men det var jo noe æ hadde tatt på mæ lenge før det ble slutt mellom mæ og eksen da. Og da er det jo ikke slik...og folk sa til mæ: "orker du det?" Men ho er jo et menneske, man kan jo ikke bare slutte med det. (...) Ja, og ho har blitt en del av vårt liv på en måte.

Gunhild

Sitatet viser at denne mora har hatt ressurser til å ta seg av et barn med spesielle behov, selv etter at hun selv ble alene med omsorgen for sine to barn. Hun ønsker at livet skal gå videre som før. Det skaper forutsigbarhet og trygghet for barna og er således også en beskyttende faktor for dem. Jenta de har tatt seg av jevnlig, er blitt som en del av deres familie. Hennes barn er også aktive på fritida med ulike aktiviteter, både organiserte og ikke organiserte aktiviteter.

Informanten fra Omlandet forteller at barna får delta på ulike fritidsaktiviteter inne i Vika, på kulturskolen. De organiserte aktivitetene koster en del, men er blitt gjort mulig fordi barnevernet gir økonomisk bistand til dette. Forskning viser ofte at barn fra lavinntektsfamilier i noe mindre grad deltar i organiserte fritidsaktiviteter (Sandbæk 2010). Hvis ikke barnevernet hadde gjort det mulig for barna å delta på disse organiserte aktivitetene, hadde fritidstilbudet for dem blitt svært mangelfullt og barna hadde ikke kunnet delta på viktige sosiale felt. Den sosiale omgangen med jevnaldrende ville også blitt

begrenset fordi tilgang på barn på samme alder og venner er marginal på deres eget hjemsted. Derfor må denne deltakelsen på disse sosiale arenaene også sees på som en beskyttende faktor også for tilpasning av resiliens for disse barna, for her treffer de jevnaldrende unger og får omgang med andre voksenpersoner.

6.3 Oppsummering: Sosiale relasjoner – familie og lokalmiljø

Mine funn i denne kategorien er hovedsakelig at det er variasjoner i foreldrenes sosiale nettverk, og dette har en tendens til å virke inn på deres barns sosiale omgang. De voksne med gode sosiale nettverk rundt seg, har også barn med mange venner. Den samme tendensen synliggjøres også ved fritidsaktiviteter. Voksne med gode nettverksfunksjoner, er ofte aktive på fritida, og det samme er barna.

Bosted er også av betydning for omfang av sosialt nettverk, spesielt med tanke på nær familie som kan bistå med hjelp ved behov. Foreldrene fra Stranda har alle familier i nærheten som de kan dra nytte av. Bosted er også av økonomisk betydning for aktiviteter på fritida. På Stranda er det billigere å drive med organiserte fritidsaktiviteter enn inne i Vika. Ei mor får støtte fra barnevernet for at hennes barn skal kunne delta på aktiviteter inne i Vika. Men bosted er også av betydning for tilgang på organiserte fritidsaktiviteter. Ikke alle barn og unge på Stranda finner seg til rette i det organiserte tilbudet som gis på Stranda. Det kan se ut som at et noe mangelfullt tilbud på fritida, kan føre til at enkelte barn og unge er i posisjon til å havne i ugunstige miljøer.

7.0 SÅRBARHET, RESSURSER OG MESTRING

I denne delen av oppgaven ønsker jeg å vise hvilke funn jeg samlet sett har kommet fram til. Begreper som resiliens og mestring har gått som en rød tråd gjennom hele analysen av empirien. Disse begrepene har det vært naturlig å bruke, og knytte opp mot oppgavens problemstilling. Begrepene må også settes i sammenheng med de funn som ble avdekket i intervjurunden og det påfølgende systematiske analysearbeidet. Jeg har forsøkt å finne ut hvilke faktorer som oppleves som beskyttende og kan utvikle resiliens, og jeg har sett på sårbarhetsfaktorer. Også ulike av Bourdieus begreper har vært benyttet i analysearbeidet for å teoretisere menneskelige ressurser i et samfunnsperspektiv. Jeg vil her sammenfatte funnene, og knytte spesielt begrepene sosial kapital og habitus opp mot resiliens for å se hvordan disse kan bidra i forståelsen av hvordan enslige forsørgere opplever og mestrer sine liv og de utfordringer som oppstår.

Opgavens tema var enslige forsørgere og deres barn, problemstillingen var hvordan enslige forsørgere opplever og håndterer sine liv. I tillegg ville jeg finne ut av hvilke faktorer som spiller inn for tilpasning til denne livsfasen, og i hvilken grad dette kunne influere på barnas oppvekst og muligheter for integrering på sosiale arenaer med jevnaldrende. Jeg har fokusert på enslige forsørgere som har vært i denne livsfasen lenge, og jeg har søkt etter variasjon blant mine informanter, for å kunne vise fram at enslige forsørgere ikke er noen ensartet gruppe i samfunnet. Undersøkelsen min har tatt i bruk ulike fenomener for å få et mest mulig dekkende bilde av informantenes liv og deres opplevelse av egen livsverden.

7.1 Foreldresamarbeid

Ingen av de voksne har noen fast og regelmessig avtaleform vedrørende samvær for barna med den andre forelderen. Konsekvensene for barna er at de har et mangelfullt samvær med den andre forelderen. En annen indirekte konsekvens av det mangelfulle samværet, er at bostedsforeldrene mangler fast avlastning. Dette kan føre til at disse voksne blir mer slitne enn de ellers ville ha blitt, og det kan føre til manglende overskudd til å ta seg av barna.

Tre av foreldrene forteller om et omtrent ikke-eksisterende samvær på intervju tidspunktet, og de resterende øvrige beretter også om lite samvær for barna. Dagens forskning (Brandth,

Moxnes 2004) belyser hvor viktig det er at barna skal kunne ha samvær med begge foreldrene etter et samlivsbrudd, og at idealet er at det kun er ekteskapet eller samboforholdet som oppløses, ikke familien i sin helhet. Det at barna skal ha kontakt med begge foreldrene etter bruddet er viktig for hvordan de takler samlivsbruddet, og det er viktig for deres oppvekst. Disse barna mister denne dimensjonen i livet. De mangler delvis eller helt kontakt med en av primærpersonene i sin utvikling og sosialisering. Dette er med på å skape en sårbarhet hos barna som risikofaktor. Det kan oppleves som vanskelig og vondt for barna at den andre forelderen ikke er til stede og delaktig i livene deres.

De voksne forteller at det er ulike grunner til at samværet er mangelfullt. To av foreldrene har eks partnere som bor langt unna. Den ene av disse to informantene forteller om et vennskapelig forhold til sin tidligere partner, der barnefaren har så mye samvær med barnet som han får til. Den andre av disse to sier at barna ikke lenger vil ha samvær med sin mor i særlig grad. Barna er i tillegg nå så store at de helt kan avgjøre selv om de vil ha samvær eller ikke. De øvrige fire voksne begrunner manglende samvær med rusproblematikk, vold og mentale problemer hos eks partnern. Barna har ikke godt av for mye samvær med sin andre forelder. Dette sammenfaller også med dagens forskning på området som sier at bare der det er

”sannsynliggjort at barns kontakt med en eller begge foreldrene vil være skadelig, bør kontakten brytes” (Moxnes 2004:177).

Barna vil kunne bli skadelidende med omfattende kontakt og samvær, derfor er konsekvensen for disse barna et mangelfullt eller omtrent ikke-eksisterende samvær. Trygghet og stabilitet i oppveksten oppveies for samvær. Her veies risikofaktoren for samvær som verre enn risikofaktoren ved svært begrenset samvær.

7.2 Vanskelige livssituasjoner

Samtidig er flere av informantene, også blant de mindreårige, bærere av opplevelser fra vanskelige samlivsbrudd. Dette påvirker deres liv i dag, både i form av manglende samvær for barna, men også i form av dårlig samvittighet, bekymringer og engstelse for de voksne.

Hvordan livet leves videre og håndteres og hvordan barnas oppvekst blir videre, er avhengig av motstandskraft og evne til tilpasning.

Belastninger i livet oppleves forskjellig. Likevel kan det virke som om utfordringer i livet blir taklet og mestret med ulik type motstandskraft, og at tilpasning av resiliens utarter seg på forskjellig måte. I følge Sølvberg fra Rutter (2011) vises det til at hvorvidt mennesker innehar resiliens avhenger av en rekke faktorer. Medfødte egenskaper i form av fysikk, evnemessige ressurser og temperament er avgjørende for hvordan man blir møtt av andre og utvikler mestringsstrategier. Alder er også av avgjørende betydning for hvordan påkjenninger oppleves og mestres. Selvtillit og tillit til andre mennesker er vesentlig. I tillegg er tidligere erfaring med egen mestring av vanskeligheter viktig, fordi dette skaper selvtillit og ytterligere mestringsevne. Sølvberg påpeker dog at den viktigste faktoren finnes i ens nære omgivelser, og dette er positivt i et utviklingsperspektiv. Med dette menes at man unngår en deterministisk tilnærming av hvordan mestring kan oppnås ved at også miljø har en vesentlig funksjon – og at det ikke bare er avhengig av individuelle nedarvede egenskaper. Det å ha minst et menneske i sin nærhet som man kan ha tillit til, som forstår, ser og gir omsorg og trygghet, fungerer som en støttende faktor i oppbygning av resiliens. I denne undersøkelsen viser det seg at både voksne og barn har ulike grader av sårbare og beskyttende faktorer som er med på å påvirke risiko, enten ved å dempe den eller skyve den i negativ retning.

7.2.1 Arbeidstilknytning – sosialt nettverk – resiliens

Mødrene fra Vika har vært igjennom svært dramatiske samlivsbrudd. Den ene av disse to, har i tillegg store økonomiske problemer i etterkant av bruddet, som preger hverdagen.

En av mødrene fra Stranda har også vært i to forhold – og fått barn med to menn som har hatt og har rusproblemer. Hun har hovedsakelig vært alene med barna under hele deres oppvekst. Disse tre foreldrene klarer seg godt i hverdagen, til tross for store utfordringer underveis. Min andre kvinnelige informant fra Stranda viser også evne til robusthet og ro i dag etter flere år med ustabilitet og mange flyttinger for seg og datteren.

Disse fire voksne har alle solide og støttende sosiale nettverk rundt seg. Deres barn har også mange venner, og er aktive på fritida. Det kan se ut som at de voksnes nettverkrelasjoner også er til hjelp for barnas sosiale kompetanse og tilgang på relasjoner med jevnaldrende. De voksne er i faste arbeidsforhold, som gir en forutsigbar og ordnet økonomi for tre av dem, i

tillegg til at de også får tilgang til relasjoner på arbeidsplassen. Dette er beskyttende faktorer for tilpasning til resiliens.

De to øvrige voksne informantene i min undersøkelse sliter med psykiske problemer og har begge vært utenfor arbeidslivet over lengre tid. Begge har økonomiske problemer, og har hatt det over en lang periode. Økonomiske belastninger over tid, kan også tære på den psykiske helsa. Slik kan deres problemer se ut til å bære preg av å være i en ond sirkel. Den svekkete økonomien preger også barna deres som ikke får tilgang på samme forbruksvarer som jevnaldrende. Disse foreldrene har også barn som strever i sitt liv og sin hverdag på skolen og blant jevnaldrende. I min undersøkelse kan det se ut som at disse foreldrene er mer sårbare, og virker å være mindre motstandsdyktige enn de øvrige andre voksne.

Hvilke prosesser er det som virker innfor tilpasning av resiliens? Som tidligere nevnt er individuelle disposisjoner av betydning her, men også de prosesser som individet deltar i og som er en del av individet også viktig. Utenforliggende faktorer som bidrar til mestring og beskyttelse under vanskelige utfordringer i livet er vesentlig i denne sammenhengen.

Bourdieu's begrep habitus viser til hvordan mennesker er formet. Mennesker dannes under ulike disposisjoner sosialt, økonomisk og kulturelt. Disse disposisjonene blir internalisert i mennesket som bærer dem med seg videre i sitt møte med verden og i samhandling med andre. Det føles trygt og forutsigbart å samhandle innenfor sosiale felt med andre som har liknende disposisjoner som oss selv fordi vi oppnår anerkjennelse som konverterende kapital. Med dette menes at partene har samme kapital og anerkjenner hverandre.

På sosiale felt der det etterspørres en form for kapital, og partene ikke er jevnbyrdige, vil mennesker som ikke innehar denne kapitalen få en opplevelse av handlingslammelse, utrygghet og uforutsigbarhet. I min studie kan det synes som at omfang av sosialt nettverk og sosial kapital bidrar til en utvikling av habitus som fremmer resiliens eller mangler resiliens for mine informanter.

Tilknytning til arbeidsliv for mine voksne informanter og støttespillere i form av venner og familie bidrar til at deres menneskelige ressurser styrkes eller svekkes, og dette kan få varierende grad av konsekvenser for deres barn.

De to informantene som er utenfor arbeidslivet har begge – dog i varierende grad – en

opplevelse av å stå på siden av det etablerte samfunnet. I tillegg kan det synes som at de har et noe mangelfullt sosialt nettverk. De er begge rammet av kroniske psykiske lidelser som hemmer dem og gjør at de tidvis isolerer seg fra omverdenen. Dette svekker deres sosiale kapital og fører videre til en habitus med manglende tilpasning av resiliens.

De andre informantene har en sterkere sosial kapital som bidrar til oppbygning av en habitus med resiliens til tross for store utfordringer i livet. Tidligere forskning (van der Wel, Løyland, Malmberg-Heimonen 2009) støtter dette inntrykket. Her vises det til at det er en sammenheng mellom økonomiske problemer, sosial og emosjonell støtte, samlivsbrudd, mestring, livsstil, arbeidsinkludering og psykiske problemer.

”Levekår, forstått som slike sosiale og økonomiske ressurser, beskytter mot psykiske plager, mens ressursmangel kan føre til sårbarhet for psykiske plager” (van der Wel, Løyland, Malmberg-Heimonen 2009: 263).

Den økonomiske situasjonen til mine informanter kan også sees i sammenheng med yrkesdeltakelse. De av informantene som har økonomiske problemer, og har hatt det over tid, er de som er utenfor arbeidslivet. Unntaket er min ene informant fra Vika. Hennes økonomiske problemer bunner i konsekvenser fra samlivsbruddet, og i følge henne selv er dette et forbigående fenomen. Hun vet at økonomien vil bedre seg etter hvert.

7.3 Strategier for skjerming – deltakelse på sosiale arenaer

Sykdom, langtidsledighet, svak økonomi og sosialt nettverk må settes i en sammenheng.

Sykdom over tid, kan føre til uteblivelse fra arbeidslivet og gi en svekket økonomi.

Manglende arbeidstilknytning kan i sin tur føre til et mer begrenset nettverk. Også svak økonomi kan tære på menneskers psykiske helse. Mennesker med svak psykisk helse kan i tillegg mangle det overskuddet som skal til for å skape gode relasjoner med andre, og dermed vil de heller ikke oppnå den form for sosial kapital som gode nettverk kan tilby. Et mangelfullt sosialt nettverk kan i sin tur også bidra til en svekket helsetilstand.

Vedvarende økonomisk stress for foreldrene kan i sin tur gi begrensninger på overskudd til godt samspill med barna (Bakken, Fløtten, Sletten 2004). Familiens svake økonomi kan også gi en økt risiko for isolasjon fordi barna kan stå i fare for å utestenges fra arenaer der jevnaldrende deltar. Barn er uskyldige, de kan ikke lastes for sin sosiale stilling, og de kan

heller ikke forsørge seg selv. Hvis barna ikke kan få tilgang på et stort utvalg av ressurser, vil dette kunne føre til en vanskeligere integrering i samfunnet. For barn og unge handler det om å få skolegang, kunne være sammen med jevnaldrende på fritida og å kunne få muligheter til kulturtilbud.

Tre av foreldrene forteller om en ordnet økonomi, likevel sier den ene av disse tre at det er vanskelig hvis det dukker opp uforutsette utgifter. Hun forteller også at hun må realitetsorientere sine barn om den økonomiske situasjonen med jevne mellomrom, men at dette ikke preger barna i særlig stor grad. De voksne som oppgir å ha en grei økonomi, forteller også at barna ikke mangler noe verken av materielle goder eller tilgang på fritidsaktiviteter. Her representerer både egen økonomi, bosted og gode nettverk viktige funksjoner som beskyttende faktorer for familiene.

Alle de voksne som lever med en knapp økonomi, vil skjerme sine barn for den økonomiske situasjonen. Det er vanskelig å gi et entydig svar på om de klarer å få det til, fordi det avhenger av en rekke forhold både innad i familien og utenfor. Alle mine voksne informanter er opptatt av å kunne gi barna en så normal barndom som mulig, og å hindre at barna i minst mulig grad skiller seg fra andre barn. Flere forteller om en tilværelse der det er vanskelig å få pengene til å strekke til.

De voksne med svak økonomi benytter seg av forskjellige strategier for å kunne skjerme sine barn. De strekker seg langt for å kunne prioritere ungene, og ofte må de avstå fra egne behov. Eget nettverk benyttes, der gaver, arv av forbruksgoder og lån av penger inngår. Enkelte har også fått bistand fra det offentlige hjelpeapparatet. I tillegg til å forsøke å hindre at barna skiller seg ut materielt, er flere av informantene opptatt av alternative opplevelser som ikke koster så mye.

I et velferdssamfunn som er så forbruksorientert som det norske, vil moter og trender skifte ofte. ”Standarpakken” i form av klær og utstyr blir stadig større. Dette setter preg på barne- og ungdomslivet. Den ene jenta forteller at det hun ønsker seg, får hun lenge etter andre jevnaldrende. Hun må vente. Barn vil i takt med alderen sammenlikne seg med andre, og de tingene de har, kan være med på å rangere dem blant jevnaldrende.

Foreldrene benytter seg av de materielt handlingsorienterte strategiene for at barna i størst mulig grad ikke skal skille seg fra barnefellesskapet (Thorød 2006). En mor forteller at hun må avstå fra briller til seg selv, og at hun har mottatt økonomisk støtte til både utstyr og fritidsaktiviter for barna gjennom barneverntjenesten. Hvis ikke hun hadde fått midler til rådighet gjennom barneverntjenesten, ville antakelig disse fritidsaktivitetene blitt bortprioritert. Barna hadde dermed ikke fått anledning til å delta på dette sosiale feltet – og ville også fått minimal omgang med jevnaldrende på fritida.

Flere av de voksne forteller også om økonomisk hjelp fra nær familie i form av gaver og lån.

Når foreldrene ser at det ikke er mulig for dem å strekke til økonomisk på alle områder, søker de å gi barna mestringsstrategier for å takle det å skille seg ut og å være annerledes.

Foreldrene vil lære barna å forholde seg til den virkeligheten de lever i.

Her kommer de pedagogisk-verdistyrte strategiene inn (Thorød 2006). Foreldrene vil at barna skal forstå hvorfor de ikke kan få det som alle andre har. De velger å være åpne om sin økonomiske situasjon. Flere av de voksne forsøker å skape mening i situasjonen gjennom oppbygning av ideologier som fokuserer på ikke-materielle verdier. Dette er en beskyttende faktor for at mestring og tilpasning skal kunne finne sted. En av mødrene forteller at gleden over å få ting er så mye større når man må vente på det enn om man får det med en gang. Også sammenlikninger med andre mer vanskeligstilte mennesker både her i Norge og i den tredje verden inngår i de pedagogisk – verdiorienterte strategiene.

Flere av foreldrene forteller også om økt kreativitet i form av alternative opplevelser for barna som ikke koster mye. Noen av barna er også lært opp til å bli nevenyttige og selvhjulpne. Ei mor forteller at hun og barna blir rike på samhold og kjærighet selv om de ikke har mye penger. Familien sveises sammen uten at økonomien er styrende. Barna læres at lykke ikke kan kjøpes for penger. De pedagogisk verdiorienterte strategiene kan forstås i beskrivelsen Fra Antonovskij via Thorød, der forfatteren hevder at

”når faktorene forståelse, håndterbarhet og mening er til stede i en vanskelig situasjon, vil personene som er i situasjonen bli beskyttet mot negative følger av stresset som er knyttet til hendelsene.” (Thorød 2006)

Dette kan forklares som at det skapes en mening i situasjonen og en opplevelse av sammenhengen. Barna blir gitt forklaringer på hvorfor de ikke kan få alt det som jevnaldrende har. Foreldrene vil at de skal forstå situasjonen og mestre den. I hvilken grad

alle de voksne lykkes i bruk av de forskjellige strategiene, er vanskelig å gi et klart svar på. De fleste av foreldrene forteller at barna har forståelse for at økonomien er knapp, men den ene faren sier at sønnen synes det er svært urettferdig at de ikke kan kjøpe snøscooter når alle hans venner har det. Den ene jentas sitater viser at hun er klar over familiens økonomiske situasjon, men hun beklager seg ikke. Å leve i hushold preget over lang tid med lave inntekter, kan føre til at barn skaper sine egne forestillinger. Foreldres dårlige økonomi former indirekte historier som barn skaper om seg selv i ønsket om ikke å skille seg ut (Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen, Suseg 2010). Hun benytter også pedagogiske verdiorienterte strategier selv gjennom å fokusere på ikke-materielle verdier, og skjerner sin mor. Dette stemmer overens med Ridge (2002) sin forskning på området, der hun sier at barna til en viss grad skjerner sine foreldre ved at de selv senker sine krav og ambisjoner, og at de også ikke utsetter foreldrene i særlig grad for spørsmål om ting de likevel vet at de ikke kan få.

Intervjuene i min undersøkelse indikerer likevel på at til tross for ulike former for sammensatt risiko som alle familiene har vært og er utsatt for, så er alle opptatte av å se det positive i livet sitt. Mange fokuserer på samhold i familien og på felles positive opplevelser. Foreldrene ser barna, de ønsker at ungene skal ha det bra, og klare å takle de utfordringer og den motgang de møter. Mange av foreldrene er bevisste på at de valg de selv har tatt, og at deres egne problemer i livet kan influere på barnas oppvekstvilkår. Dette kan være med på å gi utvikling i positiv retning for eget liv, samt fungere som en beskyttende faktor for barnas evne til tilpasning.

7.4 Avsluttende kommentar

Problemstillinga i min studie var hvordan ulike enslige forsørgere opplever og håndterer sine liv, samt hvilke faktorer som spiller inn for tilpasning til livsfasen. Fokus var deretter å undersøke i hvilken grad dette ga av konsekvenser for barns oppvekst og deltakelse på sosiale arenaer. Undersøkelsens utvalg av informanter er for lite til at noen generalisering kan gjøres, likevel er det noen faktorer jeg har lagt vekt på.

Manglende samvær med den andre forelderen kan være en sårbarhetsfaktor for barna, fordi de kan føle savn etter den andre forelderen, og ha et savn etter å være en del av en såkalt kjernefamilie. Likevel kan det se ut som at vanskelige samlivsbrudd er en større risikofaktor og kan være med på å prege både de voksne og deres barn. Her spiller resiliens og motstandskraft en viktig rolle.

Enkelte av de voksne som har vært i vanskelige forhold preget av rusproblematikk og vold, virker å være motstandsdyktige og klarer seg bra i hverdagen. Det samme gjelder for deres barn. Hvilke beskyttelsesmekanismer er det som kan knyttes til denne evnen?

Arbeidstilknytning og et godt sosialt nettverk, er faktorer som må sees i denne sammenhengen. De foreldrene som har vært utsatt for ulike vanskeligheter og belastninger i livet, men som er i fast arbeid og har sterke lokale nettverk rundt seg, viser til en større evne til mestring enn de to foreldrene som har vært utenfor arbeidslivet over lang tid. De voksne mestrer sine liv, de oppnår selvtillit og de har sosial støtte i omgivelsene. Dette kan være med på å trygge barnas oppvekstvilkår.

De to sistnevnte voksne har også et noe svakt sosialt nettverk. Sviktende helse i form av kroniske psykiske lidelser hos de to virker inn på deres livsbetingelser. Disse foreldrene har også barn som sliter i hverdagen, både blant jevnaldrende og på skolen. De voksne er bevisste på barnas problemer, og gjør sitt beste for å hjelpe barna, men i perioder blir det for mye å håndtere for dem. Et viktig poeng her, er at disse belastningene har vedvart over lang tid, slik at kronisk stress og bekymringer er en del av hverdagen til disse familiene, og gjør dem mer sårbare enn resten av utvalget. I et livsløpsperspektiv kan manglende ressurser på en arena forplante seg på andre arenaer som skole og arbeidsliv i form av tilkortkommenhet og ressursfattigdom. Disse prosessene kan få konsekvenser for senere levevilkår og psykisk helse (Elstad og Barstad 2008 via van der Wel, Løyland, Malmberg-Heimoen 2009: 263).

Tre av foreldrene sliter med økonomiske problemer, men også enda ei mor forteller om begrensninger spesielt ved uforutsette utgifter. Faktoren; manglende arbeidstilknytning må sees i sammenheng med svak økonomi over lang tid. De to av mine informanter som har slitt mest med økonomi, er også de som ikke har vært ute i lønnet arbeid over en lang periode. Sviktende økonomi har også fått konsekvenser for barna. Den ene barnet bekrefter dette. De

voksne forsøker å skjerme sine barn gjennom å bruke ulike strategier. Foreldrene tar utgangspunkt i de materielt - handlingsorienterte strategiene som vektlegger at barna ikke skal skille seg ut fra andre barn. Når disse strategiene kommer til kort, endres fokus til de pedagogisk - verdiorienterte strategiene. Her kommer forskjellene tydeligere fram, men foreldrene forsøker å lære barna å mestre virkeligheten gjennom å gi dem begrunnelser og argumenter for sin annerledeshet.

Enslige forsørgere er ingen ensartet gruppe i samfunnet. Flere av foreldrene har vært igjennom vanskelige livssituasjoner, men har likevel klart seg meget bra og har store ressurser. Det å være enslig forsørger, kan dermed ikke være en faktor i seg selv for hvorvidt deres barn integreres eller er i posisjon for sosial ekskludering. Bildet er mye mer sammensatt og komplisert, og avhenger av en rekke faktorer.

Det kan se ut som at arbeidstilknytning og sosialt nettverk bidrar til tilpasning av resiliens, som igjen er til hjelp i foreldrerollen. Helseproblematikk, manglende arbeidstilknytning, svak økonomi og mangelfullt sosialt nettverk er prosesser som samlet sett er med på å skape en habitus som mangler resiliens. Når slike prosesser får virke over tid, kan det se ut som at det skaper en form for sårbarhet for dem som er alene med ansvar og forsørgelse av barn, som igjen kan sette marginalitetsprosesser i sving og gi konsekvenser for barna.

KILDELISTE

Alver og Øyen: *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Tano Aschehoug 1997

Bakken, Fløtten, Sletten: *Vennskapets pris – fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstida*. Tidsskrift for ungdomsforskning 2004, 4(2):55-76

Borge, Inger Helmen: *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Gyldendal Norsk Forlag AS 2010

Borgeraas, Elling: *Knappheten økonomi. En kvalitativ studie av sosialhjelpsmottakeres økonomiske mestring*. Sifo Oppdragsrapport nr 1 2006

Bourdieu, Pierre: *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag A/S, Oslo -95

Bø og Helle: *Pedagogisk ordbok*. Universitetsforlaget 2008

Grødem, Anne Skjevik: *Fattigdommens ansikter. Fattigdomsindikatorer og psykososial velferd i norske barnefamilier*. Tidsskrift for Velferdsforskning, Vol. 11. Nr 4, 2008

Fyrand, Live: *Sosialt nettverk. Teori og praksis*. TANO A.S 1994

Harsløf, Seim: *Fattigdom i en norsk velferdskontekst*. I Hersløf og Seim (red.): *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Universitetsforlaget 2008.

Heggen, Jørgensen, Paulgaard: *De andre. Ungdom, risikosoner og marginalisering*. Fagbokforlaget 2003

Helgeland, Ingeborg Marie: *"Det handler ikke bare om penger."* Barnevernsbarn og fattigdom. I Hersløf og Seim (red.): *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Universitetsforlaget 2008

Hjelmtveit, Vidar: *Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: fattigdomsfelle for foreldre og barn?* I Hersløf og Seim (red.): *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Universitetsforlaget 2008

- Imsen, Gunn: *Elevens verden. Innføring i pedagogisk psykologi*. TANO, 1991
- Jarvinen, Margareth: Pierre Bourdieu. I.H. Andersen og L.B. Kaspersen (red.), *Klassisk og moderne samfunnsteori*. K.havn: Hans Reitzel. 1996
- Jensen, An-Magritt: *Hva skjer med barns familier?* I Brandt og Moxnes (red.): *Familie i tiden. Stabilitet og forandring*. Tano Aschehoug 2004
- Kjeldstad, Randi: *Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til en ny livsfase*. Statistisk Sentralbyrå 1998
- Kvale, Steinar: *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Norsk Forlag AS, 2001
- Kvello: *Tidlig samspills betydning for barn og unges vennskap med jevnaldrende: Vi kommer alle hjemmefra*. I Glaser, Vibeke. Bølstad, Jan (red.) *Moderne oppvekst. Nye tider – nye krav*. Universitetsforlaget, 2008
- Malmberg-Heimonen, Ira: *Sosial tillit blant langtidsmottakere av sosialhjelp: betydningen av fattigdom og oppvekstvilkår*. I Hersløf og Seim (red.): *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Universitetsforlaget 2008
- Moshuus, Backe-Hansen, Kristiansen, Suseg: *Verdighetsforvaltning i liv på grensen. En kvalitativ studie av barn og foreldre i familier med vedvarende lavinntekt*. Nova Rapport nr 16/10
- Moxnes, Kari: *Samlivsbrudd*. I Brandt og Moxnes (red.): *Familie i tiden. Stabilitet og forandring*. Tano Aschehoug 2004
- Moxnes, Kari: *Foreldresamarbeid etter en skilsmisse*. I Brandt og Moxnes (red.): *Familie i tiden. Stabilitet og forandring*. Tano Aschehoug 2004
- Nadim og Nielsen: *Barnefattigdom i Norge. Sammendrag*. Fafo-rapport 2009:45
- Ogden, Terje: *Atferdspedagogikk I teori og praksis. Om arbeid med atferdsproblemer i skolen*. Universitetsforlaget AS, 1990

Paulgaard, Gry: *Feltarbeid i egen kultur – innenfra, utenfra eller begge deler?* I Fossåskaret, Fuglestad og Aase (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data.* Oslo. Universitetsforlaget 1997

Postholm, May Britt: *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kassstudier.* Universitetsforlaget, 2005

Ridge, Tess: *Childhood Poverty and social exclusion. From a child`s perspective.* The policy press 2002.

Sandbæk, West Pedersen: *Barn og unges levkår I lavinnteksfamilier. En panelstudie 2000-2009.* Nova Rapport nr 10/10

Stjernø, Saltkjel: *Gjennom det siste sikkerhetsnettet?* I Harsløf og Seim (red.): *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet.* Universitetsforlaget 2008

Sølvberg, Helge A: *Oppvekst med psykiske lidelser hos nære pårørende. Samtalegruppen som frigjørende redskap.* Gyldendal Norsk Forlag 2011

Tetzchner, Stephen von: *Utviklingspsykologi. Barne- og ungdomsalderen.* Gyldendal Norsk Forlag AS, 2005

Thorød, Anne Brita: *En normal barndom? Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt.* Nova Rapport 2/06

van der Wel, Løyland, Malmberg-Heimonene: *Levekår og psykisk helse blant langtidsmottakere av sosialhjelp.* Tidsskrift for velferdsforskning. Fagbokforlaget vol. 12. Nr. 4, 2009

Vaage, Sveinung (red): *Å ta andres perspektiv. Grunnlag for sosialisering og identitet. George Herbert Mead i utvalg.* Abstrakt forlag as 1998

Aamodt, Ingerid/Jørgensen, Brit/Aamodt, Laila: *Enslige mødre – familier med store psykosoiale belastninger.* Nordisk Sosialt Arbeid, s. 193-200, nr. 4, 2002

Avislitteratur: Magasinet i Dagbladet, 09.10.2010

Nettsider:

<http://www.domstol.no> Hentet: 24.10.2011

<http://www.nav.no/Familie/Enslig+mor+eller+far> Hentet: 03.11.2011

Resiliens – et nyttig begrep i skolehverdagen? Hva kan vi lære av de som klarer seg på tross av store belastninger i livet?: <http://www.bup.no/CMS/kursbase.nsf/D9FC943EFD7EAD3DC12574EB003C672/Sfile/Microsoft%20PowerPoint%20Foredrag%20Mestring-Resilien> Hentet: 22.10.2111

Arv, miljø og psykiske lidelser. Professor Lars Weisæth intervjuet av Gudrun Vinsrygg:

http://www.sinnetshelse.no/artikler/psyk_arv.htm Hentet: 20.06.2011

<http://www.ssb.no/barn/main.html> Hentet: 03.11.2011

Masteroppgaver:

Masteroppgave I spesialpedagogikk: Bartolini, Ylva: *Syke foreldre. Veltilpassede barn? En studie av hvordan barn av psykisk syke klarer seg som voksne*. NTNU, våren 2011

Masteroppgave i psykologi: Suseg, Helle: *”Vi har jo hatt det fint selv om vi ikke har hatt så mye penger.” En kvalitativ studie av mestring og motstandsdyktighet i syv langvarig fattige barnefamilier*. Universitetet i Oslo, mai 2008

VEDLEGG 1

FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU I FORBINDELSE MED EN MASTEROPPGAVE.

Jeg er en masterstudent i pedagogikk ved Universitetet i Tromsø og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven som har et kulturpedagogisk perspektiv.

Jeg ønsker å studere familie og familieforhold. Jeg er spesielt opptatt av familier som består av enslige forsørgere og barn, og ønsker å studere hvordan det er for barn og unge å vokse opp slike familier. Forhold som jeg ønsker å vektlegge er: livssituasjon, økonomi, øvrig familie og nettverk, tidsbruk og tidsressurser, fritid og fritidsaktiviteter. Jeg vil undersøke hvilke utfordringer enslige forsørgere møter mht. de stadig økte krav barn og unge møter i dagens samfunn i form av fritidsaktiviteter og kjøpepress. Jeg ønsker å finne ut hvordan enkelte enslige forsørgere opplever å være i denne situasjonen, hvorvidt de opplever dette som relevant og viktig og hvordan de løser det. Jeg ønsker også å finne ut hvorvidt noen av barna til disse enslige forsørgerne opplever dette som et problem og hvordan dette forvaltes.

For å finne ut dette, ønsker jeg å intervjuer ti personer: sju voksne og tre barn i grunnskolealder. Jeg ønsker å kunne dybdeintervjuer disse menneskene, dvs. at jeg vil forsøke å stille åpne spørsmål, slik at samtalen kan foreløpe mest mulig fritt. Likevel vil holdepunkter til intervjuene berøre bosted, livssituasjon, økonomi, offentlig støtte, fritid og fritidsaktiviteter, familie og øvrig nettverk samt trivsel og tilhørighet.

Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg, vil alle innsamlede data om deg bli anonymisert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2011.

Dersom du her lyst til å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den til meg.

Hvis det er noe du lurer på, kan du ringe meg på xxxxx, eller sende e-post til xxxx. Du kan også kontakte min veileder xxxx ved Institutt for lærerutdanning og pedagogikk på telefonnummer xxxxx.

Studien er meldt inn til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

XXXXX

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om studien av enslige forsørgere og ønsker å stille på intervju.

Signatur.....Telefonnummer.....

Samtykkeerklæring fra foresatte der informant er under 16 år:

Signatur.....Telefonnummer.....

VEDLEGG 2

UTKAST TIL INTERVJUGUIDE TIL VOKSEN INFORMANT

- Alder?
- Hvor lenge har du vært enslig forsørger?
- Livssituasjon og livsforløp fram til nå.
- Bodd lenge her?
- Hvor mange ganger har familien flyttet de siste 3 årene?
- Antall barn?
- Alder på barn?
- Går barnet i barnehage/skole/Sfo/annet?

Til de som har barn på skolen: Jeg vil gjerne vite litt om hvordan barnet/barna har det på skolen:

- Hvordan tror du at barnet/barna trives i klassen sin?
- Hvordan synes du at barnet gjør det faglig på skolen?
- Har barnet/barna noen gang skiftet skole?

Bolig

- Egen eller leid bolig?
- Hvor mange rom har boligen? (ta ikke med rom som kjøkken, bad/wc, gang, entre osv).
- Hvor tilfreds er du/dere med boligen?

- Har barnet/barna eget soverom?

Nettverk, familie, venner. Betydning av dette. Samarbeid med den evt. annen forelder:

- Hvem har foreldreansvaret?
- Hvor ofte har barnet/barna hatt samvær med moren/faren sin i det siste halve året?
- Hva er grunnen til at barnet/barna ikke har samvær med far/mor oftere?
- Er det noen i familien eller utenfor familien som du kan snakke fortrolig med?
- Er det noen i familien eller utenfor familien som stiller opp for deg om du blir syk?
- Hvordan vurderer du barnets/barnas helsetilstand? Evt. kroniske sykdommer?
- Hvordan vurderer du din egen helsetilstand?

Økonomisk situasjon nå etter at du ble enslig forsørger. Evt. offentlig støtte og veiledning fra Nav.

- Føler du at du har fått tilstrekkelig hjelp og veiledning fra Nav etter at du ble enslig forsørger?
- Hvordan vurderer du din økonomiske situasjon? Generelt og i forhold til uforutsette utgifter?
- Er det andre ting du kunne tenke deg å gjøre, som du ikke kan gjøre nå av økonomiske årsaker?
- Kan du si noe positivt om det å ikke ha så god råd?

Hvordan er fritida? Evt. oppfølgingssp.: Organiserte fritidsaktiviteter? Ferier?

- Driver barnet/barna med organiserte fritidsaktiviteter?

- Fritidsutstyr til aktivitetene?
- Evt. andre ikke-organiserte aktiviteter som kino, kafèturer, basseng og lignende.
- Tidsbruk til fritidsaktiviteter: kjøring, dugnadsarbeid og lignende. Evt. nettverk?
- Hvordan er mulighetene for barnet/barna å kunne delta i skolerelaterte aktiviteter, som turer, klassefester og lignende?
- Egen fritid og fritidsaktiviteter?
- Muligheter for ferier, og annen adspredelse? Har familien reist på ferie i løpet av det siste året?

Framtidsutsikter

VEDLEGG 3

UTKAST TIL INTERVJUGUIDE TIL MINDREÅRIG INFORMANT

- Alder?
- Går du på skole?
- Hvilket klassetrinn går du i?

Trivsel på skolen

- Klassemiljø; blir alle godtatt?
- Har du fått venner i klassen/klassetrinnet?
- Føler du at du blir godt likt av de andre i klassen?
- Føler du at klassekameratene dine bryr seg om hvordan du har det?
- Er det forskjeller på elevene i klassen/på trinnet? Hva skaper eventuelt disse forskjellene?
- Hvem er populære/ikke populære?
- Får du hjelp av klassekameratene dine hvis det er noe du ikke får til eller ikke skjønner?
- Hvor mange gode venner har du i klassen din eller på trinnet?
- Har du god kontakt med læreren (kontaktlæreren)?
- Føler du at du kan snakke med læreren hvis du har problemer?
- Hvordan synes du at du får det til i fagene på skolen?
- Hvor mange timer bruker du i gjennomsnitt på lekser daglig?

Fritid og venner

- Hva gjør du på fritida? Stikkord: leser bøker, data/ –tv-spill, med venner, klubb, forening, korps, kafè, diskotek.
- Hvor ofte?
- Har du faste venner som du pleier å være sammen med?
- Har du en spesiell bestevenn?

Opplevelse av familiens økonomi

- Synes du at din familie har god eller dårlig råd?
- Har det hendt at mor/far ikke har hatt råd til å gi deg penger til: fritidsaktiviteter, turer med idrettslag, kino, skiheis, bowling og lignende?
- Hvor mange ganger har du reist bort på ferie i løpet av det siste skoleåret?
- Føler du at du har samme type utstyr som de på din alder har? (eks. PC, TV, sykkel, mobiltelefon, I-pod/MP3-spiller, ski/snowboard og lignende).
- Får du faste lommepenger?
- Hvis du plutselig trenger penger, for eksempel til å gå på kino eller gjøre noe annet med venner som du behøver penger til, hva gjør du?
- Sett at du plutselig fikk 2000 kroner. Hva ville du brukt pengene til?

Egen opplevelse av å være barn av enslig forsørger

- Kan du beskrive hvordan du synes det er å være barn av en enslig forsørger (alenemamma/pappa). Prøv å se dette i forhold til hvordan du tror det er å være barn i en familie med to voksne.
- Opplever du at det er noe du ikke kan gjøre, som andre barn/ungdommer kan gjøre?
- Er det noe positivt i det at man ikke kan gjøre alt man har lyst til?